

Riina Majalahti

Toisen vanhemman menettäneen perheen tukeminen varhaiskasvatuksessa

Opinnäytetyö

Kevät 2020

SeAMK Sosiaali- ja terveysala

Sosionomi (AMK)

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU
SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

SEINÄJOEN AMMATTIKORKEAKOULU

Opinnäytetyön tiivistelmä

Koulutusyksikkö: Sosiaali- ja terveysalan yksikkö

Tutkinto-ohjelma: Sosionomi (AMK)

Tekijä: Riina Majalahti

Työn nimi: Toisen vanhemman menettäneen perheen tukeminen varhaiskasvatuksessa

Ohjaaja: Arja Hemminki

Vuosi: 2020

Sivumäärä: 89

Liitteiden lukumäärä: 3

Tämän opinnäytetyön tarkoituksena on tuottaa uutta ja laadukasta tietoa toisen vanhemman menettäneiden perheiden tukemiseen. Opinnäytetyössä tutkitaan, mitä tukea ja apua perheet kaipaisivat tilanteessa, jossa toinen perheen vanhemmista menehtyy sekä millainen rooli varhaiskasvatuksella on vaikeassa elämäntilanteessa. Tutkimuksen tavoitteena on tuoda varhaiskasvatuksen ammattilaisille tietoisuutta siitä, mitä tukea menetyksen kokeneet perheet kaipaisivat ja miten heitä voitaisiin tukea arjessa menetyksen jälkeen.

Opinnäytetyö toteutettiin kvalitatiivisena eli laadullisena tutkimuksena yhteistyössä Suomen nuoret lesket -yhdistyksen kanssa. Tutkimuksellinen aineisto kerättiin haastattelemalla kolmea varhaiskasvatuksen opettajaa ja kolmea leskeksi jäänyttä vanhempaa. Tutkimuksen tutkimuskysymykset ovat: 1. Millainen rooli varhaiskasvatuksella on toisen vanhemman menettäneen perheen elämässä? 2. Millaista tukea varhaiskasvatuksessa voidaan antaa surevalle perheelle? 3. Millaista tukea toisen vanhemman menettäneet perheet toivoisivat varhaiskasvatukselta? 4. Mitä muita palveluita ja tukitoimia perheet kaipaisivat toisen vanhemman menehdyttyä?

Opinnäytetyön teoriaosuudessa käsitellään toisen vanhemman menetystä lapsen näkökulmasta: traumaattinen kriisi, lapsen reagoiminen suruun ja surun käsittely. Lisäksi teoriaosuudessa avataan varhaiskasvatusta ja sen roolia perheen tilanteessa sekä muita mahdollisia tukitoimia. Aineiston analyysimenetelminä käytettiin teemoittelua, jossa oli piirteitä myös sisällönanalyysistä. Teemoiksi muodostuivat: toisen vanhemman menetys perheen kokemuksena, varhaiskasvatuksen rooli, perheen tilannetta tukevat muut palvelut sekä varhaiskasvatuksen kehittämistarpeet.

Tutkimuksen tuloksista selvisi, että varhaiskasvatuksella voi olla hyvinkin merkittävä rooli perheen haastavassa elämäntilanteessa. Varhaiskasvatuksessa perhettä pyritään tukemaan joustamalla ja lapsen hyvinvoinnin turvaamisella. Perheet toivoisivat varhaiskasvatukselta hyvää kohtaamista, läsnäoloa ja aikaa vaikeassa elämäntilanteessa. Lasten näkökulmasta toiveena oli keskustelun mahdollistaminen ja ajan antaminen. Suurimmat kehityksen tarpeet nähtiin olevan varhaiskasvattajien tietoisuuden lisäämisessä ja varhaiskasvatuksen byrokratiassa.

Avainsanat: kriisi, suru, varhaiskasvatus, tuki

SEINÄJOKI UNIVERSITY OF APPLIED SCIENCES

Thesis abstract

Faculty: School of Health Care and Social Work

Degree programme: Degree Programme in Social Services

Specialisation: Bachelor of Social Services

Author: Riina Majalahti

Title of thesis: Supporting a Family that Has Lost One Parent

Supervisor(s): Arja Hemminki

Year: 2020

Number of pages: 89

Number of appendices: 3

The purpose of this thesis is to provide new and high-quality information to support families who have lost one parent. The thesis researches what support and help families would need in a situation where one of the parents dies, and what kind of role early childhood education has in a difficult life situation. The purpose of this thesis is to raise awareness among early childhood education professionals about what support families would need at the time of the loss and how they could be supporting in their daily lives after the loss.

This thesis was implemented as a qualitative research. The thesis's cooperation partner is Young Widows of Finland Association. The research material was collected by interviewing three early childhood education teachers and three widows. There were four research questions in this thesis: 1. What is the role of early childhood education in a family who has lost one parent? 2. What kind of support can be provided to a bereaved family in early childhood education? 3. What kind of support would families who have lost one parent expect from early childhood education? 4. What other services and support would families need after the death of one parent?

The theory part of this thesis deals with the loss of one parent from the child's perspective. In addition, the theory section introduces early childhood education and its role in the family situation and other possible measures. The material of the interviews was analysed by using themes that also had features of content analysis. The themes were the loss of one parent as a family experience, the role of early childhood education, other services that support the family situation, and the need to develop early childhood education.

The results of the thesis revealed that early childhood education could play a very significant role in the life situation of the family. Early childhood education aims at supporting the family by providing flexibility and safeguarding the well-being of the child. Families would like a good encounter, presence and time in a difficult situation. From the children's point of view, the wish was to enable discussion and to allow time. The need for developed was seen in raising awareness and early childhood bureaucracy.

Keywords: crisis, grief, early childhood education, support

SISÄLTÖ

Opinnäytetyön tiivistelmä	2
Thesis abstract	3
SISÄLTÖ	4
Kuvio- ja taulukkoluetelo	6
1 JOHDANTO	7
2 TRAUMAATTINEN KRIISI	9
2.1 Vanhemman kuolema traumaattisena kriisinä perheessä	9
2.1.1 Vanhemman menetys lapsen näkökulmasta	10
2.1.2 Lapsen reagointi menetykseen	10
2.2 Lapsen traumaattisen kriisin vaiheet	13
3 LAPSEN SURUN KÄSITTELY	16
3.1 Lapsen surun tyypilliset tehtävät	16
3.2 Alle kouluikäisen lapsen käsitys kuolemasta eri ikäkausina	18
3.2.1 Vauvaikäisen kuolemankäsitys	18
3.2.2 Leikki-ikäisen kuolemankäsitys	19
3.3 Lapsen keinot surun käsittelyyn	20
3.3.1 Leikki	21
3.3.2 Musiikki	21
3.3.3 Maalaaminen ja piirtäminen	22
3.3.4 Keskustelu ja muistelu	22
3.3.5 Sadut ja sadutus	23
3.3.6 Vetäytyminen ja toiminnallisuus	24
4 VARHAISKASVATUKSEN LÄHTÖKOHDAT	25
4.1 Järjestämistä ohjaavat velvoitteet ja yhteistyö	25
4.2 Tunteet varhaiskasvatuksessa	26
5 VARHAISKASVATUKSEN ROOLI PERHEEN TILANTEESSA	28
5.1 Menetyksen kokeneen perheen kohtaaminen ja tukeminen	28
5.2 Vanhemmuuden tukeminen varhaiskasvatuksessa	30
5.3 Tuen jatkuminen	31
6 MUUT TUKIMUODOT	32

6.1 Perhetyö.....	32
6.2 Kotipalvelu.....	34
6.3 Tukiperhe.....	34
6.4 Vertaistuki.....	35
7 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS	37
7.1 Opinnäytetyön aloitus, tarkoitus ja tavoitteet	37
7.2 Yhteistyötahon esittely.....	38
7.3 Tutkimuksen metodologia.....	39
7.3.1 Aineistonkeruumenetelmä	40
7.3.2 Analyysimenetelmä	43
7.4 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys	44
8 TUTKIMUSTULOKSET	48
8.1 Toisen vanhemman menetys perheessä.....	48
8.1.1 Lapsen reagointi menetykseen.....	49
8.1.2 Lapsen surun käsittely.....	51
8.1.3 Toisen vanhemman rooli menetyksen jälkeen.....	54
8.2 Varhaiskasvatuksen rooli perheen tilanteessa.....	55
8.2.1 Surun ja kuoleman käsitteleminen varhaiskasvatuksessa.....	57
8.2.2 Kohtaaminen varhaiskasvatuksessa	59
8.2.3 Varhaiskasvatus perheen tukena menetyksen hetkellä.....	60
8.2.4 Perheiden kaipaama tuki varhaiskasvatuksesta.....	64
8.3 Perheen tilannetta tukevat muut palvelut.....	65
8.4 Kehittämistarpeet varhaiskasvatuksessa.....	68
9 TULOSTEN TARKASTELU JA JOHTOPÄÄTÖKSET	70
9.1 Vanhemman menetys perheen kokemuksena.....	70
9.2 Varhaiskasvatuksen rooli perheen surun hetkellä	73
9.3 Kohtaaminen ja varhaiskasvatuksen antama tuki.....	74
9.4 Varhaiskasvatuksesta kaivattu tuki.....	76
9.5 Muiden tahojen antama tuki perheelle.....	77
9.6 Yhteenveto tutkimuksen päätuloksista	78
10 POHDINTA	81
LÄHTEET	84
LIITTEET	89

Kuvio- ja taulukkoluetelo

Kuvio 1. Kriisin vaiheet	13
Kuvio 2. Lapsen surun tyypillisimmät tehtävät.....	17
Kuvio 3. Asioita, joita ammattilaisten tulisi ottaa huomioon kohdatessaan sureva perhe	30
Kuvio 4. Perhetyön keskeiset periaatteet	33
 Taulukko 1. Yhteenveto tutkimuksen päätuloksista peilaten tutkimuskysymyksiin.	 79

1 JOHDANTO

Tilastojen mukaan Suomessa noin 2500 lasta menettää vanhempansa vuosittain. Samaan aikaan noin 4500 työikäistä ihmistä leskeytyy joka vuosi. (Monimuotoiset perheet -verkosto, [viitattu 17.12.2019].) Tästä huolimatta Suomessa lapsen toisen vanhemman kuoleminen on hyvin harvinaista, sillä esimerkiksi vain 1 % alle 16-vuotiaista on menettänyt äitinsä (Yhden Vanhemman Perheiden Liitto, [viitattu 17.12.2019]). Varhaiskasvatustilain (L 13.7.2018/540, 2 luku, 9§) mukaan varhaiskasvatus saa kestää yhtäjaksoisesti yleensä enintään kymmenen tuntia, poikkeuksena vuorohoito, jossa kesto on lapsen tarpeen mukainen. Kun mietitään, että lapsi voi viettää jopa suurimman osan päivästään varhaiskasvatuksessa, voidaan varhaiskasvatuksen ammattilaisten roolin ajatella olevan hyvinkin merkityksellinen perheen haastavassa elämäntilanteessa ja siitä selviytymisessä.

Tämän tutkimuksen aiheena on toisen vanhemman menettäneen perheen tukeminen varhaiskasvatuksessa. Opinnäytetyön tarkoituksena on selvittää, mitä tukea ja apua perheet kaipaisivat tilanteessa, jossa toinen perheen vanhemmista menehtyy. Lisäksi tarkastellaan varhaiskasvatuksen roolia ja vanhemmuuden tukemista menetyksen hetkellä. Tutkimuksessa toisen vanhemman menetystä pohditaan myös perheen haastavana kokemuksena: miten lapset reagoivat menetykseen ja miten suru perheessä näyttäytyy. Tavoitteena on luoda uutta tietoa varhaiskasvatuksen henkilökunnalle siitä, miten he voisivat parhaalla mahdollisella tavalla tukea vaikeassa elämäntilanteessa olevia perheitä.

Aihe on aina ajankohtainen ja merkityksellinen, sillä elämässä voi tapahtua nopeita käänteitä, joihin ei aina voi varautua. Varhaiskasvatuksen ammattilaisten olisi kuitenkin hyvä olla tietoisia siitä, mitä tukea perheet kriisitilanteessa eniten kaipaisivat ja miten heitä voisi parhaiten auttaa vaikeassa elämäntilanteessa. Toisaalta myös perheiden on hyvä tiedostaa, mitä tukea varhaiskasvatuksella on mahdollista heille tarjota. Tutkimuksessa tulee esille myös muita tukimuotoja, jotka nousivat aineistonkeruussa esille. Voidaan ajatella, että tutkimuksesta on hyötyä myös muille sosiaalialan työkentällä työskenteleville.

Idea opinnäytetyön aiheesta syntyi omasta kiinnostuksesta varhaiskasvatustyötä kohtaan. Lisäksi itseäni kiinnostaa erilaiset kriisitilanteet, niistä selviytyminen sekä

ihmisten omakohtaiset kokemukset omasta elämästä. Haluan tuoda opinnäytetyöissäni kuuluviin varhaiskasvatuksen asiakasperheiden äänen sekä myös varhaiskasvatuksen ammattilaisten näkemykset. Tässä opinnäytetyössä yhdistyvät sekä varhaiskasvatus että kriisistä selviytyminen ja ihmisten omakohtaiset kokemukset.

Opinnäytetöitä, joissa käsitellään lapsen surua, on tehty aikaisemmin monia. Useimmat tutkimukset painottuvat kuitenkin lapsen surun käsittelyyn ja varhaiskasvattajan ajatuksiin lapsen tukemiseksi. Tehdyt tutkimukset käsittelevät paljon sitä, miten lapsi kohdataan varhaiskasvatuksessa ja miten häntä voidaan auttaa. Tässä opinnäytetyössä tarkastellaan erityisesti toisen vanhemman menettäneen perheen ajatuksia ja näkökulmia sekä perheen kokonaisvaltaista tukemista. Tällä tavalla tuodaan heidän äänensä kuuluviin ja saadaan uutta tietoa hieman erilaisesta näkökulmasta.

Tutkimuksen teoriaosuudessa kerrotaan traumaattisesta kriisistä perheen kokemana sekä lisäksi tarkastellaan erityisesti lapsen näkökulmasta menetystä, siihen reagointia ja traumaattisen kriisin vaiheita. Lisäksi paneudutaan lapsen surun käsittelyyn, alle kouluikäisten lasten kuolemankäsityksiin sekä erilaisiin tapoihin käsitellä surua. Teoriaosuudessa käsitellään myös varhaiskasvatuksen lähtökohtia: järjestämistä ohjaavia velvoitteita, eri tahojen kanssa tehtävää yhteistyötä sekä tunteiden käsittelyä varhaiskasvatuksessa. Viidennessä luvussa tarkastellaan varhaiskasvatuksen roolia perheiden elämässä, surevan perheen kohtaamista sekä tukemista. Teoriaosuuden lopussa kerrotaan myös muista tukimuodoista, jotka nousivat aineistonkeruussa esille.

Teoriaosuuden jälkeen kuvataan tutkimuksen toteutusta ja kulkua sekä esitellään yhteistyötaho ja tutkimuksen metodologia. Lisäksi tarkastellaan kriittisesti tutkimuksen luotettavuutta ja eettisyyttä. Tutkimustuloksissa esitetään tutkimuksessa saadut tulokset siten kuin ne aineistonkeruussa tulivat esille.

Tulosten tarkastelussa ja johtopäätöksissä tuodaan esille tärkeimpiä tutkimustuloksia ja peilataan niitä tutkimuksen alussa esitettyyn teorian tietoon. Luvun lopussa on yhteenveto tutkimuksen päätuloksista tutkimuskysymyksiin peilaten. Pohdinnassa tarkastellaan tutkimusprosessia kokonaisuutena ja mietitään mahdollisia jatkotutkimusaiheita aiheesta.

2 TRAUMAATTINEN KRIISI

Suru ja erilaiset kriisit kuuluvat jokaisen ihmisen elämään (Hedrenius & Johansson 2016, 23). Tässä luvussa käsitellään toisen vanhemman kuolemaa traumaattisen kriisin näkökulmasta ja paneudutaan siihen, miten menetys vaikuttaa lapseen. Lisäksi keskitytään lapsen surun oireisiin ja traumaattisen kriisin vaiheisiin.

2.1 Vanhemman kuolema traumaattisena kriisinä perheessä

Monet elämänvaiheet ja tapahtumat, kuten äkilliset muutokset tai järkyttävät tapahtumat, voivat johtaa kriisiin. Kriisit luokitellaan usein kehitys- ja elämäntilannekriiseihin sekä traumaattisiin kriiseihin. Kehitys- ja elämäntilannekriisit ovat normaaliin elämään liittyviä, jotka usein ilmenevät ihmisen siirtyessä toiseen elämänvaiheeseen. Taustalla voi olla jokin luonnollinen, positiivinen ja ennakoitavissa oleva tapahtuma, kuten toivotun lapsen syntymä. (Suomen Mielenterveys ry., [viitattu 8.3.2019].) Traumaattisella kriisillä viitataan tilanteeseen, jossa ihmisen fyysistä olemassaoloa, turvallisuutta ja identiteettiä uhataan ulkoisen tapahtuman seurauksena. Se alkaa yhtäkkiä ja sen ennakointi on mahdotonta, sillä se voi tulla missä elämänvaiheessa tahansa. Yksilö kokee traumaattisen kriisin kestämättömäksi vaikeudeksi, johon hänen omat voimavaransa ja selviytymiskeinonsa ovat riittämättömät. (Pojjula 2016, 29.) Traumaattinen kriisi voi olla esimerkiksi läheisen äkillinen kuolema, vakava sairastuminen tai onnettomuus (Ruishalme & Saaristo 2007, 37).

Toisen vanhemman kuolema on yksi traumaattinen kriisi, jonka perhe voi joutua elämässään kohtaamaan (Suomen mielenterveys ry., [viitattu 8.3.2019]). Se muuttaa perherakenteen ja sekoittaa perheen elämän pitkäksi aikaa (Kinanen 2009, 29). Vanhemman kuolema aiheuttaa muutoksen niin perhesuhteissa kuin perheen sisäisissä rooleissa (Riely 2003, 214). Aikaa saattaa mennä kauan ennen kuin roolit ja rutiinit perheessä ovat taas tasapainossa (Suomen Mielenterveys ry., [viitattu 7.3.2019]). Perheen sisäiset suhteet muuttuvat tapahtuman seurauksena: lapsen suhteet sisaruksiin voi joko lähentyä tai loitontua, riippuen esimerkiksi heidän suhteestaan kuolleeseen vanhempaan. Myös lapsen suhde jäljelle jääneeseen van-

hempaan muuttuu kuoleman jälkeen. (Kinanen 2009, 29.) Yksin jääneelle vanhemmalle siirtyy kuolleen vanhemman tehtävät hoidettavaksi, ja usein myös lapselle siirtyy osa vastuunkannosta (Laimio 2004, 14).

2.1.1 Vanhemman menetys lapsen näkökulmasta

Holmin ja Turusen (2008, 21) mukaan vanhemman kuolema on lapselle kaikkein vaikein menetys, jonka hän voi joutua lapsuudessaan kohtaamaan. Lapsen tapaan reagoida tähän menetykseen vaikuttavat esimerkiksi kehitystaso, perusturvallisuus, persoonallisuus, sosiaalinen tuki, suhde menetettyyn vanhempaan sekä tiedot tapahtuneesta (Ivanoff ym. 2006, 244). On myös tärkeää muistaa, että jokainen ihminen reagoi omalla yksilöllisellä tavallaan kriisiin (Soisalo 2012, 158). Vanhemman kuoltua lapsi menettää hänen päivittäisestä hoidosta ja rakkaudesta vastuussa olevan henkilön (Dyregrov 2008b, 47). Lapsen näkökulmasta elämän perusta ja turva ovat yhtäkkiä poissa ja koko maailma muuttuu menetyksen johdosta (Holm & Turunen 2008, 21).

2.1.2 Lapsen reagointi menetykseen

Pojjula (2016, 125) korostaa, että suurin osa 2–8-vuotiaista lapsista kärsii käyttäjähäiriöistä muutaman viikon kuluttua vanhemman kuolemasta. Kun tästä on kulu-
nut kuukausi, 70 prosenttia 2–17-vuotiaista ovat itkeviä, surullisia ja helposti ärsyntyviä sekä lisäksi yli 10 prosenttia kärsii masennuksesta. Näiden lisäksi ruokahaluttomuus, unihäiriöt sekä vetäytyminen liittyvät kaikenikäisten yleisiin surun reagoimistapoihin. Kirjoittaja tuo myös julki, että aikaisemmin tehtyjen tutkimuk-
sien valossa alle viisivuotiaana toisen vanhempansa menettänyt lapsi saattaa muita lapsia todennäköisemmin kärsiä psykiatrisista häiriöistä myöhemmin lapsuudessaan. Lisäksi itsemurhayrityksien on ajateltu olevan yleisimpiä aikuisilla, jotka ovat lapsuudessaan kokeneet vaikean menetyksen ja surun. Nykyisin on kuitenkin se oletus, että riittävän ja asianmukaisen avun saaneilla lapsilla ei välttämättä ole muuta väestöä suurempaa riskiä psyykkisiin häiriöihin. (Pojjula 2016, 125–126.) Uit-

tomäki, Mynttinen & Laimio (2011, 12) korostavat jokaisen lapsen yksilöllistä temperamenttia, jolla on vaikutusta siihen, miten hän suhtautuu ja käsittelee erilaisia asioita, kuten surua. Lisäksi aikaisemmat lapsen kokemat menetykset tai traumaattiset kokemukset voivat aktivoitua perheenjäsenen kuoleman välityksellä. Myös nämä asiat vaativat käsittelyä.

Lapsen menettäessä toisen vanhempansa hän menettää usein myös toisen vanhemman psyykkisesti hetkeksi aikaa. Tämä siitä syystä, että suru vie toisen vanhemman voimavarat niin alas, että ne ovat lapsen ulottumattomissa. Yksin jäänyt vanhempi on täynnä surua ja ahdistusta. Aikuisen on vaikea huomioida lasta lohduttamalla ja antamalla tälle aikaa, kun hän on keskellä omaa suruaan. Myös lapsi on surullinen ja ne, jotka aikaisemmin ovat lohduttaneet, eivät olekaan nyt tukemassa. Voi käydä myös niin, että lapsi onkin lohduttajan roolissa, tukemassa omaa vanhempansa surussa. (Holm & Turunen 2008, 21.) Lapsi voi myös murehtia sitä, kuka hoitaa nyt asiat, jotka kuollut läheinen eläessään huolehti. Lapselle on hyvä kertoa, ettei hänen tarvitse kantaa huolta esimerkiksi siitä, kuka hänelle tekee ruokaa. (Uittomäki ym. 2011, 10.)

Toisen vanhemman kuolema saa lapsen usein pelkäämään myös toisen vanhemman menetystä. Pelko ilmenee esimerkiksi vanhemman vartioimisena tai pelkona olla yksin. (Suomen Mielenterveys ry., [viitattu 7.3.2019].) Uittomäki ym. (2011, 8–10) lisäävät, että turvallisuuden tarpeen kasvaessa lapsesta voi tulla takertuvainen ja hän saattaa reagoida hyvin voimakkaasti eroihin. Kirjoittajien mukaan lapsen pelkoa voisi helpottaa, mikäli hänelle nimettäisiin perheen ulkopuolelta aikuinen siltä varalta, että toisellekin vanhemmalle sattuisi jotain.

Menetyksestä johtuva tunnemyrsky on usein voimakas ja pitkäkestoinen. Tunteet voivat vaihdella nopeasti tunnetilasta toiseen. Tunnemyrsky voi kestää tunteista päiviin ja jopa kuukausiin, mutta helpottuu ajan kuluessa. Suru voi myös ilmetä vihanpurkauksina ja raivona. On hyvä, että lapsella on kotonaan oikeus kaikenlaisiin tunteisiin. Läheisten tulisi ottaa nämä tunteet vastaan, jolloin lapsen olo helpottuu. Lasta voi auttaa kertomalla hänelle erilaisista reaktioista ja siitä, miten omaa oloaan voisi helpottaa. Vanhemman menetyksen aiheuttama ahdistus voi näyttäytyä itkuna, mutta myös vihaisena käytöksenä. (Suomen Mielenterveys ry., [viitattu 7.3.2019].) Vanhemman kuolema voi vaikuttaa myös lapsen kehitykseen, sillä menetys osuu

herkkään vaiheeseen monien kehitystehtävien näkökulmasta. Lapsi saattaa taantua kehityksessään. (Surevan kohtaaminen, [viitattu 13.2.2020].)

Usein vanhempansa menettäneet lapset kieltävät kuoleman lopullisuuden ja etäännyvät todellisuudesta. Tapahtumasta etääntyminen on psyyken tapa suojata ja auttaa lasta liittämään menetys vähitellen todellisuuteen. Tämä selittää myös sen, etteivät lapsen surureaktiot näy aina ulospäin, vaan ne näyttäytyvät erilaisissa tilanteissa, jotka eivät välttämättä liity edes kuolemantapaukseen. (Holm & Turunen 2008, 22.) Lisäksi kuolemantapaukseen kytköksissä olevat muisti- ja mielikuvat saattavat häiritä voimakkaina ja niiden torjunta voi näyttäytyä levottomuutena. Asiat tulevat mieleen erityisesti illalla, jolloin nukahtaminen voi olla vaikeaa, ja lisäksi hän saattaa heräillä yöllä tai nähdä painajaisunia. (Uittomäki ym. 2011, 8.)

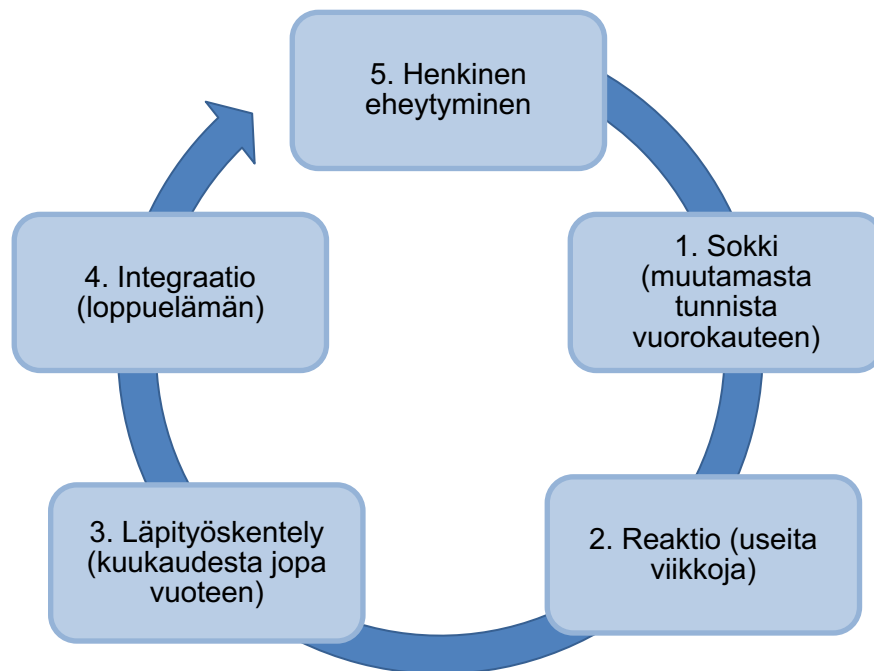
Sureva lapsi voi myös käyttäytyä samoin kuin ennen tapahtunutta, pyrkien luomaan iloista ilmapiiriä ympärilleen. On tärkeää, että tällä tavoin käyttäytyvää lasta ei unohdeta tuen ulkopuolelle. Tämä sen vuoksi, että usein lapsi pyrkii käytöksellään suojelemaan muita surun aiheuttamalta pahalta ololta ja silloin hänen kokemat tunteet jäävät käsittelemättä. (Uittomäki ym. 2011, 8–9.) Voi myös olla, että lapsi pyrkii torjumaan tai piilottamaan kuolemaan liittyviä reaktioita, koska hän ei ymmärrä niiden olevat tavallisia siinä tilanteessa. Vaarana onkin, että lapsen surua ei tunnisteta, jonka vuoksi hän jää avun ulkopuolelle. (Surevan kohtaaminen [viitattu 13.2.2020].)

Kuoleman syyn vaikutus lapsen suruun. Poijulan (2016, 115) mukaan lapsen reagointiin vaikuttavat erilaiset tekijät: onko lasta valmisteltu vanhempansa kuolemaan, miten toinen vanhempi selviytyy omasta surustaan ja miten lapsi huomioidaan tilanteessa. Myös Kinanen (2009, 31) tuo esille, että kuoleman syy eli se, millainen kuolema on kyseessä vaikuttaa merkittävästi lapsen surureaktioihin ja niiden voimakkuuteen. Esimerkiksi äkillisellä kuolemalla ja pitkäaikaisella sairaudella on lähes poikkeuksetta erilaiset seuraamukset. Usein pitkäaikaisessa sairaudessa lapsi on ollut mukana ja tällä tavoin valmistautunut tulevaan menetykseen. Lisäksi lapsen surureaktioihin vaikuttaa merkittävästi se, mikäli lapsi on nähnyt kuolemaan johtaneen loukkaantumisen tai ollut muuten mukana tilanteessa. (Kinanen 2009, 31.) Myös Uittomäki ym. (2011, 10) katsovat, että tilanteissa, joissa lapsi löytää vainajan tai on itse mukana läheisen kuolemaan johtavassa onnettomuudessa, ovat

lapselle vaikeita. Näitä voivat olla esimerkiksi itsemurhat, henkirikokset sekä erilaiset onnettomuudet. Dyregrov (1993, 48) korostaa sitä, miten äkillinen kuolema vaikuttaa merkittävästi myös aikuisten tapaan kohdata menetys. Tämä puolestaan vaikuttaa siihen, millaista tukea ja apua lapsi saa aikuisilta omaan surunsa käsittelyyn.

2.2 Lapsen traumaattisen kriisin vaiheet

Lapsilla traumaattisen kriisin vaiheet etenevät hyvin yksilöllisesti, mutta lapsi käy läpi samat traumaattisen prosessin vaiheet kuin aikuinen. Tähän vaikuttavia tekijöitä ovat aikaisemmat selviytymisen kokemukset sekä se, millaista tukea lapsi saa. (Vilén 2013, 305.) Poijula (2016, 29) tuo esille, että traumaattinen kriisi on totuttu erottamaan sokin, reaktion, läpityöskentelyn ja integraation vaiheiden avulla. Hän kuitenkin kritisoi tämän vaihemallin soveltuvuutta elävään elämään ja onkin sitä mieltä, että lapsille hyödyllisempi tieto on kuvata kriisiä niin, että siinä on alku, keskikohta ja loppu. Tällöin sokki ja reagointi muodostavat yhdessä kriisin alun ja muut vaiheet esiintyvät enemmänkin päällekkäisinä. Kuviossa 1. kuvataan kriisin vaiheet: sokki, reaktio, läpityöskentely, integraatio ja henkinen eheytyminen (Hiltunen 2016, 8). Kuvion 1. alapuolella on kuvattu yksityiskohtaisemmin jokainen kriisin vaihe.

Kuvio 1. Kriisin vaiheet (mukaillen Hiltunen 2016, 8).

Sokkivaihe. Traumaattisen kriisin ensimmäisenä vaiheena on sokkivaihe, jolloin lapsi ei ymmärrä tapahtunutta (Vilén ym. 2013, 305). Poijula (2016, 29) kuvaa, että sokissa mieli suojautuu itsestään todella uhkaavaa todellisuutta vastaan dissosiaatio puolustusmekanismilla. Tällä viitataan tiedostamattomiin prosesseihin, jotka auttavat ihmistä suojelemaan psyykkistä eheyttään hyvin tuskallisilta tuntuilta kokemuksilta. Hän saattaa käyttäytyä normaalisti siihen nähden, että esimerkiksi hänen oma vanhempansa on kuollut. Käytöksessä ei välttämättä ole mitään erityisiä reaktioita tai sitten hän saattaa mennä paniikkiin ja käyttäytyä todella sekavasti. (Vilén ym. 2013, 305.) Kinanen (2009, 32) kuitenkin korostaa, että lapsen reagoimisesta huolimatta, niin rauhallisesti käyttäytyvällä kuin vihastuneella voi olla kummallakin yhtä suuri tarve saada tukea. Tässä kriisin vaiheessa lapsi tarvitsee lähelleen aikuisen, joka on valmis kuuntelemaan, vastaamaan kysymyksiin ja olemaan hänen kanssaan koko ajan (Vilén ym. 2013, 305). Sokkivaiheessa annettua tietoa ihminen ei pysty normaalisti vastaanottamaan, sillä hänen tietoisuuden tila on muuttunut. Näin ihminen ei välttämättä myöskään muista sitä jälkeensä. Sokki kestää yleensä muutaman tunnin tai vuorokauden. (Pojula 2016, 30.)

Reaktiovaihe. Toisessa traumaattisen kriisin vaiheessa, eli reaktiovaiheessa, ihminen alkaa vähitellen ymmärtämään, mitä on tapahtunut (Vilén ym. 2013, 305). Mieli alkaa tehdä traumatyötä ja se näyttäytyy unina, mielikuvina ja muistoina. Ihminen yrittää hahmottaa tapahtunutta toistelemalla jatkuvasti miksi-kysymystä ja pohtimalla epäoikeudenmukaisuutta eli sitä, miksi läheisen menetys kävi juuri hänelle. Reaktiot kuuluvat normaaliin toipumisprosessiin ja ne lievittyvät ensimmäisten viikkojen aikana. Tähän vaiheeseen kuuluu myös se, että traumatisoitunut pyrkii välttelemään esimerkiksi tapahtuneesta puhumista. (Pojula 2016, 30.)

Läpityöskentely. Kolmannessa vaiheessa, läpityöskentelyssä, ihminen alkaa käsittelemään aktiivisemmin tapahtuneesta seuranneita ajatuksia ja tunteita. Tämän vaiheen alkaminen vaihtelee yksilöllisesti, mutta yleensä se alkaa viikon, muutaman kuukauden tai vasta jopa vuoden kuluttua. (Pojula 2016, 31.) Vilén ym. (2013, 305) korostavat aikuisen roolia tässä vaiheessa, sillä mikäli lapsi ei saa tarvitsemaansa tukea, voi seurauksena pahimmillaan olla jumiutuminen traumaan ja mahdollinen traumaperäinen stressireaktio. Tässä vaiheessa tarkoituksena on keskittyä tulevaisuuteen menneisyyden sijaan.

Integraatio. Tapahtuneesta selviytyminen johtaa vähitellen integraatioon, jossa ihminen yhdistää tapahtuneen menetyksen eri puolet yhteen kokonaisuudeksi. Ihminen ottaa menetyksen osaksi omaa elämäänsä ja kykenee elämään asian kanssa eteenpäin. Tällöin lapsen itsetunto on tasapainottunut, vaikka hän kokeekin menetyksen pysyvänä arpena. Traumaattisesta kriisistä selviytymiseen liittyy kaiken kärsimyksen rinnalla myönteisen kehityksen ja kasvun mahdollisuus. Tunteiden käsittelyn ja asioiden tärkeysjärjestykseen laittamisen taito kehittyy sekä läheisten ihmisten arvostaminen lisääntyy, kun integraatiovaihe onnistuu. (Poijula 2016, 31.) Hammarlund (2010, 99) korostaa, että kriisin kestoon ja psyykkiseen reaktioon vaikuttavat vahvasti myös lapsen sosiaalinen tukiverkosto ja sen tarjoama tuki.

3 LAPSEN SURUN KÄSITTELY

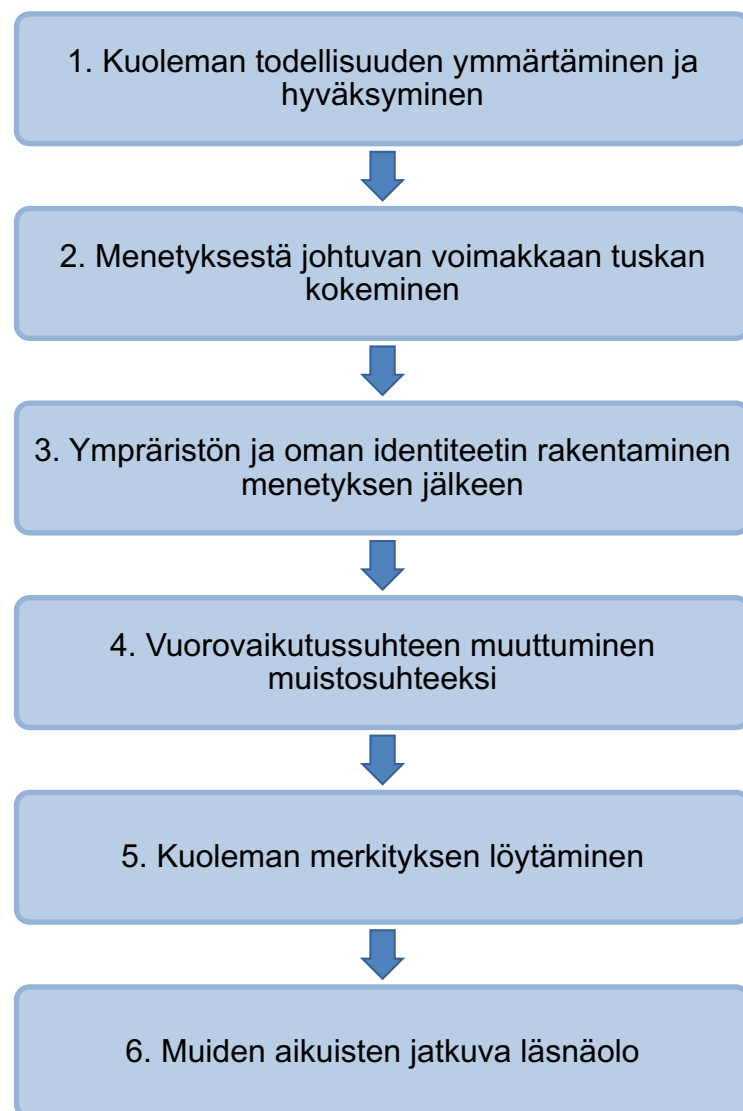
Surulla viitataan menetyksestä aiheutuneeseen sopeutumisprosessiin. Menetyksen jälkeen suru käynnistyy automaattisesti ja se muuttaa ihmistä. Suremisen aikana menetys tiedostetaan todeksi, suhde vainajaan muuttuu konkreettisesta mentaaliseksi ja elämää opitaan tarkastelemaan uudenlaisena sekä myös erilaisena ilman menetettyä ihmistä. (Poijula 2016, 113.) Viidennessä luvussa käsitellään lapsen surun tehtäviä, käsitystä kuolemasta eri ikäkausina sekä keinoja surun käsittelyyn.

3.1 Lapsen surun tyypilliset tehtävät

Lapsen tiedon ja elämäkokemuksen puute sekä keskeneräisyys ajattelun kehityksessä vaikuttavat rajoittavasti lapsen kykyyn ymmärtää kuolemaa ja tuovat näin ollen myös haasteita surussa selviytymiseen (Poijula 2016, 99). Ruishalme ja Saari (2007, 55) painottavat, että usein lapset voivat jäädä jopa kokonaan vaille huomiota vaikeassa tilanteessa ja suruprosessia käsitelläänkin vain aikuisen perspektiivistä. Joskus vanhemmat pyrkivät suojelemaan lasta surulta ja välttävät puhumasta läheisen kuolemasta lapsen kuullen. Suljettua lapsi tapahtumien ulkopuolelle, jää hänen surunsa huomioimatta. Vaikka lapsen surun kohtaaminen on raskasta oman suruprosessin lisäksi, on yhteinen suru silti helpompi kantaa kuin kielletty tai kätkeytyvä suru. (Mannerheimin Lastensuojeluliitto 4.11.2019.) On myös hyvä muistaa, että suremisen kyky kehittyy huomattavasti varhaisemmin kuin kuoleman ymmärtäminen (Laimio 2004, 11). Uittomäki ym. (2011, 6) lisäävät, että pienikin lapsi kykenee suremaan ja lisäksi hänellä on tarve ilmaista kokemiaan tunteita ja ajatuksia, joita menetys on hänessä synnyttänyt.

Kuviossa 2. esitetään Poijulan (2016, 114) listaamat lapsuusajan surun tyypillisimmät tehtävät. Esiin nousee kuoleman todellisuuden ymmärtäminen ja pysyvyyden hyväksyminen. Lapsi on sopeutunut läheisensä kuolemaan, kun hän hyväksyy tapahtuneen ja on tietoinen sen lopullisuudesta. Toiseksi surun tehtäväksi luokitellaan menetykseen sidoksissa olevan voimakkaan tuskan kokeminen. Kolmantena tehtävänä nähdään ympäristöön ja omaan identiteettiin sopeutuminen ilman menetettyä

läheistä. Tällä viitataan esimerkiksi siihen, että surressaan lapsi ajattelee menettämänsä läheistä ja ymmärtää elämän muuttuneen niin, että hänen on alettava rakentamaan elämää uudella tavalla ilman kuollutta läheistä. Neljäntenä surun tehtävänä pidetään lapsen ja kuolleen suhteen muuttumista entisestä vuorovaikutussuhteesta muistosuhteeksi. Viidentenä tehtävänä nähdään kuoleman merkityksen löytäminen ja kuudentena se, että lapsi kokee muiden aikuisten jatkuvaa läsnäoloa. Tämä näkyy siinä, että lapsi alkaa vähitellen kokemaan tulevaisuuden turvallisena, sillä aikuiset huolehtivat hänestä. (Poijula 2016, 114.)

Kuvio 2. Lapsen surun tyypillisimmät tehtävät (mukaillen Poijula 2016, 114).

3.2 Alle kouluikäisen lapsen käsitys kuolemasta eri ikäkausina

Lapsen kuolemakäsitys riippuu erinäisistä syistä, kuten lapsen ikä- ja kehitystasosta. Erityisesti kielen ja ajattelun kehitykset ovat merkittäviä suruprosessissa, sillä kieli antaa tunteille sanat, jolloin niitä on helpompi käsitellä. Ajattelun kehitys etenee konkreettisesta abstraktimpaan, jolloin ymmärrys kuolemaa kohtaan lisääntyy. (Holm & Turunen 2008, 13.) Poijulan (2016, 99) mukaan lapsi käsittelee asiaa kehityksen edetessä toistuvasti ja noin 11–12-vuotiaana abstraktin ajattelukyvyn kehitys on sillä tasolla, että hän voi ymmärtää kuoleman aikuisen kanssa samalla tavalla. Poijula (2016, 101) on listannut kolme kuolemaan liittyvää käsitettä, joita kuoleman ymmärtäminen vähintään vaatii. Nämä käsitteet ovat kuoleman universaalius, eli tietoisuus siitä, että kuolema koskettaa meitä kaikkia, kuoleman lopullisuus ja palautumattomuus sekä se, etteivät kuolleet voi enää tuntea mitään; kuollut ei tunne kipua eikä hän palele. Näiden lisäksi kuoleman ymmärtäminen sisältää kausaalisuuden, toimimattomuuden sekä jonkinlaisen elämän jatkuvuuden hahmotamisen.

3.2.1 Vauvaikäisen kuolemankäsitys

0–2-vuotiaan lapsen kuolemakäsitys on vahvasti yhteydessä lapsen kehitysvaiheeseen (Erjanti & Paunonen-Ilmonen 2004, 90). Poijulan (2016, 99) mukaan vastasyntynyt lapsi tunnistaa jo hyvin varhain läheistensä tuoksun, läheisyyden, käsitteilytavan ja rytmin. Varhaisimmat lapsen aistimukset kuolemasta pohjautuvatkin arkielämän säännöllisiin muutoksiin, kuten unen ja valveillaolon jaksoihin (Kinanen 2009, 22). Myös Laimio (2004, 11) tuo tekstissään esille, että vaikka alle kaksivuotias ei vielä ymmärrä kuolemaa, hän tuntee kaipausta ja ikävää menetettyä läheistään kohtaan. Tämän lisäksi hän ruumiissaan tiedostaa, että joku, joka oli, on nyt poissa. Puhutaan myös eroahdistuksesta, kun lapsi ei ymmärrä, miksi tuttu vanhempi ei olekaan hoitamassa häntä (Storvik-Sydänmaa, Tervajärvi & Hammar 2019, 331). Kinanen (2009, 22) puhuu myös pimeän pelon kaudesta, jolla viitataan kuolemanpelon varhaiseen muotoon. Tällöin pelko perustuu siihen, että pieni lapsi kokee elämän olemassaolon niin kauan kuin näkee ja kokee kehollaan sen. Näin

ollen pimeyden tultua elämää ei olekaan. Myös Poijula (2016, 99) viittaa tähän kuvateksaan, että alle puolivuotiaan ajatus kuolemasta on, että se, mitä ei voi nähdä, ei myöskään ole olemassa. Tärkeintä on perusturvallisuuden säilyminen ja toisen vanhemman tai läheisen kiinteä vuorovaikutus lapsen kanssa (Storvik-Sydänmaa ym. 2019, 331). Muistin kehittyessä pienikin vauva ymmärtää kohteen pysyvyyden ja poissaolon eli sen, että esineet ovat silti olemassa, vaikkei niitä näkisikään (Poijula 2016, 99). Holm ja Turunen (2008, 13) tähdentävät, että aivan pienikin vauva reagoi jollain tavalla menetyksiin ja eroon. Alle kaksivuotiaan reagoiminen merkityksellisen ihmisen poissaoloon ilmenee hänen omalla kehollaan, tunnetasollaan sekä toiminnallaan. Lisäksi lapsi voi olla stressaantuneen oloinen, apaattinen ja usein vetäytyvä. (Laimio 2004, 17.)

3.2.2 Leikki-ikäisen kuolemankäsitys

2–5-vuotiaan lapsen kehitys on sillä tasolla, että lapsi käsittää kuoleman väliaikaisena poissaolona ja uskoo kuolleen voivan tulla takaisin (Holm & Turunen 2008, 14). Kinanen (2009, 22) tarkentaa, että lapsen mielikuva kuolemasta voi olla poissaolo, mutta myös lepo tai toimeettomuuden hetki, joka elämän jatkuessa muuttuu takaisin ennalleen. Poijula (2016, 99) kuvailee tämän ikäisten kuolemankäsitystä kausaaliseksi, maagiseksi ja minäkeskeiseksi. Kausaalisuus näyttäytyy lapsen kuolemankäsityksessä siten, että lapsi miettii kuoleman syitä ja seurauksia sekä pyrkii löytämään ymmärryksen tapahtuneelle (Holm & Turunen 2008, 15). Maagisuus puolestaan viittaa siihen, että lapsi voi kokea olevansa vastuussa kuolemasta (Poijula 2016, 100). Kehitys on siinä vaiheessa, että lapsen maailma on hyvin omnipotentti ja egosentrinen. Tällä tarkoitetaan, että lapsi kokee olevansa kaiken toiminnan keskipisteenä ja lisäksi hän uskoo kykenevänsä ohjailemaan maailmaa. Vastuu näyttäytyykin siinä, että lapsi kokee hänen omien tekojensa ja ajatuksiensa kuten joskus sanotun ”tyhmä isä” voivan johtaa läheisen kuolemaan. Tällöin lapsi voi kokea voimakkaitakin syyllisyyden tunteita, jotka voivat aiheuttaa kehityksen kannalta todella raskaan taakan lapselle. (Holm & Turunen 2009, 14.) Myös Storvik-Sydänmaa ym. (2019, 331) tuovat esille, että lapsi voi syyllistää itseään ja pohtia, että jokin hänen tekemä tekonsa on aiheuttanut läheisen kuoleman.

Lapset saattavat esittää toistuvasti kuolemaan liittyviä kysymyksiä: ”koska kuollut palaa takaisin?”, ”mihin hän on mennyt?”, ”kuinka kauan hän on kuollut?” tai ”voiko hänelle lähettää lahjan?” (Kinanen 2009, 22). Tämän ikäisen käsitys on, että kuolema ei kosketa häntä itseään (Kinanen 2009, 22; Poijula 2016, 99). Holm ja Turunen (2008, 14) tuovat esille myös sen, että pienen lapsen ajattelu on hyvin konkreettista, mikä tarkoittaa sitä, että lapsi ottaa kuulemansa hyvin kirjaimellisesti. Kirjoittajat viittaavat esimerkin omaisesti abstrakteihin kuolemanselityksiin kuten sanontoihin ”nukkui pois”, ”on poismennyt” tai ”nukkuu ikuista unta”, joita lapsen on vaikea ymmärtää. Nukkumiseen liittyvät tämän kaltaiset kuolemanselitykset voivat johtaa siihen, että lapsi alkaa pelkäämään nukkumista. Laimio (2004, 12) kehottaakin aikuisia välttämään tämänkaltaisia ilmaisuja. Dyregrov (2008a, 12–13) painottaa, että vaikeinta kuoleman ymmärtämisessä alle kouluikäisille lapsille on sen peruuttamattomuus ja universaalisuus – kaikki kuolevat.

3.3 Lapsen keinot surun käsittelyyn

Suremisen tapoja on monia, eikä siihen ole oikeaa tai väärää tapaa. Myös suremisen aika vaihtelee paljon yksilöllisesti. (Väisänen, Niemelä & Suua 2009, 110.) Lapsen on tärkeää saada surra. Vaikka hänen voi olla vaikea puhua asiasta, tai löytää surulle sanoja, on tärkeää, että aikuinen puhuu kuitenkin kuolleesta läheisestä ja surun tuottamista tuntemuksista lapsen kanssa. Puhumisen lisäksi lapsi käyttää usein konkreettisia tapoja surun käsittelyyn. Lapsen kannalta tärkeintä on, että aikuinen antaa aikaa ja on hänen lähellään. Usein fyysisellä kosketuksella on lapseen rauhoittava vaikutus, minkä johdosta sylissä pitäminen ja halaaminen ovat hyviä keinoja tukea lasta. (Suomen Mielenterveys ry., [viitattu 17.3.2019].) Lapsella on tarve saada aikuiselta apua tunteiden tulkintaan ja ilmaisuun. Lisäksi hän tarvitsee tilaa suremiselle. Aikuisen on hyvä olla aito omien tunteidensa kanssa eikä yrittää peitellä niitä, sillä näin lapsi oppii surun ilmaisemisen olevan sallittua. (Ivanoff ym. 2006, 244.)

3.3.1 Leikki

Lapsi käsittelee kuolemaa usein leikin avulla ja sijoittaakin kuoleman teeman leikkeihinsä. Erilaiset kuolemaan liittyvät leikit ovat leikki-ikäisen lapsen tapa käsitellä asiaa, jota ei vielä itse niin kokonaisvaltaisesti ymmärrä. (Kinanen 2009, 22.) Leikissä lapsi pääsee käsittelemään tapahtuneesta aiheutuneita tunteita turvallisessa ympäristössä (Laimio 2004, 60). Usein lapsi käsittelee kokemaansa tapahtumaa leikkien sitä toistuvasti, muuttaen leikin kulkua ja loppua. Näin lapsi tutkii kokemuksensa erilaisia mahdollisuuksia. On tärkeää, että lapsi saa leikkiä leikkinsä loppuun, sillä asioiden kertaaminen leikin yhteydessä on lapselle luonnollinen tapa käsitellä vaikeitakin asioita. (Kinanen 2009, 57.) Myös Holmberg (2003, 66) korostaa, että kuolemaa, hautajaisia tai tapahtunutta onnettomuutta käsittelevät leikit on hyvä sallia, sillä ne auttavat lasta laajentamaan ymmärrystä vaikeaa asiaa kohtaan. Hiltunen (2016, 21) pitää tämänkaltaisia leikkejä hyvänä viitatessaan kyselyyn, jonka mukaan lapset ovat kertoneet juuri kuolema- ja mielikuvitusleikkien olevan hyviä keinoja kuoleman käsittelyssä ja surutyössä. Myös erilaiset roolileikit, kuten leikkiä kuollutta tai toimia samoin kuin läheinen ennen kuolemaa, ovat tavallisia surevalle lapselle (Laimio 2004, 61). Lisäksi moninaiset tavat tutkia kuolemaa omassa ympäristössä voivat näyttäytyä esimerkiksi kiduttamalla tai tappamalla hyönteisiä. On hyvä muistaa, ettei lapsi tee tätä ilkeyttään, vaan on luonnostaan kiinnostunut ja utelias selvittämään kuoleman mysteerin. (Kinanen 2009, 22.)

3.3.2 Musiikki

Musiikin kuunteleminen on hyvin yleinen tapa käsitellä ja purkaa tunteita. Aikuinen ja lapsi valitsevat hyvin erilaista musiikkia omaan suruunsa, sillä lapsen valintaan vaikuttavat hetket, joita hän vietti menetetyn vanhemman kanssa. Lapsi saattaa saada lohdutusta yhtä hyvin sellaisesta sävelmästä, jota kuollut vanhempi tykkäsi kuunnella kuin siitä, mikä nosti menetetyn vanhemman hermostuneeksi. Aikuisen mielestä epämääräinen meteli voi olla lapselle mitä mainion lohdutuksen tuoja. (Kinanen 2009, 58–59.) Musiikki auttaa lasta säilyttämään ja käsittelemään muistoja,

sillä kuuloaistinsa avulla lapsi voi esimerkiksi yhdistää tietyn laulun kuolleeseen ihmiseen tai johonkin heidän yhteiseen muistoon. Myös erilaisia instrumentteja voi käyttää, kun tavoitteena on ilmaista omaa tunnetilaansa. (Laimio 2004, 62.)

3.3.3 Maalaaminen ja piirtäminen

Kinasen (2009, 57) mukaan yksi keino käsitellä surua on piirtää tai maalata. Piirroksissa lapsi kuvittaa ahdistustaan sekä vaikeita tuntemuksiaan ja kokemuksiaan (Ivanoff ym. 2006, 244). Myös menetykseen liittyvien ristiriitaisten tunteiden tunnistamiseen ja hallitsemiseen luovuus on hyvä keino (Edgar-Bailey & Kress 2010). Tällöin lapsi voi ilmaista tunteitaan esimerkiksi taiteen avulla ja säilyttää kuitenkin etäisyyden omaan henkilökohtaiseen menetyksen kokemukseensa. Värit antavat monia erilaisia ulottuvuuksia ja lapsi saattaa esimerkiksi väreillä kuvata omia tunteitaan erilaisin sävyin. Lapsen käsitellessä surua luovalla menetelmällä ei tarkoituksena ole tuottaa taidetta, vaan tuoda paperin kautta esille omia tunteitaan ja tuntemuksiaan, jotka saattavat painaa mieltä. Näin ollen ei ole tarpeen tulkita tai arvioida tehtyjä maalauksia ja piirustuksia. (Kinasen 2009, 57–58.)

3.3.4 Keskustelu ja muistelu

Kinasen (2009, 59) mukaan menetyksestä puhuminen on yksi luontevimmista tavoista käsitellä surua. Avoin ihmettely ja menetykseen liittyvät kiperät kysymykset ovat lapsen keinoja löytää ymmärrystä tapahtuneelle. Aikuisen, jolta lapsi vastauksia kysymyksilleen etsii, on tärkeää olla lapsen luottamuksen arvoinen ja pyrkiä vastaamaan rehellisesti ja totuudenmukaisesti. Toisaalta vähän vanhempi lapsi saattaa olla hiljaisempi eikä ole halukas osallistumaan keskusteluun, ettei aiheuttaisi lisää murhetta omilla kysymyksillään. Lapsi saattaa myös ajatella, että kuolemassa on jotain hävettävää tai salattavaa, eikä sen vuoksi välitä puhua asiasta. Aikuisen on hyvä olla rohkaiseva ja pyrkiä näyttämään sellaista esimerkkiä, että vaikeistakin asioista on lupa puhua. Aikuisellakaan ei tarvitse olla vastauksia valmiina tai selitystä mietittynä. (Kinasen 2009, 59.)

Lapset hallitsevat omaa kaipuutaan muistelemalla läheisiään. Valokuvat, videot, kirjeet ja yhteisten kokemusten muistelu helpottavat lapsen oloa kaipauksen keskellä. Lisäksi lapsi saattaa etsiä läheisyyttä edesmenneeseen vanhempaansa koskettelemalla ja nuuhkimalla kuolleen vanhempansa vaatteita. (Ivanoff 2006, 244.)

3.3.5 Sadut ja sadutus

Sadut auttavat lasta monessa tilanteessa ja niin myös surussa. On kirjoitettu terapeutisia satuja, jotka käsittelevät kuolemaa, surua ja muita tunteita. Yleensä sadut on kirjoitettu konkreettiseen muotoon, jotta lapsen on helppo ymmärtää niiden opetus ja näin auttaa vaikeassa elämäntilanteessa. Sadut ovat hyvä vaihtoehto siinäkin mielessä, että ne antavat lapselle tarpeeksi etäisyyttä tapahtumaan, sillä todellisuudessa hän ei ole tarinassa, vaan on tarinan ulkopuolinen henkilö. Satujen avulla lapsi pystyy käsittelemään omia menetykseen liittyviä tunteitaan, sillä hän voi samaistua sadun henkilöhahmoon tai ylipäättään sadun tilanteeseen. Lisäksi sadut antavat mahdollisuuden lapsen mielikuvitukselle, kun lapsi saa leikeissään, piirustuksissaan ja kertomuksissaan miettiä sadulle jatkoa. Lapset kertovat mielellään itse omia tarinoitaan, jolloin aikuisen on hyvä pysyä kuulolla, sillä ne sisältävät usein ajankohtaista ja merkityksellistä tietoa lapsen sen hetkisistä ajatuksista. (Laimio 2004, 63.) Kun lapsen kanssa käsitellään kuoleman teemaa satukirjoja hyödyntäen, pitää kirjojen soveltua lapsen ikään ja kehitystasoon sekä itse tilanteeseen ja vanhempien elämäkatsomukseen. On tärkeää, että vaikka sadut kertovat vakavasta ja surullisestakin aiheesta, kertomuksissa korostuu silti toivo, valoisuus ja usko tulevaisuuteen. (Lindh 2010, 16.)

Karlsson (2014, 17–19) tuo esille sadutuksen, jonka avulla ihmiset voivat muokata ajatuksiaan tarinaksi. Menetelmä sopii niin lapsille, aikuisille kuin ikäihmisillekin. Sadutus ei ole opetusmenetelmä, vaan ensisijaisesti vastavuoroiseen toimintakulttuuriin johdattelava menetelmä, mikä mahdollistaa kuuntelun ja kohtaamisen. Menetelmässä lasta tai lapsiryhmää kehoitetaan kertomaan kertomus, jota aikuinen kuuntelee vieressä ja samalla kirjaa sen ylös sanatarkasti. Sadutuksen avulla lapsi saa mahdollisuuden kertoa vaikeita tai mieltä painavia asioita satuna. Näin vaikeista asioista puhuminen voi olla lapselle luontevampaa. Lisäksi sadutuksella koetaan

olevan rauhoittava vaikutus, sillä se pysäyttää ihmiset siihen hetkeen. Turvallisuuden tunteen saamiseksi toiminnan tulee tuntua yhteiseltä, toisia arvostavalta ja kuuntelevalta. (Karlsson 2014, 271-272.)

3.3.6 Vetäytyminen ja toiminnallisuus

Myös oman ajan ja rauhan antaminen lapselle ovat tärkeitä surun käsittelyssä. Lapsi saattaa vetäytyä omiin oloihinsa useinkin ja tätä tarvetta olla yksin ja rauhassa tulisi kunnioittaa niin hoidossa kuin kotonakin. Toiset lapset saattavat tarvita enemmän omaa rauhaa ja voivat myös väistyä sosiaalisesta ympäristöstä hetkeksi aikaa. Myös erilaiset mielikuvitusystävät voivat antaa lohtua lapselle, sillä ystävä on aina läsnä, hänelle voi kertoa kaiken ja hän ymmärtää lasta. Mielikuvitusystävän kanssa lapsi pohtii asioita, jotka liittyvät menetykseen. Ystävä elää oman aikansa, jonka jälkeen lapsen sosiaalisuus palautuu takaisin entiselleen. Tavallista on myös linnoitautua omaan huoneeseen ja pitää tarkkaa rajaa omasta reviiristä yleisellä kärtyisyydellä, jolloin lapsi varmistuu, että saa olla rauhassa. (Kinanen 2009, 59.) Dyregrov (2008a, 24) huomauttaa, että vetäytymisen taustalla voi olla myös se, että lapsi tarvitsee aikuisen apua omien tunteidensa ja ajatuksiensa ilmaisemiseen sekä huomiota, jota ei mahdollisesti ole saanut yhtä paljon kuin ennen.

Kuten aikuinen myös lapsi purkaa murheitaan tekemiseen. Pahaa oloa helpotetaan usein liikkumisella, sillä kehon fyysinen rasitus koetaan paremmaksi kuin kipu, joka on peräisin surusta ja murheesta. (Kinanen 2009, 60.) Kehon eri asentojen ja liikkeiden avulla lapsi pystyy viestimään ajatuksiaan ja tunteitaan. Esimerkiksi aggressiivisuutta on mahdollista purkaa fyysisellä toiminnalla loukkaamatta tällöin ketään muuta. (Laimio 2004, 62.) Toiminnallisuudella on kuitenkin kaksi eri puolta. Ensinnäkin se luo mahdollisuuksia hyvälle etenemiselle surutyössä, mutta toiseksi siitä voi syntyä pakonomainen keino sivuuttaa ja siirtää surun käsittelemistä. Usein sosiaalisella toiminnallisuudella on paremmat edellytykset surun käsittelyssä, kun taas vetäytyneisyys saattaa hidastaa suruprosessia. Toiminnallisuudella viitataan myös yhdessä tekemiseen, mikä on usein hyvä tapa käsitellä asioita ja tässä tapauksessa surua. (Kinanen 2009, 60.)

4 VARHAISKASVATUKSEN LÄHTÖKOHDAT

Varhaiskasvatuksella tarkoitetaan yhteiskunnallista palvelua, jonka tehtävänä on lapsen kokonaisvaltaisen kasvun, kehityksen ja oppimisen edistäminen yhteistyössä lapsen huoltajien kanssa. Varhaiskasvatuksessa pyritään edistämään lasten yhdenvertaisuutta ja tasa-arvoa sekä ehkäisemään syrjäytymistä. Lisäksi varhaiskasvatuksessa tuetaan huoltajien kasvatustyötä sekä mahdollistetaan heille työelämään tai opiskeluun osallistuminen. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 14.) Lain mukaan varhaiskasvatusta voidaan toteuttaa esimerkiksi päiväkodissa tai perhepäivähoidossa. Joka tapauksessa kunta on velvollinen järjestämään varhaiskasvatusta kunnan tarpeen mukaisessa laajuudessa. (L 13.7.2018/540.)

4.1 Järjestämistä ohjaavat velvoitteet ja yhteistyö

Varhaiskasvatuksen järjestämistä ohjataan erilaisin velvoittein, jotka pohjautuvat Suomen perustuslakiin, varhaiskasvatukseen ja päivähoitolaista annettuun asetukseen sekä lisäksi varhaiskasvatussuunnitelman perusteisiin. Myös sosiaalihoitolaista, hallintolaista sekä lakia viranomaisen toiminnan julkisuudesta sovelletaan varhaiskasvatukseen. Palvelun järjestämisessä on huomioitava myös muusta lainsäädännöstä tulevat velvoitteet ja kansainväliset sopimukset, kuten yhdenvertaisuuslaki, YK:n lapsen oikeuksien sopimus, Euroopan ihmisoikeussopimus sekä tasa-arvolaki. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 15.)

Varhaiskasvatuksen järjestäjät ovat vastuussa yhteistyön toteutumisesta. Lisäksi heidän vastuullaan on, että yhteistyötä järjestetään tarvittaessa monialaisesti. Yhteistyöllä pyritään siihen, että jokainen lapsi saa omaan kehitykseensä ja tarpeisiinsa nähden oikeanlaista hoitoa, kasvatusta ja opetusta. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 33.)

Yhteistyö huoltajien kanssa. Varhaiskasvatuksessa huoltajien kanssa tehtävä yhteistyö on tärkeää. Pää tavoitteena tällä on lapsen edun ja hyvinvoinnin edistäminen, mutta lisäksi yhteistyötä olisi hyvä tarkastella kokonaisvaltaisesti koko perheen hyvinvoinnin näkökulmasta. (Rantala & Uotinen 2018, 136.) Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018, 33) todetaan, että yhteistyössä tulisi huomioida lasten

yksilölliset tarpeet, perheiden moninaisuus sekä vanhemmuuteen ja huoltajuuteen liittyvät asiat. Rantala ja Uotinen (2018, 136) painottavat, että vaikka varhaiskasvatustyössä keskitytään pääasiassa lapsen kasvuun ja kehitykseen, niin perheen kokonaisvaltaiseen hyvinvointiin tulisi myös panostaa. Myös Kanste, Halme ja Perälä (2013, 13) osoittavat, että vanhemmat kokevat usein saavansa tukea palvelujärjestelmän kirjosta lapsen kehitystä koskeviin huoliin, mutta eivät kysymyksiin, jotka koskevat vanhemmuutta. Jaettu kasvatust vastuu vanhempien ja kasvattajien välillä edellyttää informaation jakamista lapsesta ja toistensa voimavarana olemista (Kari-
koski & Tiilikka 2017, 94).

Varhaiskasvatuksen henkilöstön ja huoltajien välinen kasvatusyhteistyö vaatii toimintaan luottamuksellisen suhteen rakentumisen, tasa-arvoisen vuorovaikutuksen sekä kunnioituksen kaikkia osapuolia kohtaan (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 32). Lisäksi tämä vaatii aloitteellisuutta ja aktiivisuutta varhaiskasvatuksen henkilöstöltä.

Monialainen yhteistyö. Varhaiskasvatussuunnitelman perusteiden (2018, 33) mukaan moniammatillisella yhteistyöllä on tarkoitus varmistaa, että varhaiskasvatusta toteutetaan vastaten lapsen tarpeisiin. Varhaiskasvatuslaki (L 13.7.2018/540, 2 luku, 7§) velvoittaa toimimaan monialaisessa yhteistyössä ja luomaan tarvittavat yhteistyörakenteet. Varhaiskasvatus tekee tiivistä yhteistyötä esimerkiksi neuvolan, lastensuojelun sekä muiden terveydenhuollon ja sosiaalipalveluiden kanssa. Lisäksi palvelun yhteistyötahoja voivat olla yksityiset varhaiskasvatuksen tuottajat, seurakunnat, poliisi, erilaiset järjestöt sekä ravitsemus- ja siivouspalvelut. Yhteistyötoilla viitataan kaikkiin niihin toimijoihin, joiden kanssa varhaiskasvatuksen on hyvä tehdä yhteistyötä. (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 35.)

4.2 Tunteet varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatussuunnitelman perusteissa (2018, 26) kerrotaan, että lasten kanssa tunteiden havaitsemisen, tiedostamisen ja nimeämisen opettelu auttaa vahvistamaan lasten tunnetaitoja. Seinäjoen kaupungin varhaiskasvatussuunnitelmassa (20.6.2017, 24) painotetaan varhaiskasvatuksen henkilöstön oman sensitiivisyyden

ja pedagogisen herkkyyden kehittämistä. Tällä tarkoitetaan kasvattajan kykyä tunnistaa lapsen tunnetiloja ja vastata niihin sekä lisäksi kuunnella, arvostaa, kunnioittaa, kehua ja rohkaista lasta. Kasvattajan tulisi auttaa lasta erityisesti silloin, kun lapsen tunteet ovat hyvin voimakkaita (Kanninen & Sigfrids 2012, 75). Myös Repo (2013, 19) tuo tekstissään esille, että yksi merkittävimpiä varhaiskasvatuksen tehtäviä on opettaa lapsille heidän omien negatiivisten tunteiden hallintaa sekä samalla kehittää heidän itsesäätelytaitojaan. Varhaiskasvatuksessa lapsen tunnetaitojen tukemisen tulisi tapahtua päivittäin luonnollisissa tilanteissa ja erityisesti silloin, kun ongelmia ilmaantuu. Lisäksi olisi hyvä olla säännöllisiä opetustilanteita, joissa voidaan miettiä ja harjaannuttaa tunteiden ilmaisemista ja säätelyä. (Laine 2005, 72.) Varhaiskasvatuksen yksi keskeinen työtapana on leikki, jolla on tärkeä merkitys muun muassa lapsen tunteiden käsittelyn kehittämisessä (Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet 2018, 38–39).

5 VARHAISKASVATUKSEN ROOLI PERHEEN TILANTEESSA

Toisen vanhemman menetys perheessä ajaa usein myös varhaiskasvattajan miettimään, miten perhettä voisi tukea heidän vaikeassa elämäntilanteessaan. Varhaiskasvattajien ja muiden aikuisten rooli korostuu, sillä perheen omat voimavarat saattavat olla hyvinkin vähissä. (Mattila 2011, 105.) Uittomäki ym. (2011, 27) tuovat esiin, että läheisen menetyksen jälkeen tuen etsiminen kaiken surun keskellä saattaa tuntua ylitsepääsemättömän vaikealta ja siksi olisikin tärkeää, että lapsen kanssa työskentelevät osaavat ottaa aktiivista roolia perheen tukemisessa ja toimia heidän kanssaan tiiviissä yhteistyössä. Lapsen kanssa työskentelevien on osattava auttaa lasta, joka on joutunut kohtaamaan vanhempiensa kuoleman. Myös perheen kanssa on hyvä keskustella tapahtuneesta. (Speck 2010, 192.) Tässä luvussa käsitellään varhaiskasvatuksen roolia perheen kohtaamisessa ja tukemisessa sekä kerrotaan tuen jatkuvuuden merkityksestä.

5.1 Menetyksen kokeneen perheen kohtaaminen ja tukeminen

Lapsen kanssa työskentelevän aikuisen ei välttämättä ole helppoa kohdata menetyksen kokenutta perhettä. Epävarmuutta ja avuttomuuden tunnetta saattaa esiintyä lasta tukiessa. Lisäksi tuen antajalla voi nousta omat menetyksen kokemukset mieleen. Perheiden näkökulmasta on kuitenkin tärkeää, että heidät kohdataan rohkeasti tapahtuneen jälkeen. Perhettä ei saa jättää surunsa kanssa yksin eikä heidän kohtaamisen välttely ole soveliaista. (Uittomäki ym. 2011, 27.) Lapsen kanssa työskentelevien on syytä muistaa, että vaikka lapsi vaikuttaisi reippaalta eikä puhuisi menetyksestä, on tapahtuneesta aiheutuneella tunnekuormalla aina vaikutusta voimavaroihin ja selviytymiseen muista elämän haasteista (Mattila 2011, 105).

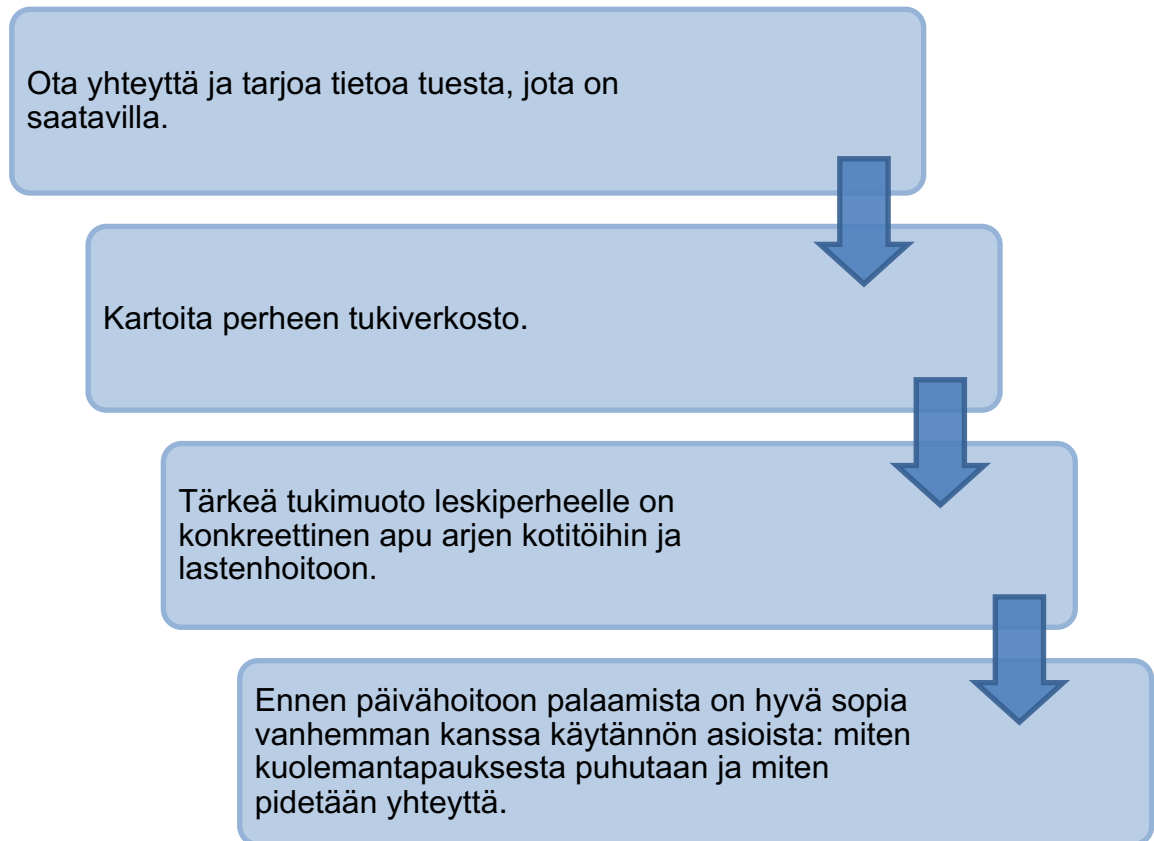
Ammattilaisen tulisi ottaa huomioon muutamia seikkoja kohdatessaan sureva perhe. Ensinnäkin leskeytyminen tarkoittaa yksin jääneelle vanhemmalle totaalista yksinhuoltajuutta. Lisäksi on hyvä muistaa, että leskivanhempaa kuormittavat monet leskeytymiseen, kuolemaan ja lasten edunvalvontaan liittyvien asioiden hoitamisesta ja lakisääteiset velvoitteet. On myös huomioitava, että suru vaikuttaa ihmiseen hyvin kokonaisvaltaisesti: käyttäytymiseen, tunteisiin, kehoon, ajatteluun ja sosiaalisiin

suhteisiin. Viimeisimpänä on hyvä tiedostaa, että suru vie paljon aikaa ja voimia, minkä vuoksi myös tukea tulee olla tarjolla tarpeeksi pitkään. Kuviossa 3. on listattu seikkoja, joita ammattilaisen tulisi ottaa huomioon kohdatessaan sureva perhe. Ammattilaisen tulisi olla tietoinen tuesta, jota on saatavilla. Näin ammattilainen voi ohjata perheitä oikeisiin palveluihin, joista näkisi olevan tilanteessa hyötyä. (Monimuotoiset perheet -verkosto, [viitattu 17.12.2019].) Myös Vilén ym. (2013, 306–307) painottavat, että työntekijän on tärkeä tiedostaa, keneen kunnassa voidaan ottaa yhteyttä, kun lapsi kokee traumaattisen kriisin. Kirjoittajien mukaan jokaisessa kunnassa tulisi olla kriisivalmiussuunnitelma niin suurta kuin pientäkin joukkoa kosketavien tapahtumien varalle. Lisäksi päiväkodissa olisi hyvä käydä keskustelua ja luoda omia toimintasuunnitelmia sen varalle, että yksikössä tai siellä olevalle lapselle sattuu jotain. Ammattilaista kehoitetaan myös kartoittamaan perheen tukiverkosto sekä keskustelemaan vanhemman kanssa arjessa selviytymisestä ja auttaa löytämään konkreettinen apu niin arjen kotitöihin kuin lastenhoitoonkin. Vanhemman kanssa on myös hyvä käydä keskustelua käytännön asioista, kuten yhteydenpidosta varhaiskasvatuksen ja perheen välillä sekä toimintatavoista kuolemaan liittyen. (Monimuotoiset perheet -verkosto, [viitattu 17.12.2019].)

Lapsen menetettyä toisen vanhempansa tulee kodin ja varhaiskasvatuksen yhteydenpidon olla tiiviimpää kuin yleensä. Kasvattajien on tärkeää olla hyvin tietoisia tapahtuneesta, jotta keskustelu lapsen kanssa onnistuu. Lisäksi tietoisuus tapahtuneesta auttaa kasvattajia ymmärtämään lapsen käyttäytymistä, keskittymiskykyä, oppimista ja kaikkea muuta, johon tapahtuneella on voinut olla vaikutusta. Tästä syystä kaikkien lapsen kanssa työskentelevien on tärkeä tietää, että esimerkiksi aikaisemmasta poikkeava käyttäytyminen voi olla seurausta tapahtuneesta. (Uittomäki ym. 2011, 27–28.)

Lapsen kannalta olisi tärkeää, että elämä jatkuisi sekä arkipäiväiset tavat ja rutiinit säilyisivät mahdollisimman samankaltaisina kuin ennen toisen vanhemman menetystä (Ivanoff ym. 2006, 244). Turvallisuuden tunnetta luovat tutut rutiinit, joten varhaiskasvatukseen meneminen on hyvä ottaa mahdollisimman pian takaisin käyttöön. Lapsi saattaa kuitenkin jännittää tätä, sillä hän voi ajatella joutuvansa huomion keskipisteeksi. Erilaisuus on yksi kiusaamisen syy ja vanhemman menetys ei ole tästä poikkeus. Toisinaan lapsi ei halua, että tapahtuneesta kerrotaan hänen kaverilleen, jolloin häntä kannattaa suostutella ja auttaa ymmärtämään, miksi asiasta

kertominen on hänen itsensä kannalta merkityksellistä. Kasvattajan on myös sovittava perheen kanssa siitä, miten asia mahdollisesti otetaan puheeksi muun lapsiryhmän ja henkilökunnan kanssa. Haluaako lapsi mahdollisesti kertoa itse, vai onko parempi, että aikuinen kertoo. Kun tapahtuneesta kerrotaan myös muiden lasten vanhemmille, voidaan välttää erilaisten väärinkäsitysten syntyminen ja näin perheet voivat tietoisesti tarkkailla omien lasten mahdollisia reaktioita. (Uittomäki ym. 2011, 28.)

Kuvio 3. Asioita, joita ammattilaisten tulisi ottaa huomioon kohdatessaan sureva perhe (soveltaen Monimuotoiset perheet -verkosto, [viitattu 17.12.2019]).

5.2 Vanhemmuuden tukeminen varhaiskasvatuksessa

Vanhemmuudella tarkoitetaan äitiyttä ja isyyttä. Vanhempana oleminen ei aina ole helppoa ja lasten kasvattaminen on vaativaa työtä. Lapsi hahmottaa maailmaa ja sen lainalaisuuksia vanhempien keskinäisen suhteen, vuorovaikutuksen ja perheen kulttuurin avulla. Kynnys myöntää tuen tarve ja vastaanottaa tukea on madaltumassa, mutta silti se ei välttämättä ole helppoa. Suomalaisen kulttuurin ajatus siitä,

että vanhemmuus on perheen yksityinen asia, on syy tämän kynnyksen olemassaoloon ja jyrkkyyteen. Yhteiskunta pyrkii kuitenkin tukemaan vanhempia heidän kasvatustehtävässään perheen elämäntilanteen vaatimalla tavalla. (Järvinen, Laine & Hellman-Suominen 2009, 15.) Varhaiskasvatustilain (L 13.7.2018/540) mukaan varhaiskasvatuksen yhtenä tehtävänä on tukea lapsen vanhempaa tai muuta huoltajaa kasvatustyössä. Varhaiskasvatuksen työntekijät on koulutettu kohtaamaan ihmisiä sekä tarjoamaan tukea ja apua vanhemmille sekä perheille. On tärkeää, että kasvattajat ovat tietoisia lapsesta ja perheen elämäntilanteesta, jotta he voivat tukea ja auttaa vanhempia heidän tarpeidensa mukaan. Vanhemmuutta voidaan tukea esimerkiksi keskustelemalla perheen tilanteesta, haasteista ja voimavaroista. (Järvinen ym. 2009, 15–16.)

5.3 Tuen jatkuminen

Varhaiskasvatuksen henkilökunnasta olisi hyvä nimetä yksi aikuinen, jolle annettaisiin vastuu tuen jatkuvuudesta. Menetykseen liittyvät reaktiot saattavat ilmetä vasta monien kuukausien tai jopa vuosien kuluttua, jolloin niitä ei useinkaan osata yhdistää menetyksestä johtuviksi, eikä myöskään lapsi itse tiedä, mistä paha olo on peräisin. Tästä syystä olisi tärkeää, että lapselle annettaisiin mahdollisuus käydä keskustelua tutun aikuisen kanssa vielä pitkänkin ajan kuluttua. Aikuiselta ei vaadita terapeuttisia valmiuksia, vaan tärkeintä olisi riittävä kuunteleminen ja välittäminen sekä mahdollisesti tarvittavan jatkotuen etsiminen. Liian usein ajatellaan menetyksen puheeksi ottamisen kuormittavan lasta ja perhettä liikaa. Päinvastoin tämänkaltaisen keskustelunavaus aikuisen puolelta saattaa olla odotettu asia, jota perhe arvostaa myöhemmin.

Vuosien aikana eteen tulee tilanteita, jolloin muistot ja tunteet nousevat erityisen voimakkaasti mieleen. Esimerkiksi syntymäpäivä, kuolinpäivä, joulukuun sekä äitien- ja isänpäivä voivat olla päiviä, jolloin tapahtuneet muistuvat mieleen. Lapsen kanssa on hyvä keskustella, miten hän haluaa, että tilanteissa toimitaan. Tärkeistä päivämääristä voi tehdä listan, jolloin aikuiset tietävät ottaa huomioon näiden päivien vaikutuksen lapsen käyttäytymiseen. (Uittomäki ym. 2011, 30–31.)

6 MUUT TUKIMUODOT

Sosiaalihuoltolain (L 30.12.2014/1301) 3 luvun 12§:ssä todetaan, että lapsiperheillä on oikeus lapsen terveyden ja kehityksen kannalta välttämättömiin sosiaalipalveluihin. Lisäksi palvelujen on tuettava lapsen kasvatuksessa ja huolenpidossa vanhempia, huoltajia ja muita henkilöitä, jotka vastaavat lapsen hoidosta ja kasvatuksesta. Tässä luvussa esitellään aineistonkeruussa esiin tulleita muita tukimuotoja.

6.1 Perhetyö

Sosiaalihuoltolaissa (L 30.12.2014/1301) 3 luvun 18§:ssä perhetyö määritellään hyvinvoinnin tukemiseksi sosiaaliohjauksen tai muun tarvittavan avulla tilanteissa, joissa asiakas ja hänen perheensä tai asiakkaan hoidosta vastaava henkilö, tarvitsevat ohjausta ja tukea keskinäisen vuorovaikutuksen parantamiseksi ja omien voimavarojensa vahvistamiseksi. Lain mukaan perhetyötä tulee antaa erityistä tukea tarvitsevan lapsen tai nuoren kehityksen ja terveyden turvaamiseksi. Kuviossa 4. nähdään, että perhetyön keskeisiin periaatteisiin kuuluvat vanhemmuuden tukeminen, perheen toimintakyvyn vahvistaminen, lasten kasvatuksen ja hoidon ohjaaminen, arkirutiinien ja kodin arjen hallinnan tukeminen, perheen vuorovaikutustaitojen tukeminen, sosiaalisten verkostojen laajentaminen ja syrjäytymisen ehkäisy (Kananaja, Lähteinen & Marjamäki 2017, 218–2019). Työskentelyn tavoitteena on auttaa ja tukea perhettä selviytymään omatoimisesti arjessa. Perheen kanssa suunnitellaan, mihin ja mitä perhetyötä tarvitaan. Tärkeää on, että suunnitelmaa tehdessä ja toteuttaessa otetaan huomioon koko perhe kokonaisuutena ja lisäksi kukin perheenjäsen huomioidaan yksilöllisesti. (Järvinen ym. 2009, 120.) Perhetyö on perheille maksutonta, pitkäjänteistä, suunnitelmallista ja kokonaisvaltaista työskentelyä heidän tukemiseksi. Työtä voidaan tehdä ennaltaehkäisevästi tai korjaavasti. Yleensä perhetyötä tehdään varhaiskasvatuksen, sosiaalitoimen, neuvolan tai koulun yhteydessä. Varhaisen tuen avulla voidaan välttyä perheiden haasteiden kriisiytymiseltä ja ongelmien kasaantumiselta. Perhetyötä voidaan tehdä esimerkiksi keskustelemalla perheen ja eri alojen ammattilaisten kanssa moniammatillisesti. Keskusteluissa vanhemmat voivat tarkastella vanhemmuuttaan, lapsen tarpeita, parisuhdettaan ja sosiaalista verkostoaan. (Kananaja ym. 2017, 218–219.)

Kuvio 4. Perhetyön keskeiset periaatteet (mukaillen Kananoja ym. 2017, 218–219).

Varhaiskasvatuksen perhetyö. Varhaiskasvatuksella voi olla oma perhetyöntekijänsä tai varhaiskasvatuksen henkilöstö voi tehdä perhetyötä oman perustyönsä rinnalla. Perheelle tarjotaan tukea erilaisiin ja muuttuviin elämäntilanteisiin, kuten vanhemmuuden ja arjen hallintaan, kun omat voimavarat ovat vähissä tai perheessä on kriisi. (Järvinen ym. 2012, 78–80.) Varhaiskasvatuksen perhetyön sisältö voi olla esimerkiksi psyykkisen ja sosiaalisen vanhemmuuden tukemista, arkirutiinien hallintaan liittyvää ohjausta, perheen toimintakyvyn vahvistamista uusissa elämäntilanteissa tai kriiseissä sekä perheen sosiaalisten verkostojen vahvistamista (Vilén ym. 2014, 26). Varhaiskasvatuksen perhetyössä toimitaan tarvittaessa tiiviissä moniammatillisessa yhteistyössä perheiden tarpeiden edellyttämällä tavalla (Järvinen ym. 2012, 80).

6.2 Kotipalvelu

Sosiaalihuoltolain (L 30.12.2014/1301) 3 luvun 19§:ssä kotipalveluksi määritellään lasten hoidossa ja kasvatuksessa, asioinnissa, hoidossa ja huolenpidossa, toimintakyvyn ylläpidossa, asumisessa sekä muissa jokapäiväiseen elämään liittyvissä toiminnoissa ja tehtävissä avustamista tai niiden suorittamista. Lisäksi kotipalvelua voidaan antaa synnytyksen, sairauden, vamman tai muun vastaavanlaisen toimintakykyä alentavan syyn tai erityisen elämän- tai perhetilanteen vuoksi niille, jotka tarvitsevat apua edellä mainittuihin arkisiin tehtäviin ja toimintoihin. Erityisellä perhetilanteella viitataan esimerkiksi vanhempien eroon, tilanteeseen, jossa toinen vanhempi on vankilassa tai perheenjäsenen kuolemaan (Kananaja ym. 2017, 220). Sosiaalihuoltolain (L 30.12.2014/1301) 3 luvun 19§:ssä todetaan, että lapsiperheellä on oikeus kotipalveluun, mikäli lapsen hyvinvoinnin turvaaminen ei ole mahdollista edellä mainittujen haasteiden vuoksi. Lapsiperheiden kotipalvelu voi olla esimerkiksi kotiin tarjottavia palveluja, joiden avulla tuetaan sekä vanhemmuutta että arjessa selviytymistä. Keskeisenä tavoitteena työskentelyssä on perheen omien voimavarojen vahvistaminen. Tavoitteen saavuttaakseen perhettä voidaan opastaa lasten- ja kodinhoidossa. Tarpeen mukaan kotipalvelua voidaan toteuttaa myös esimerkiksi kodinhoitona tai lastenhoitoapuna. Kotipalvelun toiminta on suunnitelmallista, tavoitteellista ja määräaikaista. (Kananaja ym. 2017, 219–220.)

6.3 Tukiperhe

Tukiperhe voi olla avuksi lapsen ja perheen elämässä, kun uusien ihmissuhteiden tuomaa lisätukea kaivataan. Yleisiä syitä tukiperheen hakemiseen ovat esimerkiksi yksinhuoltajuus, perhettä kannattelevien sosiaalisten suhteiden tarve, vanhemman tarve omalle ajalle sekä perheessä oleva vaikea elämäntilanne. Lapset asuvat omassa kodissaan, mutta viettävät yleensä kerran kuukaudessa yhden viikonlopun tukiperheessä. Monet lapset saattavat viettää myös lomia tukiperheensä luona. Tukiperhe muodostuu vapaaehtoisista aikuisista, joilla on tilaa, aikaa ja halua pitää huolta lapsesta. (Pelastakaa lapset, [viitattu 15.1.2020].) Terveiden ja hyvinvoinnin laitoksen (5.11.2019) verkkosivuilla korostetaan tukiperheen kykyä hyväksyä erilai-

suutta, olla avoimia ja myönteisiä sekä sitoutuneita ja joustavia. Tukiperhevanhempien herkkyyttä pidetään myös tärkeänä. Lisäksi merkittävänä taitona pidetään lapsen tarpeiden tunnistamista myös haastavissa tilanteissa. Tukiperhetoiminnan avulla pystytään vastaamaan tehokkaasti varhaisen tuen tarpeeseen, jota lapsiperheissä voi ilmetä. Lapsen oikeus lapsuuteen, huolenpitoon, leikkiin ja siihen, että vanhemmat saavat tarvitsemaansa tukea omaan vanhemmuuteensa toteutuvat tukiperhetoiminnassa. (Pelastakaa lapset, [viitattu 15.1.2020].)

Perheet hakevat tukiperhettä yhteistyössä kunnan sosiaalityöntekijän kanssa. Sen voi saada lastensuojelulain tai sosiaalihuoltolain perusteella, joten tukiperhe voi toimia esimerkiksi lastensuojelun avohuollon tukitoimena perheelle. Toisinaan tukiperheen voi saada myös ilman sosiaalihuollon tai lastensuojelun asiakkuutta ennaltaehkäisevästi. (Pelastakaa lapset, [viitattu 15.1.2020].) Tukiperheen järjestäminen perustuu palvelutarpeeseen ja asiakassuunnitelmaan. Selkeä sopimus ja suunnitelma, jossa kerrotaan tukisuhteen tavoitteista, kestosta ja tiiviystä, on tärkeää tehdä. Suunnitelma tulee laatia yhdessä asiakkaan ja tukiperheen kanssa. Lisäksi se on hyvä tarkistaa sovituin määräajoin. Tukisuhteen päättäminen tulee myös valmistella huolella. (Terveystieteiden tutkimuskeskus 5.11.2019.)

6.4 Vertaistuki

Vertaistoiminnalla viitataan vapaamuotoisesti tai organisoidusti järjestettyyn keskinäiseen tukeen ja apuun. Toiminta on suunnattu samassa elämäntilanteessa oleville tai samankaltaisia elämäntilanteita kokeneille henkilöille. Vertaistukitoiminnassa vertaiset pyrkivät yhdessä selvittämään elämäntilanteitaan ja löytämään ratkaisuja niihin. Toiminta perustuu samankaltaisiin elämäkokemuksiin ja yhteenkuuluvuuden tunteeseen. (Ihalainen & Kettunen 2016, 263.)

Läheisensä menettäneille lapsille on tarjolla vertaistukiryhmiä. Vertaistukiryhmään osallistuakseen lapsella ei tarvitse olla psyykkisiä tai sosiaalisia oireita. Lapselle tulisi tarjota mahdollisuus osallistua omaa ikätasoaan vastaavaan vertaistukiryhmään, jossa menetystä ja tunteita voi käsitellä yhdessä turvallisen ohjaajan kanssa. On muistettava, että lapselle vertaisten läsnäolosta ja tuesta on yhtä paljon hyötyä kuin

aikuiselle. (Uittomäki ym. 2011, 32.) Vertaisryhmässä lapselle avautuu mahdollisuus jakaa omia kokemuksiaan, ilmaista ja tunnistaa tunteitaan sekä oppia vertaisiltaan uusia selviytymiskeinoja. Lapselle muodostuu kokemus, ettei hän ole ainut tärkeän perheenjäsenen menettänyt lapsi. Vahvuus vertaisryhmissä on se, että saman asian kokenut voi parhaiten ymmärtää toista saman asian kokenutta. (Uittomäki ym. 2011, 32.)

7 TUTKIMUKSEN TOTEUTUS

Luvussa tarkastellaan tutkimuksen toteutukseen liittyviä seikkoja hiukan yksityiskohtaisemmin. Opinnäytetyön tarkoitusta ja tavoitteita avataan vielä enemmän ja lisäksi avataan tutkimuksen kulkua: sitä mistä kaikki alkoi ja millainen prosessi tämän työn valmiiksi saattaminen on ollut. Luvussa paneudutaan tutkimuksen metodologiaan ja tutkimuksessa käytettyihin tutkimusmenetelmiin. Luvun lopussa tarkastellaan tutkimuksen eettisyyttä ja luotettavuutta.

7.1 Opinnäytetyön aloitus, tarkoitus ja tavoitteet

Valitsin opinnäytetyön aiheen marraskuussa 2018, jonka jälkeen tein alustavan suunnitelman tulevasta lopputyöstä. Suunnitelmaa tehdessä kysyin Suomen nuoret lesket -yhdistykseltä alustavasti halukkuutta osallistua tutkimukseen yhteistyötahona. Yhdistyksen toiminnanjohtaja Sirpa Mynttinen vastasi pian yhteydenottooni ja esitti yhdistyksen puolesta kiinnostuksen lähteä yhteistyötahoksi tutkimukseeni. Opinnäytetyön alustavan suunnitelman hyväksynnän jälkeen esittelin sen yhteistyötaholle sekä ensimmäisessä opinnäytetyöseminaarissa marraskuussa 2018. Tämän jälkeen hain tutkimuslupaa Seinäjoen kaupungin varhaiskasvatukselta sekä tein yhteistyösopimuksen Suomen nuoret lesket -yhdistyksen kanssa. Myönteinen tutkimuslupa (Liite 1.) annettiin Seinäjoen kaupungin varhaiskasvatuksesta helmikuussa 2019. Vuoden 2019 alussa aloin hahmottelemaan teoriaosuutta ja sen rakennetta. Teoriaosuuteen on tehty pieniä lisäyksiä ja muutoksia koko prosessin ajan, mutta pääosin teoriaosuus valmistui keväällä 2019. Kesällä 2019 kirjoitin tutkimuksen toteutuksesta ja suunnittelin aineistonkeruun toteutusta. Syksyllä 2019 tein saatekirjeen (Liite 2.), jonka avulla etsin haastateltavia tutkimukseeni. Tutkimuksen etenemisestä kerron lisää seuraavissa alaluvuissa.

Opinnäytetyön tarkoituksena on tuottaa uutta ja laadukasta tietoa toisen vanhemman menettäneiden perheiden tukemisesta. Kartoittamalla perheiden kokemuksia kriisistä etsitään uusia näkökulmia, miten varhaiskasvatuksessa voitaisiin huomioida kokonaisvaltaisemmin koko perhe. Opinnäytetyön tavoitteena on tuoda varhaiskasvatuksen ammattilaisille tietoisuutta siitä, mitä tukea menetyksen kokeneet

perheet kaipaivat menetyksen hetkellä ja miten heitä voitaisiin tukea arjessa menetyksen jälkeen. Tutkimuksessa tarkastellaan myös muiden tukimuotojen merkitystä vaikeassa elämäntilanteessa. Voidaan siis ajatella, että tutkimuksesta on hyötyä myös muille sosiaali- ja terveysalan ammattilaisille. Toisaalta tutkimus antaa myös perheille tietoutta siitä, mitä tukea varhaiskasvatuksessa on mahdollista antaa.

Tutkimuskysymykset ovat:

1. Millainen rooli varhaiskasvatuksella on toisen vanhemman menettäneen perheen elämässä?
2. Millaista tukea varhaiskasvatuksessa voidaan antaa surevalle perheelle?
3. Millaista tukea toisen vanhemman menettäneet perheet toivoisivat varhaiskasvatukselta?
4. Mitä muita palveluita ja tukitoimia perheet kaipaivat toisen vanhemman meneddyttyä?

7.2 Yhteistyötahon esittely

Opinnäytetyö on toteutettu yhteistyössä Suomen nuoret lesket ry:n kanssa. Vuonna 2009 perustettu vertaistukiyhdistys järjestää vertaistukitoimintaa sekä tarjoaa neuvontaa leskille ja leskiperheille. Yhdistys pyrkii toiminnallaan vaikuttamaan epäkohtiin, jotka liittyvät leskien ja leskiperheiden oikeudelliseen ja taloudelliseen asemaan. Lisäksi yhdistys järjestää koulutusta ja toimii kokemusasiantuntijana erilaisissa leskeyteen kuuluvissa asioissa. Merkittävimpinä arvoina yhdistys pitää tasa-arvoisuutta ja yhdenvertaisuutta, vapaaehtoisuutta, sitoutumattomuutta, vertaisuutta sekä luottamuksellisuutta. Toiminnan tavoitteena on järjestää leskille ja leskiperheiden lapsille mahdollisuus kohdata samassa elämäntilanteessa olevia sekä antaa tukea suruun ja leskeyteen liittyen. (Suomen nuoret lesket ry., [viitattu 19.11.2019].)

Kotisivujen (Suomen nuoret lesket ry., [viitattu 19.11.2019]) mukaan Suomen nuoret lesket ry. on sitoutumaton yhdistys niin uskonnollisesti, aatteellisesti kuin poliittises-

tiikin. Lisäksi vertaistukiyhdistyksen toiminta on avointa kaikille leskeksi jääneille, joten parisuhteen muodosta, puolison kuolinsyystä tai perhetilanteesta riippumatta kaikki lesket ovat tervetulleita yhdistyksen toimintaan.

Yhdistyksen toimintaan kuuluu muun muassa vertaistukiryhmiä, vertaistukiviikonloppuja, verkkoyhteisö, vertaistukipuhelin, opaskirjaset, lakineuvontaa ja vaikuttamistoimintaa. Vertaistukiryhmätoimintaa on useilla paikkakunnilla. Ryhmät tapaavat noin kerran kuukaudessa. Ryhmien ohjaajat ovat itsekin aiemmin leskeytyneitä ihmisiä. Vertaistukiviikonloppuja on vuosittain useita. Yksi vertaistukiviikonlopuista on kohdennettu leskiperheille. Viikonlopun aikana lapsille ja nuorille on omat vertaistukiryhmänsä. Vertaistukipuhelin on yhdistyksen yksi vertaistukimuodoista. Tarkoituksena on tarjota leskille mahdollisuus puhua puhelimessa leskeyteen liittyvistä asioista. (Suomen nuoret lesket ry., [viitattu 20.11.2019].)

Suomen nuoret lesket ry:n toimintaa rahoitetaan Veikkauksen yleisavustuksen tuella. Lisäksi toimintaa ovat tukeneet erilaiset säätiöt ja yritykset. (Suomen nuoret lesket ry., [viitattu 21.11.2019].)

7.3 Tutkimuksen metodologia

Valitsin tämän tutkimuksen tutkimusotteeksi laadullisen eli kvalitatiivisen tutkimuksen. Laadullisen tutkimuksen lähtökohtana on todellisen elämän kuvaaminen, johon liittyy myös ajatus todellisuuden moninaisuudesta. Tällä tarkoitetaan sitä, että tutkittavaa kohdetta pyritään tarkastelemaan kokonaisvaltaisesti ja mahdollisimman monipuolisesti. (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009, 161.) Tutkimuksessa kiinnostus suuntautuu erilaisiin merkityksiin, eli ihmisten kokemuksiin ja näkemyksiin reaali-maailmasta. Tavoitteena on kuvata, ymmärtää ja antaa tulkinta tutkittavalle ilmiölle. Laadullisessa tutkimuksessa pyritään ilmiön syvälliseen ymmärtämiseen. (Kananen 2017, 35.)

Hirsjärvi ym. (2009, 161) tuovat esille kvalitatiivisen tutkimuksen tyypillisimpiä piirteitä. Näitä ovat aineiston kerääminen todellisissa ja luonnollisissa tilanteissa, ihmisten suosiminen aineistonkeruun välineenä sekä kohdejoukon tarkoituksenmukainen valitseminen. Lisäksi laadullisen tutkimuksen tutkimussuunnitelma

muotoutuu tutkimuksen edetessä, jolloin suunnitelmia voi muokata olosuhteiden niin vaatiessa. Myös Creswell (2007, 38) korostaa, että laadullisessa tutkimuksessa huomio kiinnittyy tutkittavien näkökulmaan, merkityksiin ja näkemyksiin tavoitteena saada kokonaisvaltainen ymmärrys tutkittavasta ilmiöstä. Kananen (2017, 35–36) muistuttaa, että kvalitatiivisessa tutkimuksessa ei pyritä yleistykseen, vaan tutkimustulos pätee vain tutkimuskohteen osalta. Tästä syystä yksittäistä tutkimustapausta pyritään käsittelemään perusteellisesti syvyysuunnassa ja saamaan mahdollisimman paljon tietoa. Hirsjärvi ym. (2009, 164) painottaa, että laadullisessa tutkimuksessa tapauksia käsitellään ainutlaatuisina.

Laadullinen tutkimus soveltui parhaiten tutkimukseeni, sillä se antoi mahdollisuuden saada ilmiöstä, siis tutkittavasta asiasta, syvällisen ja kokonaisvaltaisen kuvauksen. Koska halusin työssäni kuuluviin ihmisten omakohtaiset kokemukset, tunteet ja ajatukset, oli laadullinen tutkimus luonteva valinta tähän. Lisäksi tutkittavaa ilmiötä ei ole tutkittu juuri tästä näkökulmasta. Tästä syystä laadullinen tutkimusote mahdollistaa hyvin monipuolisen kuvauksen tutkittavasta asiasta.

7.3.1 Aineistonkeruumenetelmä

Kvalitatiivisen tutkimuksen yleisimpinä aineistonkeruumenetelminä pidetään haastattelua, havainnointia ja erilaisista dokumenteista koottua tietoa. Näistä menetelmistä voidaan käyttää vain jotakin yhtä, mutta lisäksi niitä voidaan käyttää rinnan tai eri tavoin yhdisteltynä tutkimusresursseista ja tutkittavasta ongelmasta riippuen. (Tuomi & Sarajärvi 2018.)

Haastattelu on käytetyin laadullisen tutkimuksen menetelmä. Sen käytön edellytyksenä on yhteinen kieli tutkijan ja tutkittavien välillä. (Kananen 2017, 88.) Haastattelun etuna voidaan pitää erityisesti sen joustavuutta. Se antaa haastattelun edetessä mahdollisuuden toistaa kysymys, oikaista mahdollisia väärinkäsityksiä sekä käydä keskustelua haastateltavan kanssa. Joustavuutta haastatteluun tuo myös se, että kysymyksiä voidaan esittää vapaamuotoisessa järjestyksessä. Haastattelun heikkoutena voidaan nähdä sen aikaa vievyys. (Tuomi & Sarajärvi 2018.)

Valitsin aineistonkeruumenetelmäksi haastattelun, sillä halusin tuoda esiin yksittäistapauksia ihmisten kokemuksista ja heidän näkökulmista tutkittavaa asiaa kohtaan. Haastateltavat pääsivät vapaasti kertomaan itseään koskevista asioista ja toimivat näin aktiivisina osapuolina haastattelussa. Lisäksi haastattelu mahdollisti sen, että pystyin kysymään tarkentavia kysymyksiä ja perusteluita haastateltavien vastauksiin perustuen. Ajattelen myös, että vaikeasta aiheesta kertominen on helpompaa haastattelun välityksellä, kuin esimerkiksi kyselylomakkeen pohjalta. Perusteluna tälle pidän sitä, että haastattelussa informantti eli haastateltava tietää, kenelle on puhumassa asioista, toisin kuin kyselylomakkeessa vastaa vain paperille, eikä näe tai kuule henkilöä, joka henkilökohtaisia tietoja haluaa. Hirsjärvi ym. (2009, 206) tuovat esille, että tämä on kiistanalainen asia tutkijoiden piirissä. Jotkut tutkijat ovat sitä mieltä, että kyselylomakkein kerätty aineisto olisi soveliaampi, sillä tällöin tutkittava voi jäädä anonyymiksi ja tarkoituksella etäiseksi. Itse näin haastattelun kuitenkin soveliaampana tutkimusaiheen ollessa arkaluonteinen ja henkilökohtainen.

Teemahaastattelussa eli puolistrukturoidussa haastattelussa voi olla sekä puoliavoimia että avoimia kysymyksiä, joiden tarkoituksena on löytää tutkimukseen merkityksellisiä vastauksia. Teemahaastattelu etenee etukäteen valittujen keskeisten teemojen ja niihin kytköksissä olevien tarkentavien kysymysten kautta. Etuna nähdään usein se, että tutkija voi tarkentaa ja esittää syventäviä kysymyksiä haastattelussa esiin tulleisiin vastauksiin perustuen. (Tuomi & Sarajärvi 2018.) Tässä aineistonkeruumenetelmässä korostetaan ihmisten omia kokemuksia ja tulkintoja asioista sekä heidän asioille antamia merkityksiä (Hirsjärvi & Hurme 2015, 48).

Haastattelumuodoista valitsin teemahaastattelun, joka koostui useista etukäteen valituista teemoista. Teemahaastattelu rungossa (Liite 3.) on esitetty eri teemoja ja muutamia strukturoituja kysymyksiä. Näiden lisäksi kysyin tarkentavia kysymyksiä ja perusteluita vastauksille. Teemahaastattelu mahdollisti sen, että haastateltavat pääsivät tuomaan oman mielipiteensä ja ajatuksensa esille, mutta silti jokaisessa haastattelussa oli tietyt raamit eli teemat. Valitsemani teemat perustuivat pitkälti tutkimuksen teoreettiseen viitekehykseen eli teoriaosuuteen.

Puhelinhaastattelu. Puhelinhaastattelussa on monta hyvää asiaa. Sen välityksellä voidaan tavoittaa eri puolella Suomea asuvat haastateltavat kustannustehokkaasti.

Tämän lisäksi se on joustava tapa suorittaa haastattelu, sillä esimerkiksi haastatteluajankohdan siirtäminen käy vaivattomasti ja helposti. Toisaalta jotkut ihmiset ovat myös paremmin tavoitettavissa puhelimen välityksellä kuin kasvokkain. Lisäksi voidaan ajatella, että puhelinhaastattelu tuo haastateltaville yksityisyyttä sekä vahvistaa anonymiteettia etenkin aroista ja traumaattisista asioista kertoessa. (Ikonen 2017, 271–272.)

Päädyimme puhelinhaastatteluun viiden haastateltavan kanssa, sillä he asuivat ympäri Suomea, jonka vuoksi haastatteluja olisi ollut haastavaa toteuttaa kasvotusten. Mielestäni haastattelut sujuivat hyvin, vaikka emme olleetkaan samassa paikassa. Näin puhelinhaastattelun myös joustavana, sillä osa halusi puhua työmatkan ja käyttää sen ajan siten hyödyksi, toiset halusivat valita haastattelulle ajan, jolloin oli kotona kaikessa hiljaisuudessa.

Haastattelujen toteutus. Syksyllä 2019 yhteistyötaho auttoi haastateltavien etsinnässä sosiaalisen median välityksellä. Sain sähköpostitse yhteydenottoja ja lisäksi olin itse aktiivinen haastateltavien etsimisessä. Kaikki haastateltavat saivat saatekirjeen (Liite 2.), jossa kerroin tutkimuksesta ja sen tarkoituksesta. Toteutin kaikki haastattelut marras- ja joulukuun 2019 aikana. Yhteensä haastateltavia oli kuusi: kolme leskeä ja kolme varhaiskasvatuksen opettajaa. Alkuperäisessä opinnäytetyösuunnitelmassa oli tarkoituksena haastatella myös kolmea 15–25 vuotiasta, jotka ovat lapsuudessaan menettäneet toisen vanhempansa. Myöhemmin tutkimuksen edetessä totesin, että haastateltavien löytäminen on todella haastavaa ja muistikuvat menetyksen hetkeltä ovat niin monen vuoden takaa, että heidän aineistonsa olisi jäänyt pitkälti heidän muistikuviansa varaan.

Leskeksi jääneiltä vaadin tutkimuksessa sitä, että he ovat menettäneet puolisonsa lasten ollessa alle kouluikäisiä ja varhaiskasvatuksen asiakkaita tapahtuneen aikaan tai heti sen jälkeen. Pidin myös tärkeänä, että kuollut vanhempi oli lasten biologinen vanhempi. Varhaiskasvatuksenopettajat rajasin niin, että he ovat työuransa aikana kohdanneet perheen, jossa toinen vanhemmista on menehtynyt perheen ollessa varhaiskasvatuksen asiakkaita.

Haastattelut toteutin haastateltavien toiveiden mukaisesti, jolloin he pääsivät vaikuttamaan haastatteluajankohtaan. Haastattelutilanteet olivat vapaamuotoisia ja ne

etenivät sujuvasti. Haastattelujen alussa kerroin hiukan itsestäni, kuten opiskelujen harjoittelupaikoista ja omasta kiinnostuksestani varhaiskasvatustyötä kohtaan. Lisäksi kävin vielä läpi tutkimuksesta kertovan saatekirjeen (Liite 2.) sisällön. Kerroin myös, että nauhoitan haastattelut sanelimeen ja tuhoan aineistot tutkimuksen päätyttyä. Toteutin viisi haastattelua puhelimitse ja yhden kasvotusten. Haastattelut olivat hyvin eri mittaisia, ja kestivät puolesta tunnista puoleentoista tuntiin. Teema-haastattelurunko on liitteenä (Liite 3.) opinnäytetyön lopussa.

7.3.2 Analyysimenetelmä

Laadullisessa tutkimuksessa kerätty aineisto yhteismitallistetaan eli litteroidaan. Tällä tarkoitetaan sitä, että monessa eri muodossa olevat aineistomuodot saatetaan yhteen tiettyyn muotoon, joka on useimmiten tekstimuoto. Tällöin esimerkiksi aineiston ääninauhoitteet puretaan tekstimuotoon. (Kananen 2017, 134.) Omassa tutkimuksessani litteroin aineiston mahdollisimman pian haastatteluiden jälkeen. Yhteensä litteroitua aineistoa kertyi noin 45 sivua. Analyysimenetelmien avulla tutkimusaineistosta etsitään ratkaisu tutkimuskysymyksiin (Kananen 2017, 132). Hirsjärvi ym. (2009, 224) pitävät analyysimenetelmän valinnassa pääperiaatteena sitä, että valitaan sellainen analyysitapa, jonka avulla pystyy parhaiten löytämään vastaukset tutkimuskysymyksiin. Kirjoittajat toteavat myös, että laadullisessa tutkimuksessa analyysi koetaan usein vaikeaksi, sillä analyysimenetelmiä on useita vaihtoehtoja ja säännöt ovat hyvin väljät. Näitä kvalitatiivisen tutkimuksen analyysimenetelmiä ovat muun muassa teemoittelu, sisällönerittely, tyypittely, diskurssianalyysi sekä keskusteluanalyysi.

Tuomi ja Sarajärvi (2018) tuovat tekstissään esille laadullisen tutkimuksen analyysin etenemistä kuvaavan rungon. Ensimmäisessä vaiheessa tutkijan tulee miettiä ja tehdä vahva päätös siitä, mikä aineistossa kiinnostaa. Seuraavaksi aineisto tulee käydä läpi ja merkitä asiat, jotka sisältyvät kiinnostukseen. Tämän tehtyä kaikki merkittämättömät asiat jäävät pois tutkimuksesta. Seuraavaksi kerätään kaikki merkityt asiat yhteen ja otetaan erilleen muusta tutkimuksen aineistosta. Lopuksi aineisto luokitellaan, teemoitellaan tai tyypitellään ja kirjoitetaan siitä yhteenveto. Analysoidessa aineistoa etenin edellä kuvatun rungon mukaisesti.

Analyysimenetelmänä käytin teemoittelua, jossa oli piirteitä myös sisällönanalyysistä. Teemoittelussa kyse on kvalitatiivisen tutkimusaineiston pilkkomisesta ja jakamisesta erilaisten aihepiirien mukaan. Tämä mahdollistaa aineiston eri teemojen esiintyvyyden vertailun. Teemoittelussa painottuu se, mitä kustakin teemasta aineistossa on sanottu. Tarkoituksena on menetelmän avulla etsiä aineistosta tiettyä teemaa kuvaavia näkemyksiä. Kaikissa kvalitatiivisissa tutkimuksissa voidaan käyttää sisällönanalyysiä aineiston analyysimenetelmänä. Tämä analyysimenetelmä mahdollistaa dokumenttien objektiivisen ja systemaattisen analysoinnin. (Tuomi & Sarajärvi 2018.) Omassa tutkimuksessani dokumenttina sisällönanalyysissä toimii teemahaastattelu. Aloitin teemoittelun tarkkailemalla teemahaastatteluissa selkeästi esiin nousseita teemoja. Tutkimusaineistosta nousi esiin neljä teemaa: toisen vanhemman menetys perheen kokemuksena, varhaiskasvatuksen rooli, perheen tilannetta tukevat muut palvelut sekä varhaiskasvatuksen kehittämistarpeet. Näiden teemojen alle poimin teemahaastattelusta esiin nousseita asioita. Teemaan, joka käsitteli toisen vanhemman menetystä perheen kokemuksena, sisällytin toisen vanhemman muuttuneen roolin, lapsen surun reaktiot, kuolemankäsityksen sekä lapsen suremisen tavat. Varhaiskasvatuksen roolia käsittelevän teeman alle listasin asioita, jotka käsittelivät varhaiskasvatuksen roolin lisäksi surun ja kuoleman käsittelemistä varhaiskasvatuksessa, perheen kohtaamista, muun lapsiryhmän huomioimista, varhaiskasvatuksen antamaa tukea sekä tukea, jota perheet jäivät varhaiskasvatuksesta kaipaamaan. Teemaan, joka käsitteli muita perhettä tukevia palveluita, listasin perhetyötä, kotipalvelua, vertaistukea ja tukiperheitä koskevia asioita. Varhaiskasvatuksen kehittämistarpeita käsittelevään teemaan jätin asiat, jotka nousivat haastatteluissa esille, jotka käsittelivät varhaiskasvatuksen kehittämistarpeita. Teemoittelun jälkeen kirjoitin auki tutkimuksen tuloksia ja tekemään niiden pohjalta johtopäätöksiä tutkimukselle.

7.4 Tutkimuksen luotettavuus ja eettisyys

Hirsjärven ym. (2009, 231) mukaan kaikissa tutkimuksissa tulee arvioida kyseisen tutkimuksen luotettavuutta erilaisten tutkimus- ja mittaustapojen avulla. Tutkimustulosten tulee olla luotettavia, mikä vaatii suunnitelmallisuutta ja perehtymistä laadunvalvontaan. Laadullisen tutkimuksen luotettavuustarkastelu jää usein arvion varaan,

koska luotettavuutta ei voida laskea ja arvioida kuten kvantitatiivisessa eli määrällisessä tutkimuksessa. Näin ollen luotettavuus on tutkijan oman arvion ja näytön varassa. (Kananen 2017, 173, 175.)

Tieteellisissä tutkimuksissa käytetään yleisimmin kahta eri luotettavuusmittaria: reliabiliteettia ja validiteettia. Reliabiliteetilla viitataan tutkimustulosten pysyvyyteen. Pysyvyydellä tarkoitetaan sitä, että mikäli tutkimus uusittaisiin, saataisiin samat tulokset, eli tällöin uusintamittauksen avulla voitaisiin vahvistaa tutkimustulokset. Käsite liittyy enemmän tutkimuksen toteutukseen. (Kananen 2017, 175–176.) Hirsjärvi ym. (2009, 231) lisäävät, että mikäli kaksi arvioijaa päätyisi samaan lopputulokseen, voitaisiin tutkimusta pitää reliabiliteettina. Uskoisin, että mikäli tutkimus uusittaisiin, saataisiin hyvin samankaltaisia vastauksia, sillä samat vastaukset toistuivat useasti jo tässä tutkimuksessa. Validiteetilla puolestaan viitataan oikeiden asioiden tutkimiseen. Tämä käsite liittyy tutkimuksen suunnitteluun eli tutkimusasetelmaan sekä lisäksi siihen, että aineiston analysointi tehdään oikein. (Kananen 2017, 175–176.) Validiteetilla tarkoitetaan siis tutkimuksen kykyä mitata juuri sitä, mitä on tarkoituskin juuri siinä tutkimuksessa mitata. Kaikkien tutkimusten luotettavuutta tulisi jollain tapaa arvioida, vaikka ei haluaisikaan edellä mainittuja käsitteitä käyttää. (Hirsjärvi ym. 2009, 232.)

Kananen (2017, 176) on sitä mieltä, että kaikki luotettavuustarkastelu vaatii työn riittävää dokumentaatiota, minkä avulla voidaan arvioida tutkijan erilaisia ratkaisuja työssä. Tämän lisäksi on hyvä muistaa erilaisten valintojen ja ratkaisujen perustelut, jotka lisäävät kirjoittajan uskottavuutta. Työssäni olen kuvannut työni etenemistä ja perustellut erilaiset valinnat, joita olen tutkimusprosessin aikana tehnyt. Myös Hirsjärvi ym. (2009, 232–233) tuovat esille, kuinka laadullisen tutkimuksen luotettavuutta lisää tutkijan tarkka kuvailu työn etenemisestä ja toteutuksesta. Lisäksi haastatteluiden luotettavuutta lisää selostus esimerkiksi haastattelutilanteesta ja paikasta, jossa tutkimusaineisto kerätään. Myös haastatteluihin käytetty aika, mahdolliset häiriötekijät, virhetulkinnat ja tutkijan oma itsearviointi on syytä kertoa. Kirjoittajien mukaan tutkimustuloksista kerrottaessa pitää tuoda esille se, millä perusteella tulkintoja esittää, mihin päätelmät perustuvat. Tähän liittyy esimerkiksi suorien lainauksien lisääminen tutkimustuloksiin. Tässä tutkimuksessa on esitetty haastattavien suoria lainauksia luvussa, jossa esitetään tutkimustuloksia.

Tutkimusta toteuttaessa on otettava huomioon monia erilaisia eettisiä kysymyksiä (Hirsjärvi ym. 2009, 23). Tuomi ja Sarajärvi (2018) painottavat sitä, että hyvää tutkimusta ohjaa eettinen sitoutuneisuus koko työn ajan aina tutkimussuunnitelmasta loppuraportointiin saakka. Tieteellinen tutkimus tulee toteuttaa hyvän tieteellisen käytännön edellyttämällä tavalla, jolloin se on eettisesti hyväksyttävä ja luotettava sekä sen tutkimustulokset ovat uskottavia. Hyvän tieteellisen käytännön tavoitteena on toimia hyvän tieteellisen käytännön edistäjänä ja tieteellisen epärehellisyyden ennaltaehkäisijänä. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 4, 6–7.)

Tutkimusluvan anominen on yksi osa hyvää tieteellistä käytäntöä (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6). Olen anonut tutkimukseeni tarvittavan tutkimusluvan ennen tutkimuksen aloittamista. Anoin tutkimuslupaa Seinäjoen kaupungin varhaiskasvatukselta, joka myös myönsi luvan (Liite 1.) tutkimuksen toteuttamiseen. Lisäksi olen tehnyt yhteistyösopimuksen Suomen nuoret lesket ry:n kanssa, joka on tutkimuksessani yhteistyötahona.

Tutkimukseen sovellettavat tiedonhankinta-, tutkimus- ja arviointimenetelmät tulee olla eettisesti kestäviä ja tieteellisen tutkimuksen kriteerien mukaisia (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6). Myös Hirsjärvi ym. (2009, 25) tuovat esille, että ihmistieteissä erityisesti tiedonhankintatavat aiheuttavat usein eettisiä ongelmia. Lisäksi kirjoittajat korostavat, että lähtökohtana jokaisessa tutkimuksessa tulee olla ihmisarvon kunnioitus. He nostavat esiin myös itsemääräämisoikeuden, jota kunnioittamalla annetaan ihmisille mahdollisuus päättää, osallistuvatko he tutkimukseen. Tutkimukseen osallistuminen on täysin vapaaehtoista. Aineistonkeruuseen liittyen etiikka korostuu esimerkiksi siinä, että tutkittavalta kerrotaan, miten aineisto kerätään ja mitä tutkittavalta odotetaan tutkimusprosessissa. Hyviin tapoihin kuuluu myös kertoa, kauanko tutkittavalta menee haastattelutilanteessa aikaa. Tärkeää on myös kertoa rehellisesti, mihin tarkoitukseen tutkimuksen aineistoa hyödynnetään. (Kananen 2017, 194.) Omassa tutkimuksessani annoin ihmisille mahdollisuuden osallistua tutkimukseen, mutta korostin, että osallistuminen on vapaaehtoista. Näin kunnioitin jokaisen ihmisen itsemääräämisoikeutta. Yhteistyötahoni jakoi tutkimukseni saatekirjeen (Liite 2.) omassa sosiaalisessa mediassaan ja ihmiset saivat itse ottaa yhteyttä minuun, mikäli halusivat mukaan tutkimukseen. Saatekirjeessä on kerrottu tutkimuksen tarkoituksesta ja siitä, mihin tutkimusaineistoa hyödynnetään.

Osalta tutkittavista kysyin itse halukkuutta lähteä tutkimukseen ja lähetin heille saatekirjeen, johon he saivat tutustua. Tällöinkin painotin vapaaehtoisuutta. Sanoitin haastateltaville, että kerään aineiston haastattelemalla heitä. Haastattelu-aikaa sopiessa kerroin arvioin, paljonko aikaa on hyvä varata haastatteluun. Lisäksi kerroin, että käytän heiltä saamaani aineistoa opinnäytetyössä, jossa tutkin toisen vanhemman menetystä perheessä. Kananen (2017, 191) korostaa sitä, että asianmukainen tiedottaminen tutkimukseen osallistuville lisää tutkittavien luottamusta siihen, että heihin liittyviä tutkimusaineistoja käsitellään vastuullisesti. Kerroin, että tulen nauhoittamaan haastattelun sanelimeen ja tutkimuksen päätyttyä tuhoan haastatteluihin liittyvät tallenteet sekä litteroidun aineiston asianmukaisesti.

Tutkimusetiikan näkökulmasta tutkimuksessa tulee noudattaa rehellisyyttä, tarkkuutta ja huolellisuutta kaikissa tutkimuksen vaiheissa. On hyvä noudattaa avoimuutta ja vastuullisuutta, kun julkaistaan tutkimustuloksia. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6.) Nämä seikat tulee huomioida niin tutkimuksen suunnittelussa, tutkimuksen toteuttamisessa, tutkimustulosten tallentamisessa kuin tutkimustulosten esittämisessäkin (Kananen 2017, 190). Kananen (2017, 194) huomauttaa, että tavallisesti tutkittavien esiintyminen tunnistettavana ei ole välttämätöntä tutkimusjulkaisussa. Mielestäni tämän anonymiteetin voi nähdä myös yhtenä osana ihmisoikeyden kunnioittamista. Omassa tutkimuksessa huomioin, että haastateltavat eivät ole tunnistettavissa, sillä se ei ole tarpeen tutkimuksen näkökulmasta. Tutkimukseen osallistuneille olen antanut omat koodit (H1, H2, jne.), jotka toistuvat aina haastateltavien suorissa lainauksissa tutkimuksen tuloksia käsittelevässä luvussa.

Hyvän tieteellisen käytännön mukaisesti tutkimuksessa tulee ottaa huomioon muut tutkijat ja heidän työnsä. Esimerkiksi asianmukaisilla lähdeviitteillä ja -merkinnöillä on merkitystä tutkimusetiikan näkökulmasta. Tällä tavoin kunnioitetaan muita tutkijoita ja heidän saavutuksiaan. (Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2012, 6.) Tässä tutkimuksessa olen käyttänyt asianmukaisia lähdeviitteitä ja -merkintöjä sekä tehnyt lähdeluettelon ohjeiden mukaisesti. Tällä tavoin olen osoittanut kunnioitusta muita tutkijoita ja heidän ajatuksiaan kohtaan.

8 TUTKIMUSTULOKSET

Luvussa tarkastellaan tutkimustuloksia. Alaluvut on jaettu tutkimuksessa muodostuneiden teemojen mukaisesti. Sisennetyt tekstiosuudet ovat suoria lainauksia haastatteluista. Tutkimukseen osallistui kolme leskeksi jäänyttä perheen äitiä ja kolme varhaiskasvatuksen opettajaa. Kaikissa leskiperheissä oli enemmän kuin yksi lapsi. Lasten iät olivat menetyksen hetkellä viiden kuukauden ja neljän ikävuoden väliltä. Kaikki perheet olivat tapahtumien aikaan tai heti tapahtuneen jälkeen varhaiskasvatuksen asiakkaita. Lasten kanssa yksin jääneet äidit olivat menetyksen hetkellä 33–45-vuotiaita. Perheissä tapahtuneet kuolemat johtuivat äkillisistä sairauksikohtauksista tai hiukan pitkäaikaisemmista sairauksista. Haastateltavien ammattilaisten joukossa oli sekä yliopistosta valmistuneita, että sosionomi- ja opistopohjaisia varhaiskasvatuksen opettajia. Varhaiskasvatuksen ammattilaisilla oli 20–45-vuotta työkokemusta varhaiskasvatuksesta. Jokaisella haastattelussa mukana olleella varhaiskasvatuksen opettajalla oli kokemusta vähintään yhdestä tapauksesta, jossa asiakasperheen toinen vanhemmista oli menehtynyt. Kuolemansyyt vaihtelivat pitkäaikaisesta ja tiedossa olevasta sairaudesta aina äkilliseen onnettomuuteen ja itsemurhaan.

8.1 Toisen vanhemman menetys perheessä

Toisen vanhemman menetys oli jokaisessa perheessä järkytys, sillä kuolemaan johtanut tilanne saattoi kestää vain vajaasta tunnista enintään kahteen kuukauteen. Keskustelimme myös siitä, millaisia tuntemuksia menetys herättää tänä päivänä. Menetystä pidettiin asiana, joka kulkee koko elämän matkassa. Sen ajateltiin olevan osa elettyä elämää, joka on tehnyt ihmisestä sen, mitä on nyt. Menetyksen kerrottiin muokanneen niin vanhempaa kuin myös koko perhettä. Yksi vanhempi kertoi, että on joutunut tekemään todella paljon töitä etsiäkseen, kuka oikein on, mitä haluaa tehdä ja mitä voi tehdä. Aikaa on mennyt paljon tilanteeseen sopeutumiseen.

Mut et se suru on sielä, se kulkee matkassa. Välillä se edelleen kamppaa, mut ei se kamppaa enää niin pahasti, ku silloin, et se muuttuukin se suru. (H1)

Eräs vanhempi kertoi, että toiveikkuus oli ja on edelleen yksi kantava voimavara. Hän korosti, että toiveikkuus alkoi pienistä nanosekunnin hetkistä, joissa pystyi kokeemaan onnellisuuden tunteen ja pikkuhiljaa hetkiä alkoi olemaan enemmän.

Se on vähä niinku sellanen ruukkuvertaus, että kun se menee ihan pirstaleiksi ja sit sä liimaillet sitä pala palalta. Siitä tulee hyvin kaunis ruukku, vaikka se ei enää koskaan oo ehjä ruukku. (H3)

Yksi vanhempi nosti esiin, että on toisaalta myös tyytyväinen tilanteeseen, jossa saa yksin päättää lasten menoista ja muista asioista, mutta välillä kaipaisi keskustelukaveria lasten kasvatukseen liittyvissä tilanteissa. Menetys herätti hiukan myös katkeria tunteita osalla vanhemmista.

8.1.1 Lapsen reagointi menetykseen

Haastatteluissa nousi esiin hyvin monia erilaisia lasten tapoja reagoida suruun ja läheisen menetykseen. Toiset reagoivat voimakkaammin ja toiset lapset eivät reagoineet juuri mitenkään. Myös sisarusten reagoitavat suruun olivat hyvin erilaisia.

Useampi leski toi esille lapsen takertumisen vanhempaan. Lasta kuvailtiin esimerkiksi sanalla ”sylihiiri”, kun tämän kerrottiin kaivanneen paljon vanhemman huomiota ja syliä. Lisäksi yhdessä perheessä varhaiskasvatukseen jääminen oli haasteellista lapselle. Tässä tapauksessa lapsi jäi huutamaan, ettei äiti jättäisi häntä. Myös varhaiskasvatuksen opettajat nostivat esille lapsen sylin tarpeen haastavassa elämäntilanteessa.

Lasten levottomuus, aggressiivisuus ja kiukuttelu nousivat tutkimuksen haastatteluissa esille surun reagoimistapoina. Levottomuus näkyi esimerkiksi öisin, kun lapsi nukkui aikaisempaa huonommin. Päinvastoin myös lasten vetäytymistä ja apaattisuutta oli eräs varhaiskasvatuksen opettaja havainnoinut menetyksen kokeneesta lapsesta. Suruun reagointi näkyi myös lasten kehityksessä. Yhden lapsen kuivaksi opettelussa tuli taantumaa, mikä oli äidin mukaan seurausta haastavasta kokemuksesta.

Yksi vanhempi kertoi, että lapsesta tuli ikään kuin ”pikku äiti”, joka huolehti nuoremasta sisaruksestaan. Tässä tapauksessa äiti koki, että kokemus jätti lapseen jäljen

siitä, että tämän täytyy pärjätä. Äiti kertoi myös, että he joutuvat käymään edelleen keskustelua siitä, mitkä asiat äiti huolehtii ja mitä lapsen ei tarvitse hoitaa.

Kaikissa perheissä lapset reagoivat suruun esittämällä vanhemmalleen kysymyksiä liittyen kuolleeseen vanhempaan, tilanteeseen tai tulevaisuuteen. Lapset esittivät myös hyvin arkisia kysymyksiä, joista he olivat huolissaan.

-- ensimmäisii kysymyksii oli se, että "äiti, kuka hoitaa meidän nurmikon?" ja "kuka mun kanssa leikkii kauppa, osaaks sä äiti leikkii kauppa?". Se oli hänen ja isän oma leikki. (H1)

-- ne (lapset) kysy sen sillä hetkellä, kun astuttiin eteiseen että, "miten me toimitaan isänpäivänä?", johon oli vielä puolivuotta aikaa siitä hetkestä. Se oli heillä niinku ensimmäisenä se. (H3)

Yksi varhaiskasvatuksen opettajista kertoi, että on jälkeen päin miettinyt lapsen temperamentin ja surun osuutta tämän käytöksessä tilanteen jälkeen.

Täs tapaukses oli sellanen aika temperamenttinen tyttö kyseessä, että miettiny monesti jäljestä päin, että kuinka paljon siitä sen käytöksestä oli tavallaan sitä surua, ja mikä osa siitä oli tavallaan sitä sen semmosta temperamenttia. (H4)

Haastatteluissa nousi esiin myös tilanteita, joissa vanhempi tai varhaiskasvatuksen opettaja eivät huomanneet lapsen käytöksessä juuri mitään poikkeavaa, mikä olisi liittynyt menetykseen. Joissain tapauksissa tähän ajateltiin vaikuttavan sen, että lapsi oli tietoinen toisen vanhemman sairaudesta ja tälle oli puhuttu paljon tulevasta menetyksestä. Näissä tilanteissa vanhemmat ja varhaiskasvatuksen opettajat saattoivat huomata vasta kuukausia tai jopa monia vuosia myöhemmin mahdollista suruun liittyvää reagointia.

Mä en tiedä, oliko siihen vaikuttanu se, että lapselle oli puhuttu siitä asiasta paljon jo etukäteen ja niinku valmisteltu sitä siihen ja äiti oli ollu kauan sairaalas ja kaikkea sellasta, että tuota tietyllälailla lasta oli valmisteltu siihen, että äitiä ei kohta enää oo. Et jotenki niinku se oli hie-man yllättävääkin meille jotenki siinä, ku lapsi eli niinku sitä arkea niinku aina ennenki. (H5)

Lapsen kuolemankäsitys. Perheiden lapsilla oli hyvin vaihteleva kuolemankäsitys menetyksen aikaan. Vanhempien mukaan se johtui iästä, mutta myös siitä, että toisilla lapsilla ei ollut juurikaan kokemusta kuolemasta ennen vanhemman poismenoa. Lähes kaikissa tapauksissa lasten kuolemankäsitys oli kuitenkin hiukan hatara. Yhdessä perheessä noin neljävuotiaat lapset ymmärsivät kuoleman äidin mukaan oikeinkin selkeästi. Vanhempi kertoi, kuinka lapset ymmärsivät hyvin kuoleman lopullisuuden. Hän uskoi, että isovanhemman poismeno lasten ollessa hiukan pienempiä vaikutti lasten kuolemankäsityksen kehitykseen.

Mutta he kyllä ymmärsi sen pysyvyyden ja mitä mä itse oon kirjottanu päiväkirjaan että -- sanoi että ”se on niin surullista että meidän omilla lapsilla ei ole pappaa”, että hän miettii näin tulevaisuuteen 4-vuotias. (H3)

8.1.2 Lapsen surun käsittely

Lapset reagoivat suruun hyvin yksilöllisesti ja samoin surua käsiteltiin perheissä ja varhaiskasvatuksessa monin eri tavoin. Vanhempien haastatteluissa nousi esiin keskustelu lasten kanssa erityisesti silloin, kun lapset itse ottivat asian puheeksi ja halusivat jotain kysyä tai keskustella asiasta. Lisäksi sylin ja turvan antaminen korostui niin kotona kuin varhaiskasvatuksessakin.

Varhaiskasvatuksessa surun käsittely näyttäytyi osalla lapsista leikeissä, mutta ei läheskään kaikilla. Leikeissä saatettiin viettää hautajaisia tai siinä kuoli joku leikkihenkilöistä. Useilla lapsilla leikkeihin sisältyi myös musiikkia ja laulua, joilla surua käsiteltiin varhaiskasvatuksessa.

Joo, että leikkien kautta, hautajaisia pidettiin tosi paljon tän tytön leikeissä ja sitte sillä oli kans tosi ihanat kaverit, saman ikäisiä tyttöjä, niin sielä laulettiin ja hautajaisia pidettiin. (H6)

Yhdessä haastattelussa ilmeni vanhemman itse keksimä tunneharjoitus, jota he käyttivät kotona lasten kanssa yhtenä menetelmänä surun käsittelyssä. Harjoituksen avulla lapset rauhoittuivat ja alkoivat puhumaan siitä, mikä tuntui heistä pahalle ja mikä mietitytti. Äiti näki harjoituksen hyvänä keinona purkaa omia mietteitään ja tunteitaan.

Mä keksin jostain omasta päästä, niin semmonen harjoitus, että ollaan keittiön pöydän äärellä kaikki ja sitte otettiin vaan jostain joku paperi. Sit laitetaan paperi naaman eteen niin, että vaan silmät näky, ja sit me arvataan, että mikä tunne sillä on. Sitä vieläki muistellaan ja joskus naujetaan yhdessä, että kun pojalla oli melkein ihan semmoset soikeet silmät ja sitte, kun hän oli niin innoissaan, että me tehdään jotain yhdessä, mikä tuntu kivalta, niin sitte kun oli vaikka suru, että sitä piti näyttää, niin toisella oli aivan valtavan surulliset silmät ja mullakin, mut sit pojan silmät oli aina yhtä iloiset, kun hän oli niin innoissaan, että meillä oli yhteistä kivaa tekemistä. (H3)

Erityisesti varhaiskasvatuksen ammattilaiset nostivat esille kirjallisuuden hyödyntämisen lapsen surun käsittelyssä. Kirjallisuudella viitataan tässä kontekstissa surua käsitteleviin kirjoihin, jotka on suunnattu lapsille heidän kehitystasonsa huomioon ottaen.

Me myös ostettiin kotiin sellanen surukirja, mikä oli sitä varten, että sai kotona lukea ja juteltiin vanhemman kans niistä. Ostettiin sellanen kirja, mitä ne sai sitte lapsen kans kotona lukea. (H5)

Ja sitte tietenki kirjoja on tänäpäivänä monenlaisia ja nehän on tosi hyviä sitte, että sieltä löytyy. (H6)

Yksi vanhempi nosti esiin myös isäkirjan, josta lapset halusivat katsella kuvia isästä. Myös hautajaiskirja, jota lapset tykkäsivät katsella, nousi yhtenä menetelmänä perheen surun käsittelyssä. Yksi varhaiskasvattaja kertoi valokuva-albumeista, joita lapsi toi mukanaan varhaiskasvatukseen. Valokuva-albumeista muisteltiin kuollutta vanhempaa ja hetkiä tämän kanssa.

Kyllä sitte tosiaan kateltiin valokuva-albumeja ja niistä yhdessä kateltiin kuvia ja saatto olla joku ystävä siinä mukana, tai sitte vaan oltiin aikuinen ja se lapsi. Sitte muisteltiin mukavia hetkiä, että ”mitähän te tuossa teitte?”, että sitä niinku sellasen ilon ja muistojen kautta niinkun käytiin läpi ja yritettiin tietenki sellasta just lapselle sitä sellasta hyvää tunnetta siitä asiasta. (H6)

Eräs vanhempi kertoi perheen rutiineista, jotka olivat lapsille tärkeitä toisen vanhemman menehdyttyä. Lapsille oli tärkeää tuoda isä näkyväksi kotona esimerkiksi tämän pyjaman avulla. Myös esimerkiksi ravintolassa tai kahvilassa ruokaillen lapset halusivat mennä pöytään, jossa oli tuoli myös isälle.

Silloin ihan alkuvaiheissa oli isän pyjama, niin laitettiin se siihen sängylle ja sit se isän pyjama niinku halas --, kun se siinä nukku, että se semmonen oli. (H3)

Osa vanhemmista ja myös varhaiskasvatuksen opettajista pohti, pystyikö lapsi varhaiskasvatuksessa edes tuomaan painavaa ja arkaa asiaa esille esimerkiksi keskustelun tai leikkien muodossa. Lapsen kanssa asiasta keskustelu nähtiin kuitenkin ensiarvoisen tärkeänä surun käsittelyprosessissa.

-- sano lähtiessä, että päiväkodissa ei näe isää, mutta täällä kotona hän näkee. Se mun mielestä ehkä kerto siitä, että se koki, että me voidaan puhua ja se isä on niinku olemassa kotona. Mutta päiväkodissa se on sellanen painava asia ja siitä ei pysty puhumaan. (H3)

Musta jäi välillä kyllä sellanen tunne itelle, että oliko sillä joku sellanen, että se ei pystynytään siinä kohtaa sitte jotenki leikkeihin tai muihin tuomaan sitä, että onko se tullu myöhemmin. (H5)

Varhaiskasvatuksen opettajien haastatteluissa nousi esiin surulaatikko, joka on opettajien mukaan seurakunnan lahjoittama väline lapsen surun käsittelyyn. Surulaatikko sisälsi muun muassa lohduttavan nallen, kynttilänjalan, kynttilöitä sekä paljon erilaista oppaita, joissa käsiteltiin lapsen surua ja menetystä. Oppaissa kerrottiin, miten kertoa lapselle itsemurhasta sekä tarinallisesti kuvattiin sairastumista, kuolemaa sekä hautajaisia. Laatikon sisältö oli tehty niin, että se soveltui muihinkin suruun liittyviin tilanteisiin kuten vanhempien eroon. Surulaatikko jakoi hiukan mielipiteitä varhaiskasvatuksen opettajien kesken. Laatikko nähtiin hyvänä kehityksenä antamaan henkilökunnalle lisää työkaluja perheen tukemiseen, mutta esiin nousi myös toinen näkökulma. Yksi opettajista pohti, katoaako tilanteesta sensitiivisyys, mikäli hetkeä on suunniteltu ja valmisteltu etukäteen.

No mun mielestä toi oli hyvä, että se oli olemassa se surulaatikko. Et sielä oli kirjallisuutta ja sielä oli joku enkelipatsas ja mitä kaikkee sielä oli, että oli hyvä, että oli se kättä pidempi juttu siihen tilanteeseen sit heti, ettei tarvinnu nyt sit lähtee niinku ite hakemaan jotakin. (H4)

Tänä päivänähän on sitte tämmösiä surulaatikoita päiväkodeissa, mutta mä en oikein kuule tiedä siitä, että jos sitä kauheesti tekee tuokioksi, suunnittelee ja valmistelee ja näin, niin sitte tavallaan siitä se sensitiivisyys saattaa vähä häipyä pois. Mä niinku itte sitä sellasta surulaatikkaa niin, emmä varmaan itte sellasta ottaisi siihen tilanteeseen

käyttöön, mutta tietenki se on sitte apuväline, jos et oo itte niinku valmis siihen, niin sä saat siitä vähän tukea. (H6)

8.1.3 Toisen vanhemman rooli menetyksen jälkeen

Haastatteluissa ilmeni, että toisen vanhemman menehdyttyä yksin jääneen vanhemman rooli korostui perheessä entisestään. Monet vanhemmat kuvailivat oman roolinsa muuttuneen kaikilla tavoin. Yksi kuvaili itseään pärjääjäksi ja piti tätä isoimpana muutoksena omassa roolissaan.

Niinno siis kyllähän mä oon tavallaan poikien äiti ja isä, ja se että kaikihan kulkee mun kautta. (H2)

Selvä muutos oli tapahtunut vastuun lisääntymisessä. Nyt vanhemmat joutuivat ottamaan vastuun kaikista asioista, joita oli ennen voitu jakaa molempien vanhempien kesken. Oman roolin kuvailtiin muuttuneen määrälliseksi, jonka nähtiin johtuvan päätettävien asioiden lisääntymisestä. Yksi vanhempi kuvaili itseään leikkisästi perheen diktaattoriksi, sillä joutui tekemään päätöksiä täysin yksin.

Muuttu, ihan kaikilla tavoin se (rooli) muuttu. Se, että aikaisemmin sitä pysty jakamaan sitä vastuuta, oltiin tasaveroisia siinä vanhemmuudessa, niin nyt ei oo mitään mahdollisuuksia siihen, et ite oli tavallaan otettava se vastuu kaikesta. Tietysti se, että mulla on myös kaikki se arjen pyörittäminen nyt yksin. (H1)

Haastateltavat kertoivat, että menetys on opettanut myös tekemään nopeita ratkaisuja ja päätöksiä. Haastateltavat esimerkin omaisesti kuvailivat tilanteita, joita ennen puolison kuolemaa pohdittiin ja harkittiin tarkasti, mutta nyt oli opittu nopeiksi päättäjiksi.

Esiin nousi myös yksinäisyys kasvatuksessa, minkä toiset kokivat jopa isoimpana muutoksena oman roolinsa muuttumisessa. Vanhempi kertoi kokeneensa yksinäisyyttä tilanteissa, joissa oli tottunut käymään keskustelua toisen vanhemman kanssa. Haasteena nähtiin myös se, että vaikka keskustelua pystyi käymään esimerkiksi omien kavereidensa kanssa, niin kiinnostus on kuitenkin aivan eri, kun kyseessä on oma lapsi ja tämän kasvatus.

Ne on tosi pieniä asioita, mut niissä se tavallaan näky kaikkein eniten, että ku ei ollu enää sitä, kenen kans keskustella siitä allergiasta tai ihotumasta tai mistään muusta, et se oli niin konkreettisesti se, että oli niinku yksin. Et se tuntu niinku pahalta. (H1)

8.2 Varhaiskasvatuksen rooli perheen tilanteessa

Varhaiskasvatuksen merkitys ja rooli perheen vaikeassa elämäntilanteessa jakoi mielipiteitä haastateltavien kesken. Toiset kokivat sen roolin todella merkityksellisenä ja toiset eivät niinkään. Suhtautumiseen vaikuttivat esimerkiksi aikaisempi yhteistyö sekä suhde varhaiskasvatuksen ja perheen välillä. Lisäksi tähän vaikuttivat perheen ja varhaiskasvatuksen tekemät sopimukset esimerkiksi siitä, kuinka tapahuneesta jatketaan eteenpäin.

Varhaiskasvatuksen rooli haastavassa elämäntilanteessa koettiin useimmiten merkitykselliseksi. Vanhempien haastatteluissa nousi esiin kiitollisuus varhaiskasvatusta kohtaan. Oman jaksamisen kannalta lasten varhaiskasvatus koettiin merkityksellisenä. Yksi vanhempi kertoi varhaiskasvatuksen olleen myös yksi isoimpia voimavaroja puolison menetyksen jälkeen.

Et mä vein heidät aamupalalle kahdeksas ja hain sitte kolmen ja neljän välii, niin se et mulla oli aikaa hoitaa niitä paperitöitä ja se, et mulla oli sellasia päiviä, et mä tulin kotiin aamulla ja tajusin, että on se täysin tyhjä kämppä, et täälä ei oo enää ikinä kukaan odottamassa mua ja ku ei oo sitä toista aikuista, joka olis sielä kotona ikinä, niin sitte sai vaan romahtaa. Tavallaan se, et jos mulla ois lapset siinä koko ajan siinä, niin enhän mä olis pystyny käymään tollasta prosessia läpi, ei olis niinku mieli antanu periks. (H1)

Asiaa lähestyttiin myös lasten näkökulmasta. Vanhemmat ja kasvattajat näkivät varhaiskasvatuksen paikkana, jossa lapset saivat olla lapsia ilman surua.

Mut et meidän perheneuvolan psykologi sanotti sen mun mielestä hyvin, et se päiväkotit oli siinä kohtaa lapsille lomaa siitä surusta, et ku kotona kaikki muistutti tavallaan siitä, mitä se ennen oli ollu ja sit, ku isi ei liittyny siihen päiväkotimaailmaan millään tavalla. (H1)

Ja mä luulen, että lapsi ehkä tässä tapauksessa ajatteli, että täälä (varhaiskasvatuksessa) mä voin olla se lapsi ja sitten niinku nauttia tästä olemisesta, että jos sielä kotona oli sit enemmänki sellasta surua. (H4)

Varhaiskasvatuksen opettaja korosti heidän rooliaan ja perusteli sitä sillä, että lapsi viettää suurimman osan valvellaoloajastaan varhaiskasvatuksessa. Lisäksi hän sanoi, että tänä päivänä perheiden elämä on niin kiireellistä, että joissakin tapauksissa varhaiskasvatuksessa ehditään käsittelemään asioita enemmän kuin ehkä koton.

Eräs varhaiskasvatuksen opettaja kertoi, että heti tapahtuneen jälkeen varhaiskasvatuksella oli hiukan erityinen rooli, kun he pyrkivät huomioimaan ja tukemaan perhettä. He olivat kuitenkin keskustelleet perheen kanssa ja kunnioittaneet heidän toivettaan siitä, että arki jatkuisi mahdollisimman normaalina eikä heiltä esimerkiksi kysyttäisi joka päivä kuulumisia.

-- vanhempi ja isovanhemmat toivoivat, että me (kasvattajat) suhtaudutaan asiaan niin, että arki on ihan normaalia, et me ei niinku jokapäivä puhuta siitä asiasta eikä mitään, vaan tavallansa se arki jatkuu ja saa sanoa ääneen, jos haluaa niinku vanhempi meille jonku asian tai isovanhempi, mutta se että mekään ei niinku koko ajan kysellä, että "mitenkä sä voit?" tai muuta, että tavallansa tehtiin sellaset pelisäännöt tiettyillälailla. (H5)

Varhaiskasvatuksen roolia ei pidetty aina niin merkityksellisenä. Tähän nähtiin vaikuttavan esimerkiksi suhde perheen ja varhaiskasvatuksen välillä. Lisäksi oli tapauksia, joissa vanhempi ei kokenut tarvetta keskustelulle tai tuelle. Toisaalta oli myös tapauksia, joissa vanhempi olisi kaivannut tukea varhaiskasvatukselta, mutta ei kokenut saaneensa sitä. Tällöin varhaiskasvatuksen rooli ei noussut merkittäväksi.

Oikeestaa ei ollu (erityinen rooli) kauheesti. Aika pidättyväinen äiti, että ei niinku oma-aloitteisesti oikeestaa koskaa sitte niinku kertonu, että joskus varovasti sitte vaan kysyttiin, että tiedettiin, missä mennään, että ei ehkä halunnutkaan nii annettiin sit tavallaan se. Kyl hän ois kertonut, jos ois halunnut. Ei millään tavalla puitu yksityiskohtia eikä mitään. (H4)

Menetetyn vanhemman sukupuoli varhaiskasvatuksen henkilökunnassa. Menetetyn vanhemman kanssa samaa sukupuolta oleville varhaiskasvatuksen työntekijöille lapset antoivat usein erityisen roolin. Toiset osoittivat erityisyyttä takertumisenä ja toiset aggressiivisena käytöksenä työntekijää kohtaan. Myös harrastusjoukkueiden valmentajat, jotka olivat menetetyn vanhemman kanssa samaa sukupuolta, saivat usein erityisen roolin ja olivat lasten idoleita. Hyvänä asiana

koettiin myös valmentajien tietoisuus lasten perhetaustasta, jolloin he osasivat huomioida heidät eri tavalla ja olivat hyvin ymmärtäväisiä reagointia kohtaan.

Meillä on semmonen ihana tilanne ollu tänä syksynä, että meidän päiväkodilla on yks mies työntekijä ja hän on ollut tos meidän -- ryhmässä ja sen on kyl huomannut että -- on antanu hänelle erityisroolin itse. Mut et muita aikuisia kohtaan -- ei juurikaan aggressiivisesti käyttäydy, mutta tää mies avustaja saa kyllä niinku, että sielä on sekä sanallista että ihan fyysistä, millä haetaan isoo kontaktia. -- sit vielä ollu sellanen, et hän on pystyny ottaa sen kiukun vastaan ja nähny sen taakse et, koska se on ammattilaisillekin vaikea ymmärtää, että miks lapsi käyttäytyy näin. (H1)

8.2.1 Surun ja kuoleman käsitteleminen varhaiskasvatuksessa

Varhaiskasvatuksen opettajien kanssa käytiin haastatteluissa keskustelua siitä, miten varhaiskasvatuksessa käsitellään kuolemaa ja surua. Haastateltavilla oli hyvin samansuuntaiset ajatukset siitä, miten nämä asiat ilmenevät varhaiskasvatuksessa ja miten niitä käsitellään. Opettajien mukaan surua käsitellään tunteena aivan kuten muitakin tunteita. Kuolemasta puhuminen koettiin ajankohtaiseksi silloin, kun lapsi tuo itse esiin omia kokemuksiaan kuolemasta esimerkiksi lemmikkieläimen tai isovanhemman menetyksenä. Yksi varhaiskasvatuksen opettaja kertoi myös metsäretkillä pitäneensä lapsiryhmän kanssa hautajaisia kuolleelle linnulle tai siilille. Silloin kuolema tulee luontevasti esiin ja siitä voidaan käydä lapsiryhmän kanssa keskustelua.

No sitä käsitellään varmaa just silloin, ku se tilanne tulee niinku eteen. ”Isä kuoli” tai sitte ”mä olin mun mumman hautajaisissa” tai ”mun koira kuoli”. Että se tulee silloin, ku lapsilta tulee niitä kokemuksia sieltä omasta elämästä, niin silloinhan me siihen tartutaan. (H4)

Surua tunteena käsitellään enemmänkin, mutta ei ehkä sitä kuolema asiaa kovinkaan, hyvin pintapuolisesti joskus. -- ihan yleisesti ottaen, niin kuolema ei niinku oo kovin paljoo puheissa läsnä, suru enemmänki tunteena sitte muuten. (H5)

Yksi varhaiskasvatuksen opettaja pohti sitä, paljonko kuoleman käsitteleminen lasten kanssa on muuttunut vuosien saatossa. Opettaja arveli, että lapsia ei välttämättä viedä tänä päivänä hautajaisiin kuten ennen ja lapsia saatetaan suojella asialta,

mikä liittyy vahvasti ihmisen elämään ja josta lapsen kanssa olisi hyvä käydä keskustelua tämän ikätaso ja kehitys huomioiden.

Muun lapsiryhmän huomiointi tilanteessa. Varhaiskasvattajien haastatteluissa keskustelimme myös siitä, miten tilanteessa tulisi huomioida muu lapsiryhmä. Ryhmän huomiointiin vaikuttivat erilaiset seikat kuten se, miten menetyksen kokenut lapsi reagoi tilanteeseen ja mitä vanhemman kanssa oli sovittu asiasta: otetaanko asiaa puheeksi lapsen kanssa vai ei, ja saako muille lapsille kertoa asiasta. Lisäksi vuoropäiväkodissa otettiin huomioon se, että lapset vaihtuivat paljon samassakin ryhmässä, jolloin oli aiheellista käydä keskustelua vain lapsen läheisimmän leikki-ryhmän kanssa aiheesta. Toiset lapset halusivat kertoa itse omasta menetyksestään lapsiryhmälle ja toiset kertoivat vasta muutamien viikkojen kuluttua yhdelle hyväälle ystävälleen, jonka jälkeen vasta varhaiskasvatuksen opettajille.

Se oli heti silloin maanantai aamuna aamupiirihetkellä oman lelun päivä ja tosiaan siinä sitte halus kertoa. Hän istui aikuisen sylissä ja me juteltiin, että ”nyt tällä tytöllä on teille tosi tärkeää kerrottavaa” ja hän istui aikuisen sylissä turvallisesti ja lähellä ja siinä sitten sai sen kertoa. -- Ja justiin sitä että ”sitte itkettää, kun on ikävä ja on surullinen mieli ja itkeä saa”. (H6)

Muun lapsiryhmän kerrottiin reagoineen lähinnä omien kokemusten kertomisella ja kysymyksillä liittyen kuolemaan. Yksi opettaja nosti esiin muun lapsiryhmän empaattisuuden ja surumielisyyden lapsen kertoessa omasta kokemuksestaan. Nämä tunteet muuttuivat pian kuitenkin mukavaksi puuhasteluksi ja yhdessäoloksi, jolloin suru unohtui ja näyttäytyi vain pilkahdellen silloin tällöin arjessa. Varhaiskasvattajat eivät kuitenkaan kokeneet, että yhden lapsen menetys olisi aiheuttanut muulle lapsiryhmälle mitään erityisiä reaktioita, kuten pelkoa tai itkua.

-- sitte jokainen vähä muisteli, että okei, ”mulla on paappa kuollu” ja ”no mun isä ei oo kuollu”, että jokainen sano siihen sitte omaa kokemusta, mitä niillä nyt saatto olla. (H4)

Mutta se ei muistaakseni aiheuttanu mitään sellasia erityisiä reaktioita, että ois ketään alkanu pelottamaan tai olis itkeny tai muuta, mutta ehkä enemmän niitä omia kokemuksia, mitä sitte oli ollu omas lähipiiris tai lemmikkieläin kuollu tai muuta, niin niistä puhuttiin. (H5)

Yhdellä vanhemmalla oli kokemusta myös lasten kiusatuksi tulemisesta varhaiskasvatuksessa menetyksestä johtuen. Toiset lapset olivat kohdistaneet epäasiallista käytöstä myös vanhempaa kohtaan huudellen tälle.

Siis aika yllättävää, että mä tulin kerran hakemaan lapsia, niin ne huusi mulle, että ”onks susta kivaa, ku sä saat aina viedä ja hakee noi sun lapset?” niinku huusi mulle näin. (H3)

8.2.2 Kohtaaminen varhaiskasvatuksessa

Haastatteluissa keskustelimme myös siitä, millainen kohtaaminen perheen ja varhaiskasvatuksen välillä oli tapahtuneen jälkeen. Eräs vanhempi toi esille, että varhaiskasvatuksessa kaikki toimi hienosti. Vanhempi koki saaneensa hyvän kohtaamisen ja aikaa keskustelulle aina, kun sitä koki tarvitsevansa. Toinen vanhempi koki saaneensa tukea ja ymmärrystä erityisesti päiväkodinjohtajalta, joka oli myös leski ja vanhemmalle tuttu jo entuudestaan. Hän koki, että lapsiryhmässä kasvattajat tekivät surusta hiukan myöhemmin ongelman.

Mun isomman surusta on sielä sit niinku ehkä vuoden päästä kuolemasta tehtiin hirvee ongelma, että ku hän vaan juttelee jatkuvasti isästään, että ei olisi enää soveliasta jutella kuolemasta kaikkien kuullen. -- päiväkodis oli ongelma, ku hän oli liian vilkas ja hän oli liian isäs kiinni ja joulukirkkoon häntä ei voinu ottaa, ku hän huus. (H2)

Yhdellä vanhemmalla oli täysin päinvastainen kokemus kohtaamisesta varhaiskasvatuksessa. Vanhempi olisi kaivannut kasvattajilta aikaa ottaa hänet vastaan ja keskustella tapahtuneesta. Hän ei muistanut kolmena ensimmäisenä viikkona saaneensa muuta tukea, kuin paperin, jossa oli kirjallisuusviitteitä liittyen lapsen suruun. Vanhempi kertoi olleensa siinä tilanteessa niin shokissa, että oli lähtenyt kirjastosta hakemaan kaikkia kirjoja. Hän koki jälkeen päin, ettei kohtaamisessa ollut mitään järkeä. Neljän kuukauden jälkeen tapahtuneesta vanhempi sai kuitenkin kokemuksen, josta on jäänyt hyvä muisto.

Johtaja tuli mun viereen ja sano jotenki sillä tavalla, että mua alkaa vieläkin liikuttaa ku se oli ainut sellanen osanotto, hän sanoi näin, että ”tässä ollaan vaan vierellä, ei muuta voida”, että ne on ehkä niitä, mitä olis odottanu, koska nytkin, tiedätkö näin monen vuoden jälkeen se vie-

läkin koskettaa mua valtavasti, että hän ei sanonut mitään, mut hän tajus sen tilanteen ja sen pahan mielen mikä siihen liittyi ja sen traagisuuden ja tällä tavoin osoitti sitä myötätuntoa. (H3)

Varhaiskasvattajat korostivat osanoton ja halauksen merkitystä kohtaamisessa. Kaikki kertoivat halanneensa vanhempaa sekä lasta ja osoittaneen tällä tavoin myötätuntoa tilanteessa perhettä kohtaan. Lisäksi painotettiin arjen rutiinien ja rakenteiden pysyvyyttä sekä turvallisuutta. Tapahtunutta ei haluttu piilotella tai tehdä isoa numeroa millään tavalla, mutta lapsen aikana asioista ei puhuttu yksityiskohtaisesti. Toiset kertoivat panostaneensa entisestään vanhemman huomioimiseen ja kohtaamiseen. Eräs varhaiskasvatuksen opettaja painotti kohtaamisen merkitystä ja luottamuksellisen suhteen luomista perheeseen.

Se on niinku kaikista tärkein asia, kuinka sä kohtaat sen lapsen vanhemmat ja minkälaisen suhteen sä pystyt niihin luomaan, että höpötelään vähä ohi aiheenki monesti. Ettei me olla ammattikasvattajina millään korokkeella, vaan ollaan samalla viivalla auttamassa tätä pientä ihmistä elämän alkuun. (H6)

8.2.3 Varhaiskasvatus perheen tukena menetyksen hetkellä

Vanhemmilla oli sekä hyviä että huonoja kokemuksia varhaiskasvatuksesta saadusta tuesta. Vanhemmat kokivat hyvänä asiana varhaiskasvatuksen joustavuuden haastavassa elämäntilanteessa. Haastateltavat kertoivat, että joustavuus näkyi erilaisissa arkisissa tilanteissa, kuten hoitoaikojen järjestelyissä ja neuvotteluiden järjestämisenä perheen kotona.

Tietty jousti monessa suhteessa, että ku pienemmän kans menttiin hammasremonttiin, ku hänet vaati nukuttaa, niin he sit isomman ottivat, ku ei vissiin ennen kahdeksaa ois saanu ottaa, mut hänet otettiin sit jo 6 jälkeen, että ehdittiin seitsemäksi sairaalalle. Vähä läpi sormien katottu juttuja siinä kohtaa. (H2)

Ristiriitaisia ajatuksia herätti tukimuotona käytetty vanhemman huomiointi kysymällä esimerkiksi tämän jaksamista arjessa. Vanhemmat olivat pääosin tyytyväisiä tähän tapaan huomioida heidät. Varhaiskasvatuksen opettajilla oli kuitenkin tullut vastaan myös tilanteita, joissa vanhemmat eivät halunneet, että heiltä kysyttäisiin vointia, vaan he halusivat, että arki jatkuisi mahdollisimman normaalina.

Musta oli hirveen ihana, kun molemmissa ryhmissä ne aikuiset aamulla saatto kysyy, että ”miten sä jaksat ite?”. Ei siinä ihan hirveesti voinu ite välttämättä niinku sanoo mitää, koska siinä oli tietysti lapsii hyvässä lykyssä useampia ympärillä ja aikuisiakin jo, mut et tavallaan tuli sellanen olo, että se tosiaa näkee sen mun olon taakse ja ymmärtää sen ja tavallaan antaa luvan sille, että mä saan olla niinku sekasi ja rikki. (H1)

Vanhemman huomiointi saattoi toteutua myös dokumentoimalla hänelle hoitopäivästä tekstiviestien muodossa. Toisinaan lapsi jäi huutamaan vanhemman lähdettyä, jolloin varhaiskasvatuksen työntekijä saattoi laittaa tekstiviestin perään, jossa oli kuva lapsesta leikkimässä hiekkalaatikolla. Tämä sai vanhemman huojentumaan, ettei ole mitään hätää ja hän voi lopettaa murehtimisen.

Haastatteluissa tuli ilmi myös tapaus, jolloin vanhempi ei kokenut saaneensa mitään tukea varhaiskasvatuksesta perheen vaikeassa elämäntilanteessa. Vanhempi ihmetteli tätä ja oli pettynyt tilanteeseen, sillä varhaiskasvatuksen henkilökunta oli kuitenkin saanut tukea ammatti-ihmiseltä tilanteeseen heti tapahtuneen jälkeen. Vanhempi oli myös erityisesti pyytänyt varhaiskasvatuksesta apuja omien voimavarojen vähentyessä, mutta ei ollut saanut. Lopulta hän sai itselleen tukea oman aktiivisuutensa kautta varhaiskasvatuksen ulkopuolelta.

No sieltä päiväkodin puolesta ei tullut mitään tukea. -- Mutta et mitä oli tapahtunut sinä päivänä, niin he oli pyytäneet kriisiapua tai miksikä sitä kutsutaan, mut jonku tällasen ammatti-ihmisen tätä henkilökuntaa varten. Ja sitte se jotenki se tilanne, mistä mä olin vähä ehkä harmissani, kun mun mielestä se ei kuitenkaan oo primaarikriisi sille varhaiskasvatuksen henkilökunnalle ja sit ne lapset oli ihan sivuhenkilöitä siinä. (H3)

Myös varhaiskasvatuksen opettajat nostivat esille joustavuuden yhtenä tuen muotona. Vanhempaa ei haluttu kuormittaa esimerkiksi kertomalla lapsen jokaisesta kiu-kuttelusta. Kaikki kuitenkin korostivat rehellisyyttä ja avoimuutta perheen kanssa työskentelyssä. Pidettiin tärkeänä kertoa lapsen päivästä ja mikäli oli noussut jotain keskustelua menetykseen liittyen.

Ensisijaisena tehtävänä varhaiskasvatuksen opettajat näkivät lapsen hyvinvoinnin turvaamisen. Turvaamisella tarkoitettiin lapsen arjen rakenteiden jatkumista turvallisina ja samalaisina kuin ne oli ennen menetystä ollut, vaikka elämässä olikin paljon muutosta. Yksi varhaiskasvatuksen opettaja korosti myös sitä, että pitää kuu-

lostella vanhemman jaksamista ja käydä keskustelua esimerkiksi tukiverkoston saatavuudesta ja voimavaroista. Hän myös lisäsi, että on tärkeää ohjata ja kertoa väylistä, joista saa tukea ja apua tarvittaessa.

-- yhdessä pohdittiin näitä asioita, että mitenkä me voidaan auttaa ja olla tukena, et justiin ettittiin sellasia asioita myös niiden tueksi, miten käsitellä lapsen surua. Et me nähtiin siihen kyllä aika paljon vaivaa tietyillä lailla isovanhemmille ja sille isälle, että me ettittiin ja niinku ihan konkreettisesti kerättiin sellanen monistenippu, missä kerrottiin lapsen surusta ja lapsen surun käsittelystä ja niinku aikuisen roolista siinä lapsen surun käsittelyssä ja kaikkia tällasta. Et musta tuntuu, että se oli sellanen tärkeä asia myös meille, me opittiin tosi paljon, mutta myös samalla tueksi sille vanhemmalle ja niille isovanhemmille. (H5)

Vanhemmuuden tukeminen. Haastatteluissa vanhemmat toivat esiin, etteivät käyneet erityistä tukea omaan vanhemmuuteensa tilanteessa. Varhaiskasvatuksen opettajien haastatteluissa nousi esiin perheen vaikean tilanteen ymmärtäminen esimerkiksi arkipäiväisissä tilanteissa, joissa jotain oli unohtunut kotiin.

Ymmärrettiin jos oli jotakin, että piti tuoda, vaikka jumppavaatteita ja ne oli sielä hädellin keskellä sitte jäänytki pois, niin sitte tultiin siinä kohtaa vastaan, että päiväkodista katellaan tilalle sille varavaatteita ja muuta. Että niinku sillä lailla ei millään tavalla lisää stressiä sinne niinku asetettu millään tavalla ja se niinku vanhemmalle näytettiin, että kyllä me tiedetään minkälainen tilanne sulla on, että ymmärretään täysin, että sun ajatukset on ihan jossakin muualla, että tämä ei ollenkaan nyt oo semmonen asia, että kyllä me täällä klaarataan tää. Tavallaan sitä, että antaa sille vanhemmalle lupa siihen, että se voi oikeesti nyt vähä olla poissa näistä päiväkotista, vanhemmuus ja tällaisista asioita. (H6)

Yksi opettajista nosti esiin myös konkreettisten neuvojen antamisen vanhemmalle: mitä kysymyksiä lapselle voi herätää, minkälaisia tunnetiloja hän voi kokea, miten niihin kannattaa suhtautua ja miten niistä kannattaa puhua. Opettaja koki neuvojen helpottaneen heidän työtään, mutta näki sen myös vahvasti vanhemmuutta tukevana toimintana.

Äitien- ja isänpäivän viettäminen menetyksen jälkeen. Haastatteluissa keskustelimme myös perheiden äitien- sekä isänpäivän vietosta menetyksen jälkeen. Esiin nousi monenlaisia ajatuksia liittyen kyseisiin juhlapäiviin. Yhdellä perheellä oli tapana lähettää ilmapallot taivaalle ja käydä vanhemman haudalla. Toisessa perheessä lapset leipoivat pipareita ja laittoivat niitä ikkunalaudalle vanhempaa varten.

Eräs vanhempi toivoi, että varhaiskasvatuksen henkilökunta kysyisi suoraa lapsilta, kenelle he haluavat tehdä kortin tai lahjan. Toinen vanhempi sanoitti, että häneltä sensitiivisesti kysyttiin ensimmäisinä vuosina, kenelle lapset voisivat tehdä lahjan tai kortin, mutta ei enää kolmantena vuonna. Vanhempi olisi toivonut, että varhaiskasvatuksen henkilökunta olisi huomionnut myös hänet tilanteessa. Hän perusteli toivettaan sillä, että toinen lapsista käsittelee ja kipuilee surua menetystä vasta nyt kolmen vuoden jälkeen, joten pienimuotoinen tilannekatsaus olisi ollut paikallaan.

Mut et nyt oikeestaan huomaa, että ku oli kolmas isänpäivä nyt tällä kokoonpanolla niin ei kukaan enää kysynyt oikein enää mitään multa. Että lapsilta oli ilmeisesti sitä kysytty, kenelle haluaa tehdä, et he teki nyt sitä toisilleen näitä kortit ja lahjat, mutta tota mä olisin ehkä toivonut, että se olisi otettu nyt esille. Vähän semmonen niinku, et hei, vaikka tekstiviestillä et "hei me ollaan nyt mietitty tätä isänpäivää, et onks sulla jotain ajatuksia tähän liittyen?". Et vähän kuulostella sitä, että missä tänä vuonna mennään. (H1)

Yksi vanhempi koki tärkeänä, että kuollut vanhempi olisi tehty näkyväksi varhaiskasvatuksessa ja lapsille olisi annettu tilaisuus muistella tätä. Hän ajatteli, että vanhemman muistelu olisi luonut identiteettiä lapsille, jotka olivat menettäneet toisen vanhempansa varhaisessa elämänvaiheessa.

Ja se mitä vanhempana ois toivonut niin ei sitä, että sitä asiaa ois pitänyt jotenki peitellä vaan sitä, että se isä, joka heillä on ollu, niin se pitää tehdä näkyväksi. (H3)

Varhaiskasvatuksen opettajat kertoivat, että usein jutellaan ensin vanhemman kanssa tilanteesta ja sitten voidaan kysyä vielä lapsen ajatuksia. Monet vanhemmat myös kehottivat kysymään suoraa lapselta, kenelle haluaa tehdä lahjan. Yksi opettaja nosti myös esiin, että lasten kanssa voidaan käydä keskustelua perheiden erilaisista tilanteista: voi olla perheitä, että toinen vanhempi asuu eri paikassa ja voi olla myös niin, että toinen on kuollut, mutta kaikilla kuitenkin on isä ja äiti. Hän myös lisäsi, että lapsilla tilanteet ovat usein todella luonteivia. Eräs opettaja painotti, että lapselle on kuitenkin tärkeää, että saa tehdä lahjan jollekin.

Haastattelussa ei ilmennyt, että kukaan olisi ollut sitä mieltä, että äitien- tai isänpäivän vietto pitäisi lopettaa tai vaihtaa läheispäiväksi. Yksi äiti toi esiin, että usein

myös leskiryhmissä pohditaan, että eikö isänpäivää voisi poistaa. Vanhempi oli kuitenkin itse vahvasti sitä mieltä, että haluaa pitää kiinni omasta äitienpäivästään ja siten myös pitää isänpäivän kalenterissa. Hänellä oli kuitenkin idea, miten asiaa voitaisiin hiukan kehittää nykyaikaisemmaksi ja näin huomioida myös perheet, joissa isä on esimerkiksi kuollut.

Tavallaan se, että miten siitä puhutaan, niin on ehkä se tärkein asia. Oli se sit kyse varhaiskasvatuksesta tai kenestä hyvänsä niinku kasvatuksen piirissä työskentelevästä, joka jotenki sitä isänpäivää sivuu, et antaa siihen sen mahdollisuuden, että hei nyt on isänpäivä ja nyt juhlietaan isiä ja ukkia ja muita, mut et on mahdollisuus, et jos sä haluat tehdä sen jollekki muulle tosi tärkeelle aikuiselle tai ihmiselle sen kortin, et tavallaan lisätä sinne se vaihtoehto. Et oon kuullu myös tarinoita niistä, jotka pakottaa tekeen sen isänpäiväkortin, oli tilanne mikä hyvänsä ja se kuulostaa aika vanhakantaiselta nykypäivänä. (H1)

8.2.4 Perheiden kaipaama tuki varhaiskasvatuksesta

Haastateltavat olivat pääosin tyytyväisiä saamaansa tukeen varhaiskasvatuksesta, mutta joitain epäkohtia nousi kuitenkin haastatteluissa esiin. Eräs haastateltava ei kokenut saaneensa varhaiskasvatuksesta mitään tukea tilanteessa. Vanhempi olisi toivonut varhaiskasvatuksen henkilökunnalta aikaa lyhyelle keskustelulle ja tilanteen läpikäymiselle. Hän olisi myös toivonut, että häneltä olisi kysytty arjessa pärjäämisestä.

-- ehkä semmosta tavallista kohtaamista eikä mitään pitkiä, että ehkä jos 15 minuuttiakin oltais istuttu alas. (H3)

Lisäksi vanhempi toivoi varhaiskasvatukselta aikaa lasten surun huomioimiseen ja hellyyden antamiseen. Vanhempi kertoi myös, että hänellä oli ollut eriäviä näkemyksiä varhaiskasvatuksen henkilökunnan kanssa rajojen asettamisesta lapsille. Vanhempi halusi kuitenkin painottaa sitä, että tilanne oli todella haastava itselle, joten kriittisyys kaikkea kohtaan korostui erityisesti silloin.

Ja sillä tavalla ehkä mikä oli se oma odotus just, että lapsilla olis ollu tilaisuus puhua siitä isästä. (H3)

-- ei se varmaan niin vaarallista oo, jos pikkasen vaikka osottais ylimääräistä hellyyttä niille lapsille. Ku heillä oli jotenki se, ettei -- ala käyttämään hyväks tätä uutta asemaa ja jotenki ettei he ala, että heille on hirveen tärkeä olla rajat. Ja mä olin vähä niinku erimieltä siitä tavasta, miten ne rajat lapsille osoitetaan. (H3)

Eräs haastateltava sanoitti, että olisi toivonut varhaiskasvatuksen opettajalta hiukan enemmän ymmärrystä lapsella ilmenneitä haasteita kohtaan. Vanhempi kertoi esimerkkitilanteen, jossa hän oli pyytänyt viikko-ohjelmaa ryhmän toiminnasta perustellen lapselle tärkeää säännöllistä päivärytmiä, mutta ei saanut viikko-ohjelmaa.

8.3 Perheen tilannetta tukevat muut palvelut

Varhaiskasvatuksen opettajien kanssa kävimme keskustelua palveluohjauksen toteutumisesta. Perheet saivat tukea myös varhaiskasvatuksen ulkopuolelta. Haastatteluissa nousi esiin perhetyö, josta perheet eivät kokeneet saaneensa kaivattua tukea. Erityisesti kotipalvelua vanhemmat olisivat kaivanneet vaikeassa elämäntilanteessaan. Myös tukiperheellä ja vertaistuellä nähtiin olevan merkityksellinen rooli perheen elämässä menetyksen jälkeen.

Palveluohjaus varhaiskasvatuksessa. Varhaiskasvatuksen opettajilla oli erilaisia kokemuksia perheiden ohjaamisesta muihin palveluihin. Yksi oli kokenut, ettei tarvetta palveluihin ohjaamiselle ollut vanhemman oman taustan vuoksi. Toinen kertoi, ettei tietoutta saatavilla olevista palveluista ole, mutta oletti, että perheet olivat saaneet kriisitukea tilanteeseensa. Yksi opettajista toi esille, että oli ohjannut perhettä muihin tukea tarjoaviin palveluihin ja kertonut erilaisista mahdollisuuksista saada tukea.

Joo, kyllä ohjasin. Et toki niinku lapsen kannalta mietittiin niitä, että mitä väyliä sitte lapselle, jos niitä alkaa olla niitä sellasia, että tarvii jotakin ja toki ennakkoinkin. Siitäkin puhuttiin kyllä, että lapsessa ei tarvi aina näkyä niinku mitään, vaan se että ammatti-ihmiset osaa käsitellä asioita niinku esimerkiksi perheneuvola ja psykologit ja muut, niin sieltä kautta pystyy saamaan sellasia apuja, jos sellasia kriisitilanteita on ja muuta tällasta. (H5)

Perhetyö. Tapahtumien jälkeen kahdelle perheelle oli tarjottu perhetyön tukea. Vanhemmat eivät kuitenkaan kokeneet tukea oikeanlaiseksi tilanteeseen nähden,

sillä kokemusten mukaan perhetyön tuki oli suunnattu vanhemmalle lasten kasvatukseen liittyvissä haasteissa. Siinä kumpikaan vanhempi ei kokenut olevan tuen tarvetta. Kaikki vanhemmat kokivat olevansa hyviä kasvattajia ja näin perhetyölle ei nähty tarvetta. Tukea olisi tarvittu arkisiin kotitöihin. Eräs vanhempi kertoi jopa antaneensa palautetta perhetyöntekijälle, mutta oli sitä mieltä, ettei viesti ollut tavoittanut tätä.

Mä koen jotenki siitä perhetyöstä, et joku tulis mun kans keskustelemaan mun vanhemmuudesta, nii siitä ei oo tällä hetkellä hyötyä. -- Mut et meillä on ollu paljon palveluita sieltä perhe- ja sosiaalipuolelta, lastensuojeluun asti ei olla päästy et ihan sosiaalihuoltolain alla vielä ollaan, mut et tota jotenki musta tuntuu, että ne ei kohdennu oikein. Et niitä palveluita on ihan valtavasti, mut et ne ei niinku, niistä ei oikeestaan oo hyötyä, et ne keskittyy väärään asiaan. (H1)

Yhdelle perheelle ei ollut tarjottu perhetyötä lainkaan. Vanhemman kokemus kaupungin sosiaalipalveluista oli muutenkin hiukan huono. Vanhempi oli soittanut sairaana ollessaan apua lastenhoitoon kaupungin sosiaalipuolelta, mutta vastaus oli ollut kielteinen.

Kotipalvelu. Yleisesti haastatteluissa nousi esiin tarve konkreettiselle avulle arkisissa kotitöissä. Eräs vanhempi toivoi, että joku olisi voinut esimerkiksi käydä siivoamassa joskus kotona. Haasteeksi nostettiin myös tilanteet, kun lapsi oli sairaana, jolloin vanhempi oli lapsen kanssa kotona eikä kukaan voinut käydä hänen puolestaan kaupassa tai apteekissa. Yksi haastateltava oli saanut kotipalvelusta apua ja koki sen hyvänä tukena arjessa.

No varmaan siihen arkeen ehkä enemmän. Se nyt on varmaan enemmän semmonen kaupungin juttu, et ois jotain siivousapua kaivannu, tai että joku olis tullu kattoon lapsia hetkeks, että ois päässy käymään kaupapauhassa. Sit se, mikä on niinku yllättävän hankalaa, on se, että jos on lapsi kipee ja itte ei pääse mihinkää, niin kukaan ei pysty sun puolesta esimerkiks kuntapuolelta käymään kaupassa, ku he ei saa käsitellä rahaa ja se, että he ei silloin tule myöskään lasta kattomaan, koska se on kipee, eli sä oot ihan motissa sen lapsen kanssa sielä kotona. (H2)

-- että mä koen ennemmin, et se kotipalvelu, et mä saan kerran viikossa tulla kotiin niin, että joku muu on laittanu tiskikoneen päälle ja imuroinu, niin se mahdollistaa sen, että mulla on enemmän aikaa olla mun lasten kanssa. (H1)

Tukiperhe. Tutkimuksessa nousi esiin tukiperheiden merkitys perheiden elämässä. Haasteena nähtiin pitkät jonotusajat tukiperheen saamiseksi, mutta samalla koettiin, että lopuksi odotus palkittiin. Yhdessä perheessä tukiperheen nopea saaminen edellytti lastensuojeluilmoituksen tekemistä. Tukiperheen nähtiin mahdollistavan niin lapsille kuin vanhemmillekin monia asioita.

Me oltiin yli vuosi tukiperhejonossa, mutta saatiin aivan ihana tukiperhe. -- Se (tukiperhe) on mahdollistanu mulle tavallaan sen lapsista irrottautumisen ja sen vastuun luovuttamisen, mutta se mahdollistaa myös tavallaan lapsille sen et, vaikka he näkee, kuinka mä aikuisena kommunikoin muiden aikuisten kanssa, niin hehän ei näe sitä, et millasta se kommunikointi on sielä perhe-elämässä. Eli tavallaan se, että ku on perhe, jossa on isä ja äiti ja aikuiset lapset ja lapsenlapsia käy siinä koko ajan, niin tavallaan mun lapset oppii myös sitä, miten niinku ihmiset kommunikoi myös toisilleen muuten kuin sellasessa suhteessa, että mä ohjeistan lastenhoitajia tekemään asioita tietyllä tavalla tai muuta, et se on niin monella tapaa se tuki tärkeä, että hyvää kannatti odottaa. (H1)

Se (tukiperhe) on se mun henkireikäni, mä en siitä luovu. (H2)

Vertaistuki. Vertaistuen merkitys tuli esiin vanhempien haastatteluissa. Yhtenä tärkeänä tukiverkostona nähtiin esimerkiksi Suomen nuorten lesket -yhdistyksen vertaisryhmät, joissa vanhemmat tapaavat ja pääsevät keskustelemaan vertaistensa kanssa. Vanhemmilla oli kokemuksia myös tuetuista perhelomista sekä sopeutumisviikonlopuista, joita yhdistys järjestää leskiperheille. Sopeutumisviikonloppua kuvailtiin raskaana, mutta myös jokaiselle tuoreelle leskelle suositeltavana.

Myös lapsille vertaistuella nähtiin olevan iso merkitys. Sopeutumisviikonlopun aikana yksi lapsi oli tehnyt havainnon, että ei olekaan ainut lapsi maailmassa, jonka isä on kuollut.

Et siinä kohtaa mun isommalle tuli se varmaan lopullisesti ymmärryksen, ettei se isä tuu, ku me käytiin tos nuorten leskien semmosessa sopeutumisvalmennus viikonlopulla. Sit niinku se oli hiukan alle vuosi siit kuolemasta, ku me käytiin sielä, niin sielä se iskostu isommallekin päähän. -- Siellähän (sopeutumisleirillä) mun isompi tuli sanomaan että "äiti, täällä on kaikkien lasten isä kuollu", et hän ei oookkaa ainut maailmassa. (H2)

8.4 Kehittämistarpeet varhaiskasvatuksessa

Käsittelimme haastatteluissa myös varhaiskasvatuksen kehittämistarpeita. Yksi vanhempi kritisoi vahvasti varhaiskasvatukseen liittyvää byrokratiaa. Esiin tuli esimerkiksi hoitoaikojen ilmoittamisen aikaa vievyys. Vanhempi kuvaili tunnettaan niin, että tuntuu, kuin perheet olisivat systeemiä varten eikä systeemi perheiden tarpeita varten.

Et siihen on olemassa se sähköinen järjestelmä, mutta tota käytännössä se on niin kökkö, että se antaa tehdä vielä niin, että antaa ilmoittaa molemmille lapsille hoitoajat yhtä aikaa, mut se ei anna esimerkiksi niinku laittaa koko viikolle samoja kellonaikoja, tai vaikka koko kuukaudelle samoja kellonaikoja, vaan mä käytännössä käyn niinku joka päivän kohdalla. Mä valitsen ensin 07 ja sitte valitsen 00, sit mä valitsen 16 ja sit vielä sieltä 30. Sen lisäksi multa kysytään paperilla joka kerta, että onko he syyslomalla tai talvilomalla ja sen lisäksi mä ilmoitan ne vielä keittiölle, koska systeemit ei puhu keskenään niin, että nää meidän allergiaruokavaliot vaikuttaa kuitenkin keittiötyöskentelyyn tosi tosi paljon niin tota se, että mä laitan vielä erikseen keittiölle siitä, että he ei oo paikalla. (H1)

Varhaiskasvattajien kanssa kävimme keskustelua siitä, mitä varhaiskasvatuksessa voitaisiin kehittää perheiden surutapauksien varalle. Yhdessä haastattelussa nousi esille koulutuksien ja työkalujen kehittäminen surun käsittelyyn. Surulaatikko nähtiin hyvänä kehitysaskeleena, mutta vielä enemmän toivottiin konkreettisia koulutuksia, jotka käsitelisivät lapsen surua ja siinä tukemista. Eräs opettaja kertoi olleensa hämmästynyt siitä, miten erilaisia ajatuksia ihmisillä on vastaanottaa tieto kuolemasta tai ensimmäisellä kerralla kohdata perhe, jolla on surua. Tässä tapauksessa kasvattajia auttoi oma aktiivisuus tiedon etsimisessä, jolloin työyhteisö löysi yhtenevän tavan toimia tilanteessa.

Se oli mun mielestä yks hyvä kehitys siihen asiaan, että henkilökunta sai työkaluja ja sai niinku juuri niitä sellasia, mihin me nähtiin silloin vaijaa, että me ettettiin lapsen surusta, että mitenkä käsitellään, mitenkä lapsi käsittelee yleensäkin itte sitä surua, minkälaisia tapoja ja mitenkä aikuinen voi tukea, niin siinä surulaatikossa oli niitä asioita sitte jo kerätty. Eliikkä ihan tämmösiä konkreettisia työkaluja vois niinku varhaiskasvatuksen kentälle kehittää. (H5)

Toinen varhaiskasvatuksen opettaja pohti, voisiko työkentälle saada tietoutta saatavilla olevista tukipalveluista, joihin perheitä voisi tarvittaessa ohjata. Hän arvioi,

että tietoisuus on hyvää, kun puhutaan lapsen kehitykseen liittyvistä haasteista kuten keskittymiskyvyttömyydestä, mutta perheiden kriisitilanteissa palveluista saisi olla enemmän tietoutta. Opettaja katsoi hyväksi tulevaisuuden kehitykseksi sen, että palveluista tiedotettaisiin varhaiskasvatuksen henkilökunnalle koulutuksien muodossa.

Esiin nousi myös varhaiskasvatuksen perhetyö. Eräs varhaiskasvatuksen opettaja oli vahvasti sitä mieltä, että varhaiskasvatuksesta käsin tehtävä perhetyö voisi ennaltaehkäistä monta tulevaisuuden haastetta. Hänen mielestään varhaiskasvatuksen perhetyöntekijöitä saisi olla paljon enemmänkin.

Ja sitte on tosi hieno tuo, että nyt on ruvennu olemaan semmosia perhetyöntekijöitä, jotka on vain varhaiskasvatuksen palvelu, että niitä pitäis olla mun mielestä vielä paljon enemmän sellasia, että päiväkodissa on nähty huoli, niin sitte vois tarjota, että sieltä vois saada apua, että sä pääsisit vaikka vähän lenkille yksin tai sä saisit vähän tukea siihen sun arkipäivän kasvatustilanteisiin sinne kotiin. Mun mielestä sellasta, jos pystyttäisiin tarjota, niin pystyttäis monta kuprua oikaisemaan ennen, kun niistä tulee niin isoja, että sitte onkin jokin terapia tarpeen. Ja kun tänä päivänä tosiaan tuntuu, että ongelmia on niin paljon enemmän, kun niitä oli ennen. (H6)

9 TULOSTEN TARKASTELU JA JOHTOPÄÄTÖKSET

Opinnäytteen tarkoituksena oli tutkia, millainen rooli varhaiskasvatuksella on asiakasperheen toisen vanhemman menehdyttyä sekä sitä, millaista tukea perheet tilanteessa kaipaisivat ja mitä tukea varhaiskasvatuksella on mahdollista antaa. Lisäksi haluttiin selvittää, mistä muista tukimuodoista voisi olla apua vaikeassa elämäntilanteessa sekä millainen kokemus menetys ylipäättään perheelle on. Tässä luvussa tarkastellaan tutkimuksessa saatuja tuloksia ja peilataan niitä opinnäytteen teoriaosuudessa esiin tulleisiin asioihin. Alaluvut on jaettu tutkimuskysymysten mukaan ja lisäksi alaluvuissa on kappaleotsikkoja selventämässä lukujen sisältöä. Luvussa tarkastellaan kaikkia merkittäviä tutkimustuloksia. Luvun lopussa on yhteenveto tutkimuskysymysten näkökulmasta merkittävistä tuloksista.

Tuloksia tarkastellessa voidaan huomata, että varhaiskasvatuksen opettajilla ei ollut vastauksissa huomattavia eroavaisuuksia. Heillä oli hyvin samansuuntaisia ajatuksia siitä, miten toisen vanhemman menettänyt perhe voidaan auttaa, miten perhe huomioidaan varhaiskasvatuksessa ja miten toimitaan erilaisissa tilanteissa kuten isänpäivänä. Leskien haastatteluissa nousi esiin joitain yhteneväisyyksiä, mutta koska kuolemantapaukset olivat hyvin erilaisia, tuli vastauksistakin hyvin monipuolisia. Jokaisessa tapauksessa menetys nähtiin asiana, joka kulkee lopun elämää matkassa.

9.1 Vanhemman menetys perheen kokemuksena

Tutkimustulokset osoittavat, että lapset reagoivat suruun hyvin eri tavalla. Huomattavaa oli myös se, että saman perheen sisaruksilla oli hyvin erilaisia reagoititapoja suruun. Uittomäen ym. (2011, 12) mukaan lapsen yksilöllisellä temperamentilla on vaikutusta siihen, miten hän suhtautuu ja käsittelee menetystä. Tuloksissa temperamentin vaikutusta pohdittiin siitä näkökulmasta, miten paljon lapsen käyttäytymisestä oli hänen omaa temperamenttiaan ja mikä osa surua. Uittomäki ym. (2011, 12) lisäävät, että myös lapsen kokemilla aikaisemmillä menetyksillä ja traumaattisilla kokemuksilla nähdään olevan vaikutusta lapsen surun käsittelyyn. Tutkimustu-

loksia tarkkaillessa voidaan todeta, että lapset, joilla oli aikaisempaa kokemusta menetyksistä, ymmärsivät kuolemankäsityksen selkeämmin kuin lapset, joilla vanhemman menetys oli ensimmäinen kokemus kuolemasta. Aikaisempien kokemusten vuoksi kuolemasta oli puhuttu lasten kanssa jo ennen oman vanhemman menetystä, mikä auttoi lapsia ymmärtämään kuoleman lopullisuuden ja pysyvyyden.

Tutkimustuloksissa nousi esiin lapsen takertuminen, aikuisen huomion kaipuu ja erotilanteiden haasteellisuus surun reagoimistapoina. Myös Uittomäki ym. (2011, 8) tuovat esille, että lapsesta voi tulla takertuvainen ja hän saattaa reagoida voimakkaasti erotilanteisiin. Yleisimpänä reagoimistapana voidaan tutkimustulosten perusteella pitää sitä, että lapsi esittää vanhemmalleen kysymyksiä liittyen menetettyyn vanhempaan, tilanteeseen tai tulevaisuuteen. Kinanen (2009, 22) korostaakin kysymyksien esittämistä yhtenä yleisenä lapsen tapana reagoida suruun. Uittomäki ym. (2011, 10) lisäävät, että lapsi voi kantaa huolta myös siitä, kuka hoitaa asiat, joita kuollut vanhempi oli aina hoitanut. Tämä nousi esiin tutkimustuloksissa esimerkiksi lasten huolena kodin pihan nurmikon leikkauksesta.

Tuloksista kävi ilmi, että levottomuus esimerkiksi huonoina yöunina sekä aggressiivisuus ja aikaisemmasta poikkeava kiukuttelu olivat yleisiä reagoimistapoja suruun. Päinvastoin myös vetäytyminen nousi tuloksissa esiin. Poijula (2016, 125) nostaa esiin, että suurimmalla osalla 2–8-vuotiaista lapsista esiintyy käytöshäiriöitä, kun vanhemman kuolemasta on kulunut muutama viikko. Lisäksi menetyksestä johtavan tunnemyrskyn kerrotaan olevan usein voimakas ja pitkäkestoinen. Tällöin lapsen tunteet voivat vaihdella hyvinkin nopeasti tunnetilasta toiseen. (Suomen mielenterveys ry., [viitattu 7.3.2019].) Tutkimuksessa kävi myös ilmi, että aina vanhempi tai varhaiskasvatuksen opettaja eivät nähneet lapsen käytöksessä mitään poikkeavaa, mikä olisi voinut johtua menetyksestä. Tulosten mukaan tähän vaikutti vanhemman kuolemaan johtanut syy, jolla nähtiin olevan merkittävä vaikutus lapsen surun reagointiin ja käsittelyyn. Tutkimuksessa käy ilmi, että äkillisissä kuolemantapauksissa lapset reagoivat voimakkaammin menetykseen verraten niiden perheiden lapsiin, joissa kuolemaan oli johtanut pitkäaikaissairaus. Kun tuleva menetys oli tiedostettu perheessä etukäteen, tästä oli käyty myös paljon keskusteluja lapsen kanssa, jolloin tämä oli tietoinen tulevasta. Kinanen (2009, 31) yhtyy näihin ajatuksiin ja kertoo, että usein pitkäaikaisessa sairaudessa lapsi on ollut mukana ja tällä tavoin valmistautu-

nut tulevaan menetykseen. Mattila (2011, 105) painottaa, että vaikka lapsi vaikuttaisi reippaalta eikä hän puhuisi menetyksestä, on tapahtuman vuoksi syntyneellä tunnekuormalla aina vaikutusta voimavaroihin ja myös selviytymiseen muissa elämän haasteissa. Tulosten mukaan lapsen käytöksestä on tehty surun reagointiin liittyviä havaintoja vasta kuukausia ja jopa vuosia myöhemmin. Tästä syystä tuen antamista heti tapahtuneen jälkeen voidaan pitää tärkeänä, vaikka lapsi ei käyttäytyisikään poikkeavasti.

Erilaisia suremisen tapoja. Tutkimustuloksia tarkastellessa voidaan yhtyä Väisäsen ym. (2009, 110) ajatuksiin siitä, että suremiseen on monia erilaisia tapoja, eikä mikään ole oikea tai väärä tapa. Käsittelytapoja on monia, mutta lasten kanssa keskustelun sekä sylin antamisen merkitykset korostuivat tutkimustuloksissa. Keskustelun puolesta puhuu myös Kinanen (2009, 59), joka kertoo menetyksestä puhumisen olevan luonteva tapa käydä läpi suruprosessia. Surua käsittelevät leikit sekä musiikki olivat tutkimustulosten mukaan suosittuja keinoja surun käsittelyyn erityisesti varhaiskasvatuksessa. Holmberg (2003, 66) korostaakin, että kuolemaa, hautajaisia tai tapahtunutta onnettomuutta käsittelevät leikit auttavat lasta laajentamaan ymmärrystä vaikeaa asiaa kohtaan. Varhaiskasvatuksen opettajilla oli paljon kokemusta kirjallisuuden hyödyntämisestä lapsen surun käsittelyssä. Perheillä kirjallisuuden sijaan korostui valokuva-albumit ja tehdyt kirjat menetetyistä vanhemmista, joita perheet katselivat yhdessä ja tällä tavoin muistelivat menetettyä vanhempaa. Ivanoff (2006, 244) esittää, että valokuvat ja yhteisten kokemusten muistelu helpottavat lapsen kaipausta. Hän myös lisää, että lapsi saattaa etsiä läheisyyttä edesmenneeseen vanhempaansa koskettelemalla tämän vaatteita. Tuloksissa tämä ilmeni niin, että lapsi saattoi halata kuolleen vanhempansa pyjamaa ennen nukkumaan menoa. Varhaiskasvatuksessa käytettiin edellä mainittujen lisäksi surulaatikkoa, joka sisälsi suruun liittyvää materiaalia, jota aikuinen saattoi käyttää yhdessä lapsen kanssa käsitellessään suruprosessia.

Yksin jääneen vanhemman rooli. Tutkimustulokset vahvistivat ajatuksen, että toisen vanhemman menehdyttyä yksin jääneen vanhemman rooli korostuu entisestään. Myös Riely (2003, 214) tuo esille, että toisen vanhemman kuolema aiheuttaa muutoksen perheen sisäisissä rooleissa. Merkittävämmäksi muutokseksi koettiin vastuun lisääntyminen ja yksinäisyys kasvatuksessa. Tutkimustulosten mukaan myös lapsi voi muuttaa rooliaan toisen vanhemman menehdyttyä. Lapsi voi ottaa

huolehtijan roolin ja pitää huolta pikkusisaruksestaan. Myös Holm ja Turunen (2008, 21) tuovat esille, että lapsi voi ottaa myös lohduttajan roolin ja olla tukemassa jopa omaa vanhempansa surussa.

9.2 Varhaiskasvatuksen rooli perheen surun hetkellä

Tulosten mukaan varhaiskasvatuksessa surua käsitellään tunteena, mutta kuolemasta puhutaan lähinnä vain silloin, kun lapsi ottaa puheeksi jonkin omakohtaisen kokemuksen kuolemaan liittyen, kuten lemmikkieläimen menetyksen. Tulosten mukaan varhaiskasvatuksen opettajat eivät kokeneet, että yhden lapsen suru olisi aiheuttanut mitään erityistä muulle lapsiryhmälle. Mikäli lapsi halusi itse tilanteestaan kertoa, muiden lapsien reaktio oli usein surumielinen ja empaattinen, mutta asia unohtui pian. Tulosten mukaan muun lapsiryhmän huomiointi tilanteessa riippui siitä, mitä vanhemman kanssa oli sovittu ja miten menetyksen kokenut lapsi reagoi ja toivoi asiassa edettävän. Tärkeänä pidettiin keskustelun käymistä vanhemman kanssa siitä, saiko varhaiskasvatuksen opettajat kertoa toisten lasten vanhemmille tilanteesta, mikäli lapsi asiasta muille lapsille kertoi. Uittomäki ym. (2011, 28) mukaan tilanteen kertomisella voidaan välttää väärinkäsitysten syntyminen. Kirjoittajien mukaan lasta kannattaakin rohkaista kertomaan asiasta. Tutkimustuloksissa ilmeni myös, että lapsia ja jopa tämän vanhempaa saatettiin kiusata menetyksen vuoksi varhaiskasvatuksen muiden lasten toimesta. Kiusaaminen oli huutelua, jonka vanhempi ja lapset kokivat todella ikävänä. Uittomäki ym. (2011, 28) esittävät, että yksi kiusaamisen syy on erilaisuus ja vanhemman menetys ei ole tästä poikkeus.

Tutkimustulosten kautta korostui ajatus siitä, että varhaiskasvatuksella voi olla hyvinkin merkityksellinen rooli perheen haastavassa elämäntilanteessa. Tutkimustulosten mukaan roolin merkitykseen vaikuttavat, millainen suhde perheen ja varhaiskasvatuksen välillä on ollut ennen tapahtumaa ja se, kokiko vanhempi tarvetta kertoa kokemuksestaan varhaiskasvattajille. Lisäksi varhaiskasvattajien ja perheen tekemillä sopimuksilla nähtiin olevan vaikutusta roolin merkitykseen: toiset perheet halusivat, että arkea jatketaan normaaliin tapaan, eikä menetyksestä haluttu tehdä isoa asiaa. Toiset kuitenkin halusivat käydä keskusteluja ja käsitellä surua myös varhaiskasvatuksen henkilökunnan kanssa. Toisaalta roolin merkitykseen vaikutti

myös varhaiskasvatuksesta saatu tuki, sillä mikäli vanhempi ei kokenut saaneensa tukea, ei varhaiskasvatuksen roolikaan ollut tilanteessa merkittävä. Mattilan (2011, 105) mukaan varhaiskasvattajien rooli korostuu perheen omien voimavarojen niukuuden vuoksi. Tämä nousi myös haastattelujen kautta esille, sillä vanhemmat kokivat saaneensa tukea varhaiskasvatuksesta siihen, että he saivat käsitellä omaa suruaan ja tehdä käytännön asioita lasten ollessa varhaiskasvatuksessa. Lisäksi varhaiskasvatus nähtiin voimavarana, joka mahdollisti oman suruprosessin käsittelyn, mutta oli myös isossa roolissa vanhemman oman jaksamisen kannalta. Dyregrov (1993, 48) painottaa sitä, miten äkillinen kuolema vaikuttaa vanhemman tapaan kohdata menetys ja tällä puolestaan on merkitystä siihen, mitä tukea ja apua lapsi saa vanhemmaltaan surunsa käsittelyyn. Tutkimustuloksia tarkastellessa voidaan päätellä, että varhaiskasvatuksella on tässäkin kohtaa merkittävä rooli, sillä siellä surua käsiteltiin ja annettiin lapselle tilaa keskustella asiasta, kun vanhemmalla ei välttämättä ollut tähän voimia. Toisaalta varhaiskasvatus nähtiin myös paikana, jossa lapset saivat olla lapsia ja surun annettiin unohtua hetkeksi.

Mielenkiintoisena tuloksena voidaan pitää myös sitä, että mikäli lapsiryhmässä oli menetetyn vanhemman kanssa samaa sukupuolta oleva työntekijä, lapsi antoi tälle erityisen roolin. Tulokset osoittavat, että lapsi osoitti erityisyyttä monin tavoin, kuten takertumisena, mutta myös aggressiivisena käytöksenä. Erityisesti poikalapsille myös joukkuelajien valmentajat, jotka olivat miespuolisia, olivat suuria idoleita.

9.3 Kohtaaminen ja varhaiskasvatuksen antama tuki

Yhtenä johtopäätöksenä voidaan pitää sitä, että perheen ja varhaiskasvatuksen välisellä kohtaamisella on hyvin merkityksellinen vaikutus tuen antamiseen ja varhaiskasvatuksen tukijan roolin muodostumiseen. Vanhemmat pitivät erityisen merkityksellisenä, että heidät kohdataan rauhassa ja annetaan heille aikaa keskustella, mikäli he niin toivovat. Mikäli vanhemmalle ei tarjota keskusteluaikaa tai kohdata häntä hyvin, ei hän saa sitä, mitä tilanteessa eniten kaipaa. Ammatillaiset pitivät tärkeänä osanottoa ja perheenjäsenten halausta ensimmäisessä kohtaamisessa tapahtumien jälkeen. Myös Uittomäki ym. (2011, 27) pitävät merkityksellisenä ammatillaisen rohkeutta kohdata perhe menetyksen jälkeen.

Tutkimustulokset osoittivat, että vanhemmilla oli sekä hyviä että huonoja kokemuksia varhaiskasvatuksen antamasta tuesta. Kokemuksiin vaikutti yksinkertaisesti se, saiko perhe varhaiskasvatuksesta tukea vai ei. Pääasiassa tukea saaneet olivat tyytyväisiä saamaansa tukeen ja he, jotka eivät olleet saaneet tukea, olivat hyvin pettynyt tilanteeseen. Uittomäki ym. (2011, 27) painottavat, että surevaa perhettä ei saa jättää yksin, vaan yhteydenpidon tulisi olla entistä tiiviimpää. Hyvinä tukimuotoina vanhemmat kokivat joustavuuden esimerkiksi hoitoaikojen järjestelyssä. Risti-riitaisia ajatuksia herätti se, onko vanhemmalta hyvä kysyä kuulumisia ja arjessa jaksamista. Toiset pitivät sitä hyvinkin tärkeänä ja hyvänä asiana, kun taas toiset tekivät sopimuksen varhaiskasvatuksen kanssa, että heiltä ei kysyttäisi jaksamista tai muutenkaan annettaisi ylimääräistä huomiota. Järvinen ym. (2009, 15–16) tuovat esille, että vanhemmuutta voidaan tukea varhaiskasvatuksessa esimerkiksi keskustelemalla perheen tilanteesta, haasteista ja voimavaroista. Moni varhaiskasvatuksen opettaja olikin käynyt keskusteluja ja antanut konkreettisia neuvoja perheen haastavaan tilanteeseen. Varhaiskasvatuksen opettajat pitivät ensisijaisena tehtävänä lapsen hyvinvoinnin turvaamista. Turvaamisella viitattiin arjen rutiinien säilymiseen ja siihen, että pyritään jatkamaan arkea niin samanlaisena kuin mahdollista. Myös Ivanoff ym. (2006, 244) korostavat, että lapsen näkökulmasta olisi tärkeää, että elämä jatkuisi sekä arkeen kuuluvat tavat ja rutiinit säilyisivät mahdollisimman samankaltaisina kuin ennen tapahtunutta. Lisäksi pidettiin tärkeänä, että perhettä ohjataan palveluihin, joista saa tukea ja apua tarvittaessa. Ammattilaisen on syytä olla tietoinen saatavilla olevasta tuesta, jotta tämä osaa ohjata perheitä oikeisiin palveluihin (Monimuotoiset perheet -verkosto, [viitattu 17.12.2019]). Varhaiskasvatuksessa palveluohjaus koettiin hiukan jopa haastavana toteuttaa. Toinen varhaiskasvatuksen opettaja koki, ettei hänellä ollut tietoutta saatavilla olevista palveluista. Toisen kokemus oli kuitenkin se, että hän kertoi ohjanneensa perheitä muihin tukea tarjoaviin palveluihin.

Merkitykselliset päivät. Äitien- ja isänpäivään liittyvät lahjat varhaiskasvatuksessa jakoivat mielipiteitä sen suhteen, onko kasvattajan hyvä kysyä ensin vanhemmalta, kenelle lahjan voisi tehdä. Toiset olivat sitä mieltä, että asiaa voi kysyä suoraan lapselta itseltään, mutta toiset halusivat, että asiaa kysyttäisiin ensin vanhemmalta. Uittomäki ym. (2011, 31) korostavat, että lapselta olisi hyvä kysyä, miten hän haluaa tilanteessa toimittavan. Johtopäätöksenä voisi todeta, että vanhemmalta on hyvä

ensin kysyä, miten hän haluaisi, että tilanteessa toimitaan. Tutkimustuloksista voi tehdä myös johtopäätöksen, että kukaan vanhempi tai varhaiskasvatuksen opettaja ei ollut suoraan sitä mieltä, että äitien- tai isänpäivän viettäminen pitäisi lopettaa tai vaihtaa läheisen päiväksi. Läheisen päivällä nähtiin hyviä puolia, mutta kukaan ei sanoittanut, että haluaisi vaihtaa äitien- tai isänpäivän läheisenpäiväksi. Tulosten mukaan kehitystä kaivataan siihen, miten päivästä puhutaan ja miten voitaisiin myös huomioida perheet, joissa toinen vanhempi on esimerkiksi kuollut. Esimerkkinä tästä on se, että kortin voi tehdä jollekin muullekin läheiselle ihmiselle eli lisätä vaihtoehtoja, eikä pitää vain isää tai äitiä ainoana vaihtoehtona lahjan saajaksi.

9.4 Varhaiskasvatuksesta kaivattu tuki

Yhtenä tärkeimmistä tutkimuksen johtopäätöksistä voidaan todeta, että tuki, jota perheet tilanteessa erityisesti kaipasivat varhaiskasvatukselta, oli keskusteluapua ja hyvää kohtaamista. Tulosten mukaan vanhemmat kokivat, että hyvin lyhyetkin keskusteluhetket auttavat eteenpäin, sillä silloin kokee tulleen kuulluksi ja saaneensa ymmärrystä haastavassa elämäntilanteessa. Speck (2010, 192) pitää merkityksellisenä sitä, että perheen kanssa käydään keskustelua tapahtuneesta. Lisäksi hän korostaa, että lasten kanssa työskentelevien on osattava auttaa lasta tilanteessa. Lasten näkökulmasta vanhemmat toivoivat, että varhaiskasvatuksessa olisi aikaa huomioida lasten kokema suru, käydä keskusteluja siitä ja antaa hellyyttä. Lisäksi tuloksissa nousi esiin perheen ja varhaiskasvatuksen välisen yhteistyön merkitys ja varhaiskasvattajan ymmärrys tilannetta kohtaan. Uittomäki ym. (2011, 27) korostavat lapsen kanssa työskentelevien aktiivista roolia perheen tukemisessa sekä tiivistä yhteistyötä varhaiskasvatuksen ja perheen välillä. Tuloksiin pohjautuen voidaan todeta, että varhaiskasvatuksesta saatuun tukeen oltiin enimmäkseen tyytyväisiä.

Varhaiskasvatuksessa kehitettävää. Tutkimustulosten mukaan varhaiskasvatuksessa olisi myös jonkin verran kehitettävää. Varhaiskasvatuksessa vallitsevaa byrokratiaa kritisoitiin sillä, että hoitoaikojen ilmoittaminen vei aikaa ja tieto varhaiskasvatuksen sisällä ei kulje. Vanhemman tulee täyttää monia eri papereita siitä, onko lapset esimerkiksi lomalla hoidossa vai ei, ja toimittaa ne lapsiryhmiin sekä

keittiölle. Tuloksista ilmenee myös varhaiskasvatuksen opettajien kokema tietoisuuden tarve asiakasperheiden surutapauksien varalle. Opettajat nostivat esiin surulaatikon yhtenä hyvänä kehitysaskelena. Tulosten mukaan hämmästyttä aiheutti kuitenkin se, miten eritavoin ihmiset ajattelevat toimia kriisin kokeneen asiakasperheen kohtaamisessa. Opettajat kaipasivat enemmän koulutuksia, jotka käsittelisivät lapsen surua ja siinä tukemista. Lisäksi toivottiin koulutusta siihen, että varhaiskasvatuksessa olisi tietoa mahdollisista tukipalveluista, joihin kriisin kokeneita perheitä voisi ohjata. Myös Vilén ym. (2013, 306) korostavat, että ammattilaisen on hyvä tiedostaa, keneen kunnassa voi ottaa yhteyttä lapsen kohdatessa traumaattisen kriisin. Erityisenä huomiona voidaan tehdä se, että yliopiston käyneet varhaiskasvatuksen opettajat kokivat tarvitsevänsä lisää tietoutta tukipalveluista, joita on saatavilla, kun taas sosionomikoulutuksen käyneet varhaiskasvatuksenopettajat kokivat tietoisuuden suhteellisen hyväksi ja olivat toteuttaneet palveluohjausta ohjaten perheitä erilaisiin palveluihin. Lisäksi varhaiskasvatuksen perhetyöhön haluttaisiin panostaa lisää, sillä sen uskottiin ennaltaehkäisevän monta tulevaisuuden haastetta. Kanaoja ym. (2017, 218–219) korostavat, että varhaisella tuella voidaan välttyä perheiden haasteiden kriisiytymiseltä ja ongelmien kasaantumiselta.

9.5 Muiden tahojen antama tuki perheelle

Tuloksia tarkastellessa voidaan todeta, että perheitä voi tukea myös monet muut tukitahot varhaiskasvatuksen ulkopuolelta. Tulokset osoittavat, että perheet eivät kokeneet perhetyötä tilanteeseen nähden oikeanlaisiksi palveluiksi. Perheet olisivat kaivanneet konkreettista tukea arkisiin kotitöihin ja lastenhoitoon. Näihin perhetyö ei kuitenkaan tarjonnut tukea. Kukaan vanhempi ei kokenut, että olisi tarvinnut tukea omaan vanhemmuuteensa ja näin ollen perhetyötä ei nähty tarpeellisena. Perheet, jotka olivat saaneet kotipalvelun arjen tueksi, kokivat sen hyvänä. Kotipalvelu mahdollisti esimerkiksi sen, että vanhemmalla oli apuja kotitöissä silloin tällöin. Myös tukiperheillä oli iso rooli perheiden elämässä. Sen koettiin olevan hyväksi niin vanhemmalle kuin lapsillekin. Tukiperheen hakemisen yleisimpinä syinä pidetäänkin vanhemman tarvetta omalle ajalle sekä perheen vaikeaa elämäntilannetta (Pelastakaa lapset [viitattu 15.1.2020]). Monet vanhemmat pitävät tukiperhettä oman ajan mahdollistajana vaikeassa elämäntilanteessa. Lisäksi perheet kokivat vertaistuen

antaman tuen merkityksellisenä. Erityisesti lasten saama vertaistuki korostui tutkimustuloksissa, sillä sen koettiin olevan merkityksellinen apu surua käsittelevälle lapselle. Myös Uittomäki ym. (2011, 32) kertovat, että vertaisen läsnäolosta ja tuesta on lapselle yhtä paljon hyötyä kuin aikuisellekin. Lisäksi kirjoittajat tuovat esille, että vertaistuki tarjoaa lapselle kokemuksen siitä, ettei hän olekaan ainut, joka on menettänyt tärkeän perheenjäsenen. Tämä nousi myös tutkimustuloksissa esiin, kun lapsi oli sopeutumisviikonlopun aikana tehnyt merkittävän havainnon siitä, ettei olekaan ainut lapsi, jonka isä on kuollut.

9.6 Yhteenveto tutkimuksen päätuloksista

Taulukossa 1. esitetään tutkimuksen päätulokset peilaten tutkimukselle asetettuihin tutkimustuloksiin. Varhaiskasvatuksen merkitys ja rooli jakoi mielipiteitä haastateltavien kesken. Useimmiten se nähtiin voimavarana ja lapsille paikkana, jossa he saivat olla iloisia ja unohtaa surun hetkeksi. Oli kuitenkin myös tapauksia, joissa perheet eivät kokeneet varhaiskasvatuksen roolia merkittävänä. Perheet, jotka saivat varhaiskasvatuksesta tukea, olivat yleensä myös pääasiassa tyytyväisiä siihen. Varhaiskasvatuksesta saatu tuki näyttäytyi useimmiten joustona esimerkiksi hoitoaikojen suhteen. Ristiriitaisia ajatuksia herätti vanhemman huomioiminen. Toiset tykkäsivät, että heiltä kysyttiin vointia ja kuulumisia, mutta varhaiskasvatuksen opettajilla oli tullut vastaan myös tilanteita, joissa vanhempi toivoi, että häntä ei huomioitaisi mitenkään erityisesti. Varhaiskasvatuksesta ohjattiin perheitä muihin tukea tarjoaviin palveluihin, mikäli perhe kaipasi lisätukea sekä annettiin konkreettisia neuvoja vanhemmalle esimerkiksi kirjallisuutta hyödyntämällä. Vanhemmat kaipasivat varhaiskasvatukselta keskusteluhetkiä, yhteistyötaitoja sekä ymmärrystä lapsilla ilmenneitä haasteita kohtaan. Lasten näkökulmasta toivottiin aikaa surun käsittelyyn ja huomioimiseen. Perhetyöstä ei koettu olevan apua tilanteessa, sillä sen nähtiin kohdistuvan vanhemmuudessa ja lasten kasvatuksessa esiintyviin haasteisiin. Päinvastoin kotipalvelu, tukiperhe ja vertaistuki nähtiin merkityksellisinä tukimuotoina. Kotipalvelu tarjosi tukea konkreettisiin kotiaskareisiin ja lastenhoitoon, joissa koettiin tuentarvetta. Tukiperhe mahdollisti vanhemmalle omaa aikaa, mutta haasteena nähtiin pitkät jonotusajat tukiperheen saamiseksi. Vertaistuki nähtiin merkityksellisenä niin lapsen kuin vanhemmankin näkökulmasta.

Taulukko 1. Yhteenveto tutkimuksen päätuloksista peilaten tutkimuskysymyksiin.

<p>1. Millainen rooli varhaiskasvatuksella on toisen vanhemman menettäneen perheen elämässä?</p>	<p>Varhaiskasvatuksen merkitys ja rooli jakoivat mielipiteitä, mutta yleensä se koettiin merkitykselliseksi. Vanhemmat näkivät varhaiskasvatuksen voimavarana ja oman jaksamisen kannalta merkittävänä tukena haastavassa elämäntilanteessa.</p> <p>Lapsille paikka, jossa surun sai hetkeksi unohtaa ja sai olla iloinen.</p> <p>Muutamassa tapauksessa varhaiskasvatusta ei nähty kovin merkityksellisenä.</p> <p>Roolin merkitykseen vaikuttivat:</p> <ul style="list-style-type: none"> - perheen ja varhaiskasvatuksen välisen yhteistyön sujuminen ja suhde ennen tapahtunutta - sopimukset vanhemman ja varhaiskasvatuksen välillä arjen jatkumisesta - perheen kokema tuki varhaiskasvatuksesta.
<p>2. Millaista tukea varhaiskasvatuksessa voidaan antaa surevalle perheelle?</p>	<p>Perheet kokivat saaneensa erityisesti joustoa esimerkiksi hoitoaikojen suhteen.</p> <p>Ristiriitaisia mielipiteitä herätti vanhemman kuulumisten ja voinnin kysyminen.</p> <p>Lapsen päivästä dokumentointi tekstiviestin muodossa vanhemmalle esimerkiksi silloin, kun lapsi on jäänyt itkemään.</p> <p>Konkreettisten neuvojen antaminen tilanteeseen esimerkiksi kirjallisuuden hyödyntäminen.</p> <p>Palveluohjaus muihin palveluihin tarvittaessa.</p> <p>Varhaiskasvatuksen opettajat korostivat lapsen hyvinvoinnin turvaamista tilanteessa.</p> <p>Yksi vanhempi ei kokenut saaneensa mitään tukea.</p>

<p>3. Millaista tukea toisen vanhemman menettäneet perheet toivoisivat varhaiskasvatukselta?</p>	<p>Vanhemmat toivoivat varhaiskasvatukselta aikaa keskustelulle ja asian läpikäymiselle.</p> <p>Lisäksi toivottiin vanhemman oman voinnin huomiointia ja kuulumisten kysymistä. Tästä varhaiskasvatuksen opettajilla oli ristiriitaisia ajatuksia perustuen heidän kokemuksiin.</p> <p>Varhaiskasvatukselta toivottiin myös ymmärrystä lapsilla ilmenneitä haasteita kohtaan ja yhteistyötaitoja.</p> <p>Lasten näkökulmasta toivottiin aikaa surun huomioimiseen ja käsittelyyn.</p>
<p>4. Mitä muita palveluita ja tukitoimia perheet kaipaivat toisen vanhemman menehdyttyä?</p>	<p>Vanhemmat kokivat, ettei perhetyöstä ollut hyötyä, sillä sen koettiin olevan tueksi lasten kasvatukseen ja vanhemmuuteen liittyvissä haasteissa. Vanhemmat eivät kokeneet tuen tarvetta edellä mainituissa.</p> <p>Kotipalvelulle nähtiin tarvetta ja sitä oltaisiin kaivattu enemmän. Tukea oltaisiin tarvittu konkreettisiin kotiasiareisiin ja lastenhoitoon.</p> <p>Tukiperheiden tuki nähtiin todella merkittävänä haastavassa elämäntilanteessa. Tukiperhe mahdollisti vanhemmalle omaa aikaa ja sitä pidettiin yhtenä voimavarana jaksamisessa. Haasteena nähtiin pitkät jonotusajat tukiperheen saamiseksi.</p> <p>Vertaistuki koettiin tärkeänä niin vanhemman kuin lapsenkin näkökulmasta. Haastatteluissa nousi esiin Suomen nuoret lesket -yhdistys ja sen tarjoamat vertaistukiryhmät sekä sopeutumisviikonloput.</p>

10 POHDINTA

Opinnäytetyöprosessi oli itselleni uusi, mutta mielenkiintoinen ja erityisen opettavainen kokemus. Halusin tehdä työn yksin, sillä parin kanssa yhteisen ajan löytyminen olisi muodostunut suureksi haasteeksi. Parin tukea kaipasin toisinaan tilanteissa, joissa olisi ollut kiva käydä keskustelua tutkimukseen liittyvistä asioista ja jakaa ajatuksia yhdessä jonkun kanssa. Päädyin kuitenkin tekemään työn yksin ja mielestäni voin olla tyytyväinen lopputulokseen.

Marraskuussa 2018 opinnäytetyön aihetta valitessani pohdin, että haluaisin valita aiheen, joka ei olisi kaikkein tyypillisin ja joka erottuisi joukosta edukseen. Lisäksi halusin, että aiheen tutkimisesta olisi hyötyä varhaiskasvatuksen ammattilaisille ja myös kaikille muille asiasta kiinnostuneille. Pidin lopulta valitsemaani aihetta mielenkiintoisena, mutta myös hyvin tärkeänä sosionomin näkökulmasta. Mielestäni saavutin asettamani tavoitteen valitessani tämän tutkimuksen aiheeksi. Aihe on haastanut itseäni sen arkaluonteisuuden ja henkilökohtaisuuden vuoksi. Prosessin aikana aihe herätti monen mielenkiinnon ja monella heräsi ajatus, mistä olen päätenyt tähän aiheeseen. Kuten johdannossa kerroin, oma mielenkiintoni on varhaiskasvatuksessa sekä perheiden erilaisissa kriisitilanteissa. Aihe oli mielestäni oikein sopiva tähän.

Opinnäytetyön tarkoituksena oli selvittää, millainen rooli varhaiskasvatuksella on, kun asiakasperhe menettää toisen vanhempansa, ja miten perhettä voidaan tukea tilanteessa kokonaisvaltaisesti. Pidin tärkeänä, että työssäni tulee esiin sekä asiakasperheiden että varhaiskasvatuksen ammattilaisten ääni. Alkuperäinen ajatus oli haastatella kolmea varhaiskasvatuksen opettajaa, kolmea leskeksi jäänyttä ja kolmea nuorta, alle 25-vuotiasta, toisen vanhempansa menettänyttä. Tutkimuksen edetessä nuorten aikuisten löytyminen tutkimukseen tuntui todella haastavalta ja päätin jättää heidät tutkimuksesta sivuun. Lisäksi heiltä saatu aineisto olisi jäänyt lähinnä joidenkin muistikuvien varaan monen vuoden takaa ja näin ollen aineisto olisi ollut epäsovelias opinnäytetyön tutkimukselliseen näkökulmaan. Kuuden muun haastateltavan löytyminen ei myöskään ollut erityisen helppoa. Yhteistyötahon avustuksella sain yhteyden kolmeen leskeksi jääneeseen vanhempaan ja omien

suhteiden kautta löysin kolme varhaiskasvatuksen opettajaa. Lopuksi haastattelut sujuivat hyvin ja sain mielestäni paljon aineistoa kasaan tutkimusta varten.

Aiheen arkaluontoisuuden vuoksi olen joutunut pohtimaan tutkimuksen eettisyyttä koko prosessin ajan todella tarkasti. Tutkimuksen alkuvaiheessa anoin tutkimuslupaa Seinäjoen kaupungin varhaiskasvatukselta ja tein yhteistyötahon kanssa yhteistyösopimuksen. Teoriaosuudessa eettisyys näkyy lähteiden monipuolisuutena ja oikeaoppisina merkintätapoina niin tekstissä kuin lähdeluettelossakin. Haastattelurungon suunnittelin vastaamaan tutkimuskysymyksiä ja antamaan mahdollisimman monipuolisen ja laajan aineiston tutkittavan aiheen kannalta. Mielestäni löysin aineistosta oleelliset asiat ja toin ne työssäni esille. Tutkimuksen johtopäätöksissä olen peilannut tutkimustuloksia opinnäytetyön teoriaosuuteen. Pohdinnassa reflektoin omaa oppimistani sekä työskentelyä tutkimusprosessin aikana.

Itselleni tutkimuksesta jäi mieleen, että varhaiskasvatus on lapselle paikka, jossa hän viettää jopa suurimman osan valveillaoloajastaan hoitopäivinä. Mielestäni jo tämä auttaa ymmärtämään sen, että varhaiskasvatuksella on merkittävä rooli perheen elämässä ja erityisesti kriisitilanteissa tämä rooli voi korostua entisestään. Itse nostaisin perheen ja varhaiskasvatuksen välisen yhteistyön yhdeksi merkittävämäksi tekijäksi lapsen hyvinvoinnin turvaamisessa. Tutkimus vahvisti myös ajatuksen siitä, että varhaiskasvatus antaa lapselle mahdollisuuden olla lapsi myös silloin, kun kotona on vaikeaa ja perhe elää suruaikaa. Mieleeni jäi myös yhteistyön ja moniammatillisuuden merkitys sosiaalialan työkentällä, mikä näkyy myös varhaiskasvatuksessa. Lisäksi korostui työyhteisön tuki tilanteissa, joissa asiakasperheiden suru kosketti myös varhaiskasvatuksen työyhteisöä. Mielestäni tutkimustuloksissa korostui hyvin sosionomin vahvuus ohjata perheitä tukea antaviin palveluihin. Ammattikorkeakoulun käyneellä varhaiskasvatuksen opettajalla oli hyvin tiedossa, kuinka perhettä tuetaan kokonaisvaltaisesti ja mistä löydetään tarvittavat tukipalvelut huomioiden jokainen perheen yksilö. Toisaalta taas yliopiston käynyt varhaiskasvatuksen opettaja koki omaksi vahvuudekseen tietoisuuden erilaisista tukitoimista liittyen lapsen kehityksen problematiikkaan.

Jatkotutkimusaiheita ajatellen mieleeni tuli varhaiskasvatuksen opettajien esiin nosta-
tama tarve tietää enemmän saatavilla olevista tukitoimista, joihin perheitä voisi varhaiskasvatuksesta ohjata. Ehkä tätä ajatusta voisi lähteä jalostamaan ja tehdä jopa

tutkimuksen aiheesta. Omassa tutkimuksessani itseä jäi harmittamaan se, etten löytänyt yhtäkään miespuolista haastateltavaa tutkimukseeni. Mielestäni myös se olisi yksi hyvä jatkotutkimusaihe, että mitä leskeksi jääneet miehet haluaisivat tuoda esille varhaiskasvatuksessa saamistaan kokemuksista. Leskeksi jääneitä olisi voinut olla haastateltavana enemmänkin, mutta toisaalta aineistoa oli jo nyt paljon. Mikäli aihetta haluttaisiin vielä laajemmin tutkia, voisi aiheesta tehdä määrällisen tutkimuksen, joka mahdollistaisi kattavamman aineiston isolta joukolta, jolloin tutkimustulokset olisivat yleistettävämpiä.

Opinnäytetyöprosessi sisälsi haasteita liittyen tutkimukseen ja henkilökohtaisiin syihin, mistä johtuen prosessi tuntui varsin pitkältä. Kokonaisuudessaan työskentely opinnäytetyön parissa kesti vuoden ja kolme kuukautta. Aikataululliset haasteet johtuivat yllättävistä haasteista omassa elämässäni sekä töistä lastensuojelussa. Lisäksi haastateltavien etsimisessä vierähti aikaa, mikä vaikutti aikatauluun.

Tutkimuksen tekeminen vaati itseltäni kykyä hallita omaa ajankäyttöä, perehtymistä itselleni vieraisiin asioihin sekä kärsivällisyyttä. Prosessi opetti myös ihmisten kohtaamista ja arkaluontoisista asioista puhumista. Koin, että haastateltavat olivat avoimia ja luottivat minuun. Toisinaan haastattelut jännittivät, mutta kun puhelimen toisessa päässä henkilö vastasi ja pääsimme keskustelemaan, jännitys laukesi nopeasti. Haastattelut kestivät puolesta tunnista puoleentoista tuntiin. Prosessin aikana yllättävintä oli se, kuinka paljon litterointi vei aikaa. Koska itselläni aineistoa oli todella paljon, oli litterointi myös hyvin kuormittavaa ajallisesti.

Näen tärkeänä, että työssäni kuuluu haastavasta elämäntilanteesta selvinneiden ihmisten kokemuksen ääni. Haastattelut auttoivat ymmärtämään, miten haavoittuvassa asemassa perheet ovat menetyksen hetkellä olleet. Kaikkia perheitä yhdisti kuitenkin toiveikkuus ja usko tulevaisuutta kohtaan, mikä oli hienoa huomata.

Toivon, että tutkimuksestani on hyötyä niin varhaiskasvatuksen ammattilaisille kuin muidenkin alojen edustajille sekä muille aiheesta kiinnostuneille. Lisäksi toivon, että tutkimukseni herättää mielenkiintoa ja innostusta lähteä kehittämään varhaiskasvatusta vielä entistä paremmaksi lapsiperheiden palveluksi, jossa huomioidaan kokonaisvaltaisesti perheiden moninaisuus, yksilöllisyys sekä erilaiset tuen tarpeet.

LÄHTEET

- Creswell, J. W. 2007. Research design: Qualitative & quantitative approaches. California: Sage Publications.
- Dyregrov, A. 1993. Lapsen suru. Suomentaja Mirja Makkonen. Helsinki: Mannerheimin lastensuojeluliitto.
- Dyregrov, A. 2008a. Grief in Young Children: A Handbook for Adults. [Verkkokirja]. London: Jessica Kingsley Publishers. [Viitattu 15.3.2019]. Saatavana Ebsco eBook Collection –palvelusta. Vaatii käyttöoikeuden.
- Dyregrov, A. 2008b. Grief in Young Children second edition: A Handbook for Adults. [Verkkokirja]. London: Jessica Kingsley Publishers. [Viitattu 15.3.2019]. Saatavana Ebsco eBook Collection –palvelusta. Vaatii käyttöoikeuden.
- Edgar-Bailey, M. & Kress, V. 2010. Resolving Child and Adolescent Traumatic Grief: Creative Techniques and Interventions. [Verkkolehtiartikkeli]. Journal of Creativity in Mental Health (2), 158-176. [Viitattu 27.3.2019]. Saatavana: http://www.nccucounseling.com/documents/Webinars/2011-09-20/Creative_Interventions_with_Kids.pdf
- Erjanti, H. & Paunonen-Ilmonen, M. 2004. Suru ja surevat: surevien hoitotyön perusteet. Helsinki: WSOY.
- Hammarlund, C-O. 2010. Kriisikeskustelu. Kriisituki, jälkipuinti, stressin ja konfliktien käsittely. Helsinki: Tietosatama.
- Hedrenius, S. & Johansson, S. 2016. Kriisituki: ensiapua onnettomuuksien, katastrofien ja järkyttävien tapahtumien käsittelyyn. Suomentaja Urpu Strellman. Helsinki: Tietosanoma.
- Hiltunen, H-R. 2016. Lapsen ja nuoren surun tukeminen: Opas nuorten ja lasten kanssa työskenteleville. [Verkkojulkaisu]. Joensuu: Karelia-ammattikorkeakoulu. Sosiaali- ja terveysalan kehittämisen ja johtamisen koulutusohjelma. Opinnäytetyö. [Viitattu 23.3.2019]. Saatavana: <https://www.nuoretlesket.fi/wp-content/uploads/2010/06/Lapsen-ja-nuoren-surun-tukeminen.pdf>
- Hirsjärvi, S. & Hurme, H. 2015. Tutkimushaastattelu: Teemahaastattelun teoria ja käytäntö. [Verkkokirja]. Helsinki: Gaudeamus Helsinki University Press. [Viitattu 12.12.2019]. Saatavana Ellibs-e-kirjakokoelmasta. Vaatii käyttöoikeuden.
- Hirsjärvi, S., Remes, P. & Sajavaara, P. 2009. Tutki ja kirjoita. 15. uud. p. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

- Holm, t. & Turunen, T. 2008. Minun suruni: aikuisen opas. 2. uud. p. Helsinki: Psykologinen kustannus.
- Holmberg, T. 2003. Leikkiin on kirjoitettu lapsen surun sanat. Teoksessa: J. Erkkilä, T. Holmberg, S. Niemelä & H. Ylönen (toim.) Surevan lapsen kanssa. Helsinki: SMS-Tuotanto, 57–97.
- Ihalainen, J. & Kettunen, T. 2016. Turvaverkko vai trampoliini: sosiaaliturvan mahdollisuudet. 10. uud. p. Helsinki: Sanoma Pro.
- Ikonen, H-M. 2017. Puhelinhaastattelu. Teoksessa: M. Hyvärinen, P. Nikander & J. Ruusuvuori (toim.) Tutkimushaastattelun käsikirja. Tampere: Vastapaino, 270–284.
- Ivanoff, P., Risku, A., Kitinoja, J., Vuori, A. & Palo, R. 2006. Hoidatko minua?: Lapsen, nuoren ja perheen hoitotyö. 3. uud. p. Porvoo; Helsinki: WSOY.
- Järvinen, M., Laine, A. & Hellman-Suominen, K. 2009. Varhaiskasvatusta ammattitaidolla. Helsinki: Kirjapaja.
- Järvinen, R., Lankinen, A., Taajamo, T., Veistilä, M. & Virolainen, A. 2012. Perheen parhaaksi: perhetyön arkea. 2. uud. p. Helsinki: Edita.
- Kananen, J. 2017. Laadullinen tutkimus pro graduna ja opinnäytetyönä. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.
- Kananoja, A., Lähteinen, M. & Marjamäki, P. 2017. Sosiaalityön käsikirja. 4. uud. laitos. Helsinki: Tietosanoma.
- Kanninen, K. & Sigfrids, A. 2012. Tunne minut!: Turva ja tunteet lapsen silmin. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Kanste, O., Halme, N. & Perälä, M-L. 2013. Miten yhteistyö toimii lasten ja perheiden palveluissa kunnissa? Yhteistyön toimivuus ja siihen yhteydessä olevat tekijät vanhempien ja työntekijöiden näkökulmista. [Verkkolehtiartikkeli]. Kunnallistieteellinen aikakauskirja 41 (1), 10-32. [Viitattu 5.3.2019]. Saatavana Elektra tietoakannasta. Vaatii käyttöoikeuden.
- Karikoski, H. & Tiilikka, A. 2017. Eheä kasvunpolku – haaste yhteistyölle. Teoksessa: E. Hujala & L. Turja (toim.) Varhaiskasvatuksen käsikirja. Jyväskylä: PS-kustannus. 78–94.
- Karlsson, L. 2014. Sadutus: Avain osallisuuden toimintakulttuuriin. Jyväskylä: PS-kustannus.

- Kinanen, M. 2009. Surusäkki: vertaisryhmätyöskentelyä lasten sururyhmille. Helsinki: Lasten Keskus / Lk-kirjat
- L 13.7.2018/540. Varhaiskasvatuslaki.
- L 30.12.2014/1301. Sosiaalihuoltolaki.
- Laimio, A. (toim.) 2004. Yhdessä suru on helpompi kantaa: Opas lasten ja nuorten sururyhmien ohjaajille. Helsinki: SMS-Tuotanto.
- Laine, K. 2005. Minä, me ja muut sosiaalisissa verkostoissa. Helsinki: Otava.
- Lindh, A. 2010. Kuoleman teema lastenkirjallisuudessa. [Verkkolehtiartikkeli]. Kasvatus 41 (1), 6–19. [Viitattu 27.3.2019]. Saatavana Elektra-tietokannasta. Vaatii käyttöoikeuden.
- Mattila, K-P. 2011. Lapsen vahvistava kohtaaminen. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Mannerheimin Lastensuojeluliitto (MLL). 4.11.2019. Lapsi ja läheisen kuolema. [Verkkosivu]. [Viitattu 21.11.2019]. Saatavana: <https://www.mll.fi/vanhemmille/tukea-perheen-huoliin-ja-kriiseihin/lapsi-ja-laheisen-kuolema/>
- Monimuotoiset perheet -verkosto. Ei päiväystä. Leskiperheen kohtaaminen. [Verkkosivu]. [Viitattu 17.12.2019]. Saatavana: <https://monimuotoisetperheet.fi/ammatillaiset-ja-opiskelijat/kohtaaminen/leskiperheen-kohtaaminen/>
- Pelastakaa lapset. Ei päiväystä. Tukiperheet. [Verkkosivu]. [Viitattu 15.1.2020]. Saatavana: <https://www.pelastakaalapset.fi/tyomme-kotimaassa/tukiperheet/>
- Pojjula, S. 2016. Lapsi ja kriisi: selviytymisen tukeminen. 3. uud. p. Helsinki: Kirjapaja.
- Rantala, A & Uotinen, S. 2018. Varhaiskasvattajan ja perheen yhteistyön merkitys. Teoksessa: P. Pihlaja & R. Viitala (toim.) Varhaiserityiskasvatus. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Repo, L. 2013. Pienet lapset ja kiusaamisen ehkäisy. Jyväskylä: PS-kustannus.
- Riely, M. 2003. Facilitating Children's Grief. [Verkkolehtiartikkeli]. Journal of School Nursing, 19 (4), 212-218. [Viitattu 15.3.2019]. Saatavana Ebsco Eric -tietokannasta. Vaatii käyttöoikeuden.
- Ruishalme, O. & Saaristo, L. 2007. Elämä satuttaa: kriisit ja niistä selviytyminen. Helsinki: Tammi.

- Seinäjoen kaupungin varhaiskasvatussuunnitelma. 20.6.2017. Meirän vasu. [Verkkojulkaisu]. Seinäjoki. [Viitattu 23.1.2020]. Saatavana: https://www.seinajoki.fi/material/attachments/seinajokifi/paivahoitojakoulu-tus/varhaskasvatus/varhaiskasvatuksenlomakkeet/r11ju2jVb/Seinajoen_kaupungin_varhaiskasvatussuunnitelma_Meiran_vasu_2017.pdf
- Soisalo, R. 2012. Särkyvä mieli: lasten ja nuorten psyykkinen oireilu. Helsinki: Suomen psykologinen instituuttiyhdistys.
- Speck, P. 2010. Brief interventions in critical care environments. Teoksessa: B. Monroe & F. Kraus. Brief Interventions with Bereaved Children. New York: Oxford University Press. 183–193.
- Storvik-Sydänmaa, S., Tervajärvi, L. & Hammar, A-M. 2019. Lapsen ja perheen hoitotyö. Helsinki: Sanoma Pro.
- Suomen Mielenterveys ry. Ei päiväystä. Kriisit kuuluvat elämään. [Verkkosivu]. [Viitattu 8.3.2019]. Saatavana: <https://www.mielenterveysseura.fi/fi/mielenterveys/vaikeat-el%C3%A4m%C3%A4ntilanteet/kriisit-kuuluvat-el%C3%A4m%C3%A4%C3%A4n>
- Suomen Mielenterveys ry. Ei päiväystä. Lapsi suree omalla tavallaan. [Verkkosivu]. [Viitattu 7.3.2019]. Saatavana: <https://www.mielenterveysseura.fi/fi/mielenterveys/vaikeat-el%C3%A4m%C3%A4ntilanteet/suru/lapsi-suree-omalla-tavallaan>
- Suomen nuoret lesket ry. Ei päiväystä. Tietoa yhdistyksestä. [Verkkosivu]. [Viitattu 19.11.2019]. Saatavana: <https://www.nuoretlesket.fi/tietoa-yhdistyksesta/>
- Suomen nuoret lesket ry. Ei päiväystä. Toiminta. [Verkkosivu]. [Viitattu 20.11.2019]. Saatavana: <https://nuoretlesket.fi/toiminta/>
- Suomen nuoret lesket ry. Ei päiväystä. Toimintaamme tukevat. [Verkkosivu]. [Viitattu 21.11.2019]. Saatavana: <https://www.nuoretlesket.fi/toimintaamme-tukevat/>
- Surevan kohtaaminen. Ei päiväystä. Lapsen ja nuoren suru. [Verkkosivu]. [Viitattu 13.2.2020]. Saatavana: <https://www.surevankohtaaminen.fi/lapsenjanuoren-suru/#huomioitava>
- Terveiden ja hyvinvoinnin laitos (THL). 5.11.2019. Tukihenkilöt ja -perheet. [Verkkosivu]. [Viitattu 15.1.2020]. Saatavana: <https://thl.fi/web/lapset-nuoret-ja-perheet/peruspalvelut/sosiaalipalvelut/tukihenkilot-ja-perheet>
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. 2018. Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi. [Verkkokirja]. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi. [Viitattu 12.12.2019]. Saatavana Ellibs-e-kirjakokoelmasta. Vaatii käyttöoikeuden.

- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (TENK). 2012. Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 18.12.2019]. Saatavana: https://www.tenk.fi/sites/tenk.fi/files/HTK_ohje_2012.pdf
- Uittomäki, S., Mynttinen, S. & Laimio, A. 2011. Miten tukea lasta, kun läheinen on kuollut?: Opas läheisille sekä lasten ja nuorten parissa työskenteleville. [Verkkojulkaisu]. [Viitattu 17.3.2019]. Saatavana: https://www.nuoretlesket.fi/wp-content/uploads/2010/06/lapsiopaskirja_2013.pdf
- Varhaiskasvatussuunnitelman perusteet. 2018. [Verkkojulkaisu]. Helsinki: Opetushallitus. [Viitattu 28.3.2019]. Saatavana: https://www.oph.fi/sites/default/files/documents/varhaiskasvatussuunnitelman_perusteet.pdf
- Vilén, M., Seppänen, P., Tapio, N. & Toivanen, R. (toim.) 2014. Kohtaamisia lapsiperheissä: menetelmiä perhetyöhön. 2. uud. p. Helsinki: Lasten Keskus ja Kirjapaja.
- Vilén, M., Vihunen, R., Vartiainen, J., Siven, T., Neuvonen, S. & Kurvinen, A. 2013. Lapsuus: erityinen elämänvaihe. 1.-5. p. Helsinki: Sanoma Pro.
- Väisänen, L., Niemelä, M. & Suua, P. 2009. Sanat työssä: vuorovaikutus ammattitaitona. Helsinki: Kirjapaja.
- Yhden Vanhemman Perheiden Liitto ry. (YVPL). Ei päiväystä. Yhden vanhemman perheet tilastoina. [Verkkosivu]. [Viitattu 17.12.2019]. Saatavana: <https://www.yvpl.fi/edunvalvonta/yhden-vanhemman-perheet-tilastoina/>

LIITTEET

Liite 1. Tutkimuslupa

Liite 2. Saatekirje

Liite 3. Teemahaastattelurunko

Liite 1. Tutkimuslupa

Seinäjoki

PÄÄTÖS / varhaiskasvatusjohtaja

Päivämäärä 19.02.2019 Pykälä 16/2019

Asia	<p>Tutkimuslupa / Majalahti Riina</p> <p>Riina Majalahti opiskelee Seinäjoen ammattikorkeakoulussa ja anoo tutkimuslupaa opinnäytetyötään varten.</p> <p>Tutkimuksen aihe: Toisen vanhemman menetys perheessä</p> <p>Tutkimuksen tavoitteena on saada uutta tietoa siihen, miten varhaiskasvatuksessa voitaisiin kokonaisvaltaisesti tukea menetyksen kokenutta perhettä.</p> <p>Aineistoa kerätään haastattelemalla 1 – 3 varhaiskasvatuksen opettajaa, jotka ovat työssään kohdanneet menetyksen kokeneen perheen.</p> <p>Työn etenemisestä tutkija raportoi Suomen nuoret lesket ry järjestölle, joka toimii yhteistyötahona opinnäytetyölle.</p> <p>Opinnäytetyön arvioitu valmistumisaika joulukuu 2019.</p>				
Päätös	<p>Päätän myöntää tutkimusluvan edellyttäen, että:</p> <ul style="list-style-type: none"> - tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista - tutkimuksessa saatujen tietojen osalta noudatetaan salassapitovelvollisuutta - tutkimuksessa yksittäiset henkilöt eivät saa olla tunnistettavissa - yksi kappale valmiista tutkimuksesta luovutetaan maksutta varhaiskasvatukselle - tutkija antaa luvan julkaista tutkimuksensa sähköisessä muodossa Seinäjoen kaupungin kotisivuilla - tutkija sitoutuu esittelemään tutkimuksensa 				
Allekirjoitus	<p>Aija-Marita Näsänen, varhaiskasvatusjohtaja, p. 040 868 0902, aija-marita.nasanen@seinajoki.fi</p>				
Oikaisu-vaatimusohje	<p>Päätökseen tyytymätön voi tehdä kirjallisen oikaisuvaatimuksen osoitteella: Kasvatus- ja opetuslautakunta, Kirkkokatu 6, PL 215, 60101 Seinäjoki, neljentoista (14) päivän kuluessa päätöksen tiedoksisaannista. Kunnan jäsenen katsotaan saaneen päätöksestä tiedon seitsemän (7) päivän kuluessa siitä kun päätös on asetettu nähtäville kaupungin internetsivuille. Asianosaisen katsotaan saaneen tiedon päätöksestä seitsemäntenä (7) päivänä kirjeen lähettämisestä, saantitodistuksen osoittamana aikana tai erilliseen tiedoksiantotodistukseen merkittynä aikana ja silloin kun päätös on annettu tiedoksi sähköisesti kolmantena (3) päivänä viestin lähettämisestä. Oikaisuvaatimuksesta on käytävä ilmi vaatimus perusteluineen ja se on tekijän allekirjoitettava.</p>				
Julkisesti nähtävänä	Varhaiskasvatustoimisto 25.2.2019				
Tiedoksianto	<table border="0"> <tr> <td>Kenelle</td><td>Päivämäärä</td></tr> <tr> <td>Riina Majalahti, aluejohtajat, Merja Suolahti</td><td>20.2.2019</td></tr> </table>	Kenelle	Päivämäärä	Riina Majalahti, aluejohtajat, Merja Suolahti	20.2.2019
Kenelle	Päivämäärä				
Riina Majalahti, aluejohtajat, Merja Suolahti	20.2.2019				
	<p>Miten</p> <p>☐ Lähetetty postitse saantitodistusta vastaan ☐ Lähetetty postitse tavallisena kirjeenä ☐ Lähetetty sisäisessä postissa</p> <p>☐ Luovutettu Vastaanottajan allekirjoitus</p> <p>☒ Lähetetty sähköpostissa</p> <p>Tarja Siik, toimistos sihteeri</p>				

Liite 2. Saatekirje

Saatekirje

Seinäjoki 1.10.2019

Hyvä vastaanottaja,

Opiskelen Seinäjoen ammattikorkeakoulussa sosiaali- ja terveystieteiden yksikössä sosionomin tutkintoon johtavassa koulutuksessa. Opinnäytetyössäni tutkin toisen vanhemman menettäneen perheen tukemista varhaiskasvatuksen näkökulmasta. Tutkimuksen tavoitteena on tuottaa uutta tietoa varhaiskasvattajille, miten toisen vanhemman menettäneitä perheitä voitaisiin tukea ja auttaa. Toteutan opinnäytetyöni yhteistyössä Suomen nuoret lesket ry:n kanssa.

Opinnäytetyön toteutan laadullisena tutkimuksena, haastattelemalla noin kuutta ihmistä. Toivoisin löytäväni 2–3 varhaiskasvatustutkimuksessa toisen vanhempansa menettänyttä 15–25 vuotiasta henkilöä haastatteluun. Alle 18-vuotiailta tulee olla vanhempien suostumus tutkimukseen osallistumiseen. Lisäksi tarkoituksena on haastatella 2–3 aikuista, jotka ovat jääneet yksin varhaiskasvatuksessa olevien lasten kanssa toisen vanhemman kuoltua. Haluan tuoda opinnäytetyössäni myös varhaiskasvattajien äänen kuuluviin, joten haastattelen 2–3 varhaiskasvatuksenopettajaa, jotka ovat työssään kohdanneet menetyksen kokeneen perheen. Haastattelu voidaan toteuttaa kasvotusten tai puhelimitse.

Tutkimukseen osallistuminen on vapaaehtoista ja täysin luottamuksellista. Antamanne haastattelut käsitellään nimettöminä ja tuhoaan asianmukaisesti tutkimuksen päätyttyä. Tutkimuksen tekemiseen on saatu asianmukainen lupa. Opinnäytetyö julkaistaan internetissä osoitteessa www.theseus.fi työni valmistuttua. Opinnäytetyöni ohjaajana toimii lehtori Arja Hemminki Seinäjoen ammattikorkeakoulusta.

Otathan rohkeasti yhteyttä sähköpostitse, jos yhtään kiinnostuit. Vastaan mielelläni heräneisiin kysymyksiin ja annan lisätietoa tutkimuksesta. Olisin todella kiitollinen, jos sinulla olisi innostusta lähteä mukaan tutkimukseeni.

Ystävällisin yhteistyöterveisin,

Riina Majalahti

Seinäjoen ammattikorkeakoulu
riina.majalahti(at)seamk.fi

Liite 3. Teemahaastattelurunko**OPINNÄYTETYÖN HAASTATTELURUNKO****Toisen vanhemman menettäneen perheen kohdannut varhaiskasvattaja****Taustatiedot**

Ikä

Sukupuoli

Mikä koulutus sinulla on?

Montako vuotta itselläsi on kokemusta varhaiskasvatuksesta?

Montako kokemusta sinulla on toisen vanhemman menettäneen perheen kohtaamisesta työssä?

Varhaiskasvatus ja suru

Miten varhaiskasvatuksessa käsitellään kuolemaa ja surua?

Kohtaaminen

Miten tieto toisen vanhemman kuolemasta tuli? Miten se kerrottiin varhaiskasvatuksen henkilökunnalle?

Mitä pidät erityisen tärkeänä menetyksen kokeneen perheen kohtaamisessa?

Miten itse kohtasit menetyksen kokeneen perheen?

Lapsen suru

Miten suru lapsessa näkyy?

Miten hän sitä käsittelee?

Mitä menetelmiä olet käyttänyt surevan lapsen kanssa toimiessa?

Miten huomioit ryhmän, jossa lapsen/perheen tilanne tulee esille? Miten tilanteissa tulisi mielestäsi toimia?

Onko muut ryhmän lapset reagoineet yhden lapsen suruun? Miten?

Miten toimitaan erityisinä päivinä, kuten äitien/isänpäivänä, kun muut tekevät lahjoja tai kortteja?

Tuki ja yhteistyö perheen kanssa

Miten tukea menetyksen kokenutta perhettä kokonaisvaltaisesti?

Miten huomioida kaikki perheenjäsenet?

Miten tukea vanhemmuutta?

Ohjasitko perhettä muihin auttaviin palveluihin?

Miten kuvailisit varhaiskasvattajan ja perheen välistä suhdetta tapahtumien jälkeen?

Miten kuvailisit varhaiskasvattajan roolia tämänkaltaisessa tilanteessa?

Kehittäminen

Olisiko jotain kehitettävää tilanteiden varalle?

Mitä tukea itse kaipaisit, jotta osaisit toimia tilanteessa?

Onko tämän kaltaisesta tilanteesta tarpeeksi tietoa esimerkiksi koulutuksien muodossa?

Mitä itse korostaisit tämänkaltaisen tilanteen yli pääsemiseksi?

Puolisonsa menettänyt perheen äiti/isä**Taustatiedot**

Ikä menetyksen hetkellä

Sukupuoli

Lasten ikä menetyksen hetkellä

Kokemus

Onko perheessäsi ennen tullut kuolema esille esim. lemmikkieläimen menetyksenä?

Mitä haluat kertoa perheesi kohtaamasta haastavasta kokemuksesta, kun toinen vanhemmista kuoli? Koska tapahtui? Mikä johti kuolemaan?

Minkä ikäisiä lapset tuolloin olivat?

Voimavarat

Mitä voimavaroja itselläsi tuolloin oli?

Mitä voimavaroja perheelläsi oli?

Rooli perheessä

Muuttuiko roolisi perheessä menetyksen jälkeen? Miten?

Entä menetetyn vanhemman rooli?

Lasten suru ja varhaiskasvatus

Miten kuvailisit lasten kuolemankäsitystä sillä hetkellä?

Miten lapset oireilivat, vai oireilivatko?

Mitä keinoja käytitte surun käsittelyyn?

Tuki

Miten perheesi kohdattiin varhaiskasvatuksessa menetyksen jälkeen?

Mitä tukea muistat saaneesi varhaiskasvatuksesta?

Mitä tukea olisit erityisesti kaivannut?

Miten vanhemmuuttasi tuettiin, vai tuettiin?

Oliko sinulla ja perheelläsi tukiverkostoa vaikeana hetkenä? Ketä siihen kuului? Mikä merkitys tällä oli?

Saiko perheesi tukea perhetyöntekijältä, tai muulta tukea antavalta taholta?

Miten löysit Suomen nuoret lesket -yhdistyksen? Onko siitä ollut apua?

Nykyhetki ja tulevaisuus

Mitä ajattelet menetyksestä nykyään?

Mitä voimavaroja itselläsi on tällä hetkellä?

Miten perheesi voi tällä hetkellä?